

SZÉPHALOM

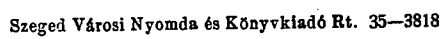
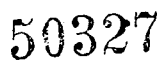
SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

VIII. ÉVFOLYAM

SZEGED, 1934.

IRODALOM ÉS BIEDERMEIER.*

Az európai irodalomtörténetírás legutolsó évtizede a nagy reformok hőskorának jegyeit mutatja. Nem szólva arról a lényegbeli átalakulásról, amely az irodalmi és történelmi szemléletben végbement és csupán a konkrétabb elvi célkitűzésekre szorítkozva: egész sora merült föl az új szempontoknak, amik aztán termékeny dokumentációt és ténymegállapításokat eredményeztek. Itt is, mint mindenütt, beigazolódt az a tapasztalat, hogy a szellemtudományok nem külsőlegesen, fölfedezésekkel, anyaghalmozással gyarapodnak, hanem belülről fejlődnek tovább. A történelmi gondolat a primär és a „jelenségek“ csak utólag igazodnak, sorozódnak az új kommandóra.

A magyar irodalomtörténetírást is megtermékenyítették a fölmerült szempontok és az ilyen módon átalakult magyar történeti konstrukciók viszontszolgálatul alkalmasak arra, hogy — egy speciális irodalmi kultúra képeivel — alátámasszák a francia és német elméleteket. A franciák új fogalma, a *pré-romantisme*, a magyar romantika tizennyolcadik századi inspirációinak megvilágítója lett. A gótika gazdag elmélete a magyar középkort is átformálhatja. A barok-láz nagy mértékben virágoztatta föl a művészettörténeti analógiák kutatását. A „rokoko-ízlés“ ma már szintén irodalmi fogalomnak is vehető. A generációs elmélet főleg a magyar tizenkilencedik századra lett termékeny szempont, arra a korra, ahol már nemzedékeként változik és szervezkedik az irodalmi ízlés, a világnézeti állásfoglalás. Az irodalmi geográfia szempontja és a kultúralis-szellemi egységek keresése kettészakította a magyarság ábrázatát nyugati-katholikus és keleti-protestáns tartományra. Ausztriát és Bécset, mint különálló kultúrát és közvetítőt Kelet felé: már a SAUER-NADLER-elmélet előtt fölfedezte a magyar irodalomtudomány, amelynek egyik programjává lett a bécsi mult kutatása, mert nélkülül a magyar szellemtörténet nem érthető meg. A biedermeier kibontakozása, amely elég későn jelentkezett és érett meg a fogalmi definícióra, de amely olyan hálás speciális témakörre talált az osztrák irodalomban és egy átugrott korszak fölismerését hozta, kétszeresen érdekli a magyar tudományt: egyetemes, elvi szempontból és az osztrák biedermeiernek irodalomföldrajzi fontosságánál fogva. Ezen a ponton is szerep várhat a magyar irodalomtudományra. Az elmélet alkalmazása nemcsak igazolja, hanem módosíthatja is az elméletet és a receptív Magyarországot még szorosabban bekapcsolja az európai szellemi közösségbe, annál inkább, mert épen a biedermeier Magyarországról is kapott — történelmi, néprajzi (ALFÖLD), zenei (LISZT), festészeti (GAUERMANN, PETTENKOFEN) és irodalmi (LENAU, KARL BECK, PETŐFI) — inspirációkat. Ha beigazolódik, hogy az osztrák biedermeier analógiáival megvilágítja a magyar irodalmat és ilyen módon új elmélet hozzá-

* Kivonatoss részletek a szerző nagyobb dolgozatából, mely a szegedi egyetem Actáinak kiadásában jelenik meg.

járu! intern magyar jelenségek, összefüggések fölismeréséhez és magyarázatához: a magyar húszas-harmincas években is lehetnek olyan könnyen fölismerhető „biedermeier“-mozzanatok, amiknek analógiái után aztán nyomozni lehet majd az osztrák szellemtörténetben. A magyar irodalomtudomány mindenképpen örömmel üdvözölheti azt a tényt, hogy — a „biedermeier“ szempont révén különösebben — az *osztrák szellemiség* végre önmagára ismer és különállóságának tudatában foglalkozik a saját multjával, amelyet nem lehet elválasztani a magyar multtól.

*

A kérdés előzményei eléggé ismeretesek. A biedermeier, amely eredetileg gúnynév volt, képzőművészeti fogalom lett, mint a gotika, barok, rokokó. De a művészeti stílus fölismerése magával kellett hogy hozza a korszak kultúrtörténeti és mindenirányú világnézeti jellemzését, amit — néhány népszerű és hasznos adatgyűjteménytől eltekintve — Paul-Ferdinand SCHMIDT végzett el irodalomtörténeti szempontból is ösztönző könyvében. Az irodalmi biedermeier fogalmát KLUCKHOHN vetette föl és az eddig sem ismeretlen korszaknak találó megnevezése úgy hatott, mint egy magától értetődő igazság. Kezdetől fogva nem volt kétséges, hogy létezik egy biedermeiernek nevezhető kor, amely elsősorban a Bécs kultúrszférájába tartozó területekre lokalizálható. KLUCKHOHN főleg a biedermeiernek „polgári“ jellegére utalt, de rámutatott a korszak zene-kultuszára is, valamint a történelmi és természet-festészet biedermeier vonásaira.

Három évre Kluckhohn cikke után a *Deutsche Vierteljahresschrift* már egész számot szentel az osztrák irodalomtörténetnek és ezen belül a biedermeier-kornak; Wilhelm BIETAK pedig külön könyvben tárgyalja a biedermeier-kutatás lehető szempontjait, gazdag analitikus dokumentációval meg is alkotva egyidejűleg a kérdés első szintézisét. Vele egyidőben két részlettanulmány vizsgálta a „biedermeier“ fogalmát és konkrét megnyilvánulásait. A biedermeier fogalmának tisztázásához eddig két szerző — BIETAK és WEYDT — nyújtja a legkimerítőbb anyagot, úgyhogy munkáikat alapul vehetjük, annál is inkább, mert földolgozzák az előzményeket. De figyelembe kell még venni Herbert CYSARZ megjegyzéseit, amelyek *Von Schiller zu Nietzsche* című könyvében elsősorban jelentkezőnek és a költői realizmusra, a biedermeier festészettel való kapcsolatokra, a Jungdeutschland és a francia romantizmus viszonyára vonatkoznak. Legújabbban Rudolf MAJUT vette revízió alá az „irodalmi biedermeier“ kérdését, kiterjeszkedve az egész idevágó irodalomra.

A magyar biedermeier irodalma alig van megindulóban. Nem érdektelen, hogy a biedermeier-kor nyelvéről és irodalmi stílusáról készült két kisebb tanulmány leginkább a mester-

kélt, érzelgős, finomkodó modorban, a lágy és selypítő líraiságban látja a kor sajátosságát: éppen arról a kérdésről szól, amit az eddigi német kutatás elhanyagolt, bár WEYDT utalt már röviden a biedermeier papiros-stílusára és a nyelvteremtésben való szegénységére. (A nyelvgazdagítás: barok és romantikus sajátság.) Persze itt tisztázni kellene, hogy mi az, amit mi a biedermeier-kor nyelvének mondunk: specifikusan „biedermeier“-jellegű-e és egyéb biedermeier-sajátosságokkal mennyiben hozható rokonságba, valamint azt is, hogy vajjon „európai“ jelenség-e vagy speciálisan magyar. Egy másik rövid magyar utalás arra mutatott rá, hogy a biedermeier-kutatásból nem szabad kihagyni a — festészetben és irodalomban egyaránt uralomra törő — népies realizmust és genre-képet, amely a magyar Alföldet fölfedezte és amely Petőfit is belevitte a világirodalomba.

THIENEMANN Tivadar irodalomfilozófiai munkájában érinti a biedermeier-problémát. Definíciója — „az irodalom polgárosulása“ — maga is termékeny szempontot nyújt, amellyel fölismerhetni: a polgárság végleges bevonulását az irodalmi életbe és az irodalom „polgári formáinak“ (konverzációs lexikon, almanach, divatlap, szobaköltészet) megszületését. Koszó János röviden utalt Petőfi és a biedermeier kapcsolataira: „a biedermeier-stílus sajátosságai, elsősorban a végtelenül szerető odaadással megrajzolt tájképrészletezés, a legkisebb elemnek is étellel való átítatása, a szűkebb hazának bálványimádásig menő csodálata, mely tulajdonságokat minden vérbeli romantikus nyárs-polgárinak, filiszterkedőnek talált volna, nagy mértékben megvannak Petőfinél“. Szellemiek terén a tűz és víz néha jól megférnek egymással, ami — folytatja tovább Koszó — „egyszermind világot derít arra is, hogy milyen hallatlanul komplikált korrall állunk szemben és milyen hihetetlenül sokoldalú lángész volt a mi olyan fiatalon elhunyt költőnk, aki az egész akkori világot fölvette magába, de nagyszerűen egyénivé tudta alakítani“. Legutóbb PUKÁNSZKY Béla utalt arra, hogy a múlt század negyvenes éveinek patriotizmusa „egyre szűkebb baráti és családi körbe szorul és a biedermeier életforma jellemző közösségtudata lesz“. Végül ebbe a témakörbe kell számítanunk egy nagyobb irodalomtörténeti monografiát, — *A Fiatal Magyarország kora* (1931) — amely épen a biedermeier-kornak irodalmi életét rajzolja anélkül, hogy programmszerűen keresné a biedermeier-jellegű vonásokat.

I. Elvi kérdések.

Az eddigi biedermeier-kutatás szempontjait fölhasználva — ideszámít természetesen a művészettörténet is — mielőtt a francia és magyar vonatkozásokat belevonnók a témába, mindenekelőtt tisztáznunk kell: mi az, ami az eddigi kutatásokból

mint eredmény leszűrhető; miképpen lehet definiálni a biedermeier szellemet; milyen további kérdések várnak tisztázásra?

A biedermeier életérzésnek lényegét BIETAK a rezignációban jelöli meg. A gondolat KLUCKHOHN-é: „... Ihnen allen ist gemeinsam ein Zug der *Resignation*, der mit der politischen Enge nach 1815 zusammenhängt und im Gegensatz steht zum Fortschrittsoptimismus der Aufklärung, aber auch zum kühnen Schwung der Romantik.“ MAJUT kétségbevonja ennek az „életérzésnek“ egyedül jellemző voltát és utal a biedermeier-kor aktivizmusára, tragikus alaphangulatára... De fogadjuk el kiindulópontnak ezt a centrális, világnézeti attitude-öt. Semmi értelme sem volna másutt keresni a lényegét, ha ebből levezethetők a többi sajátságok és ha a német-osztrákon kívül egyéb irodalmak is igazolják ezt a szintetikus gondolatot.

Rezignáció alatt érti BIETAK azt a pesszimizmusában is megkülönböztető, cselekvésnélküli, nyugalomra áhítozó lelkeséget, amely a fölvilágosodásból és forradalmakból kiábrándult, a Szentszövetség abszolutizmusa alatt élő Európát jellemzi a tizenkilencedik század huszas éveiben. WEYDT fogalmazása: „Biedermeier ist die Kunst der stillen im Lande zur Zeit der Reaktion und des jungen Deutschland.“ 1789 és 1848 között a politikai élet mélypontját jelzi ez a hullámvölgy. A polgárság harmóniára törekvő művészete és irodalma, amely még a klasszicizmus *l'art pour l'art* eszményeiből táplálkozik, de már magában hordja a lázadás csíráit, csak elnyomja a dinamikus erőket... Sok oldalról lehetne megvizsgálni ennek a lélekformának viszonyát az ideálokban élő, végtelenre beállított német romantikához, a Jungdeutschland-Vormärz és a francia romantizmus mozgalmához, a kialakuló századközépi realizmushoz.

Szándékosan használom a *romantisme* műszót: a „romantika“ inkább jelenthetné kizárólagosan a századeleji katolikus-konzervatív-multhaftforduló irányt, — a német idealizmust, Chateaubriand-t, a fiatal Hugo-t — megkülönböztetésül a jövőbenező, politikus 1830-tól. Az 1830-as francia romantizmusnak és a német Jungdeutschland-nak egyvonalra-helyezésében Fernand BALDENSPERGER véleményéhez csatlakozom: „La Jeune France, la Jeune Italie d'une part et la Jeune Allemagne, au point de départ, n'ont rien qui les sépare organiquement.“

Néhány szóval földidézhetjük a biedermeier „lényegének“ megnyilvánulásait, különös tekintettel azokra a mozzanatokra, amelyek analógiákat találnak Bécestől keletre.

*

A tizenkilencedik század első fele: a restauráció kora, a hegeli állameszme uralma. A romantikus individualizmus mutatja a kor egyik arcát, a másik pedig: az élet realitásaiban, a politikai adottságban megnyugvó, egyeztető józanság. A „biedermeier“, amit nem ok nélkül neveztek a nyárspolgár világ-

nézetének, romantika és romantizmus között, sőt velük egyidejűleg: nem más, mint a passzív, testi-lelki nyugalomra vágyó, az állameszmének magát alávető, békés lojalizmusban művészekkel, álmokképekkel játszó, mérsékeltén szentimentális, de szívörömet és bensőséget áhító, páthoszt és szenvedélyt kerülő, nem „katholikus” de nem is liberális, hanem moralizáló-vallásos és puritán, eszmény és valóság konfliktusában félreálló, kispolgári keretek között kielégülő, a barokk spiritualizmustól és a fölvilágosodás racionalizmusától egyformán távolálló, a Megismerhetetlen előtt visszahúzódó és mégis ideálokhoz nemesülni, emberméltóságra-emelkedni törekvő, politikától irtózó és a tiszta esztétizmusra mégis képtelen, túlvilág és földiség között nyugalmat kereső, a romantika transzcendentalizmusát az elérhetetlenség szféráiba száműző Polgár, akinek típusa léttel teljes valóság, nem általános emberi, amilyen a klasszicizmus ideálja volt, vagy amilyennek egy magyar költő, a rokokó Csokonai képzelte a Rousseau-féle magányosságba vonuló „ember és polgár”-t.

A lemondás, az egyén beilleszkedése a világrendbe, bizonyos melancoliát és tragikus színezetet ad ennek a borus optimizmusához ragaszkodó embertípusnak, anélkül, hogy a nagy összeütközések, a sors elleni romantikus föllázadás, a grandiózus elbukás lehetősége adva lenne a nyomasztó, de kirobbanni nem tudó atmoszférában. Az ember egyformán égi és földi lény; a Végtelen felé céltalan az út; az Ember nem azonos a világegyetemmel, mint a romantika képzelte, hanem: korlátok közé zárt paránya a Mindenségnek.

Ebből a világnézeti attitude-ből könnyen levezethetők a biedermeier konkrétabb megnyilvánulásai: a családiasság kultusza, a polgári, törvény-biztosította csöndes boldogság áhítása, ami oly messzire távolította a biedermeiert a Sturm und Drang-nak lázongó, családot, polgári foglalkozást a művész jogán megvető költő-típusától és a romantizmus emberiség-gyűlöletétől; a Polgár érvényesülése a zseni, a titáni író, a költő-apostol életformáinak kiküszöbölésével; az eszmény és valóság kibékítése; menekülés a tündéri álomba, amelynek illúzióival szemben nem szűnik meg az élet józanul korrigáló szerepe; visszavágyakozás a boldog gyermekkorba, amely még nem ismeri a tömkeleg csalódásait, beolvadás a természet harmonikus egységébe, amely nem tud a bennünk lakozó meghasonlásról... Mindezeket BIETAK könyvében gazdag dokumentáció igazolja, de hozzátehetjük még a következő motivumokat: a zene és ének ápolása, — az ideális szerelem és a családiasság, férfi-barátság milieujében — ami nem jelentett semmiféle akciót, hiszen a zene ártatlan mulatság és megfér a „kávészó”, cukrászdai összejövetelek eszmevilágával; a „művészsors”-nak pesszimista, de minden titanizmus nélküli fölfo-gása; a patriotizmus ápolása, ami a romantikának szférájába tartozik; a szelidebb romantikával édesített, valóságábrázoló

festészet és a „leíró“ irodalom bensőbb kapcsolatai; a népieség, a genre-kép, a lokálpatriotizmus formáinak előnyomulása (a rousseau-i „természetes ember“ fönnmaradásának egyformán kedvezett valamennyi irány: romantika, biedermeier és forradalmi-demokrata romantizmus); az emberiséggel szemben, amelyet a fölvilágosodás rabszolgaságból világosságra akart hozni: filantróp érzékenység; az irodalomnak pedagógus hajlamai; édeskés almanach-poézis és emlékkönyv-líra; a szebb-lelkű honleányok túltengő szerepe az irodalmi inspirációban; a *lírai realizmus* (alább még szólnunk róla), amely közvetlen élményhez és konkrét helyhez kapcsolódik; a „csendélet“ és a „virágrege“; és végül mindaz, amit a *nyárspolgár*, a „Gartenlaube“ fogalma alatt egyesíthetni, az irodalmi ízléstől, a romantika kedvelésétől egészen a hálósipkáig és a bekeretezett fali kézimunkáig...

Biedermeiernek nevezhetjük még az erénnyel és bűnnel szemben való édeskés állásfoglalást is, amit különösen a programszerűen meginduló ifjúsági irodalom propagál. A francia tizenhetedik század és a tizennyolcadik század vallásos irodalma a bűnt nem ismerte irodalmi témának: erényes embereknek a szenvedéllyel való harca érdekelte az írókat. A tizenkilencedik század embere — vallási keretből kilépve — a bűn felé kezd fordulni: a sötét bűn és az angyali jóság lesz a romantika irodalmi témája; a kétszázéves SHAKESPEARE: aktuális irodalmi valóság. A naturalizmust már egyéb nem is érdekli, mint a bűn. HUYSMANS mondja az *A Rebours* (1883) — húsz évvel a regény megjelenése után készült — Előszavában: „...la vertu nous semblait l'apanage d'êtres sans curiosités ou dénués de sens, peu émouvante, en tout cas, à traiter, au point de vue de l'art.“ A biedermeier szinte utolsó refugiuma volt az erények ábrázolásának, különösen az „örök női eszmény“ rajzának, amely például Magyarországon még a század végén is lelkesíti az akadémikus kritikát.

WEYDIT „Sammeln und Hegen“ névvel nevezi a biedermeiernek azt az attitűd-jét, amely a természethez és a valóság dolgaihoz szorgalommal, odaadással igyekszik közel férközni. (Ma is vannak még biedermeier-lelkű, természetrajongó, madárkedvelő, növénygyűjtő emberek, akik a túristaságot lelki nemesülésért űzik: egészen más típus ez, mint a mai ifjúság sportembere... Viszont az irodalomtörténetírásban is vannak még kritikusok, akik megkövetelik a költőtől a „természetérzéklet“, a virágok kultuszát: generalizálva és örök művészi eszménynek odaállítva egy korszak ízlését.)

MAJUT a biedermeiert gyűjtőfogalomnak kívánja tekinteni, amelynek kényelmes keretei között a romantika és a Jungdeutschland is helyet talál. Ezt a fölfogást újabban ismét hangsúlyozza, a byronizmust is bevonva a biedermeier-lélek körébe és tagadva az 1830-as évek határjelző szerepét. A vita — szerintünk — fölösleges ezen a ponton. Akár külön korszak-

nak vesszük a Vormärz mozgalmát, akár nem, a nyárspolgári biedermeier-irodalom és a Jungdeutschland-aktivizmus között mindenesetre lényegi különbségek vannak. És egyébként: ellentétes szellemi irányok egy korszakon belül egymás mellett is létezhetnek. Majut könyvének főgondolata: a biedermeier-kor pesszimizmusának koncentrációja a „Lebensbühne“ és a „Marionette“ szimbólumaiban. Az életnek tragikus komédia-ként való fölfogása és az embernek, mint a sors-színjáték bábujának elképzelése valóban áthúzódik az egész biedermeier-irodalmon és analógiákat a magyar irodalomból is idézhetnénk hozzá.

*

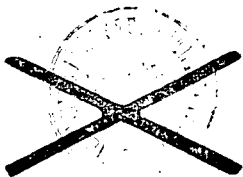
1789: a francia forradalom; 1814: a reakció győzelme; 1830: a politikai cselekvés és reform kezdete — főbb étape-jai a biedermeier-hullámnak, amely 1848-ban éri el lezárulását, principiumainak teljes, forradalmi megtagadásával, hogy aztán életformáinak egyes elemei még tovább vigyék anakronisztikus létezésüket, a mult század hetvenes éveit felé. A márciusi eseményeket azonban kétségbeesett elfordulással szemlélte a biedermeier-ember...

Nem véletlen, hogy a mai — háború-utáni, anti-individualista, gazdaságilag csődbejutott, politikában szétfoszladozó és kalandos — korszak ízlésben is, tudományos érdeklődésével is, oly nagy közelségbe jutott a liberalizmus előtti biedermeierrel. Nem véletlen, hogy a szépíróknál is, már a háború alatt, divatba jött a biedermeier (Surányi Miklós, Gáspárné, a hírhedt *Liselotte* szerzője), és hogy a finomabb hangulatokra vágyó olvasók oly mohón kaptak Krúdy Gyula lírai álmokképeit, amelyek a biedermeier-kort idézték a visszaemlékező melancholia fátyolán át. Ennek a kérdésnek megbolygatása azonban már nem tartozik témánk főladatai közé.

Még csak a biedermeierben gyökerező magyar regényíró. Jókai-t idézzük, aki Itáliáról szólva — minden tudományos ambíció nélkül — a legfrappánsabb szintézisben jellemzi a biedermeier-kor néphangulatát:

...És ez a minden erőszakkal elnyomott, minden ravasz-sággal elaltatott, ízekre tépett, provinciákra szakgatott, osztályokra elkülönített s minden darabjában egymásnak ellenséggé tett nép, feje fölött a vatikánnal, lába alatt a kamorrával, oldalában az idegenek szuronyával, kezében, lábain az európai szentszövetség láncával, elkábítva a babonától, elszoktatva az erélytől, megfosztva nagyságától, kitörülve a históriából, ez a nép még arra gondol, hogy újra föltámadjon s megköti, elaltatva, eltemetve, emelgeti maga fölött a koporsófüdolet...

A Victor Hugo-i történetfilozófiai inspirációkkal rokonlelkű Jókai korrajzaiból bizonyára még több ilyen — témánkra

hasznosítható — jellemzését lehetne idézni a Március előtti kornak, amelynek rezignációja vihar előtti csönd és hamú alatt parázs: nem tévesztendő össze azzal a politikátlan, árkádiai, pastorale-játszó, humanista és görögös világtól-elvonulással, amelynek Magyarországon az empire KÖLCSEY és a horatiusi BERZSENYI adtak hangot.

II. Franciaország.

BIETAK Ausztriára vonatkozó elméletének kritikáját úgy is megkísérelhetjük, hogy más irodalmakban keresünk analógiákat. Elég SCHÜRR füzetére — *Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur* (1928) — gondolnunk, hogy a biztos siker reményében vessük föl az első kérdést: a francia romantikus kor művészete mutat-e föl analog jelenségeket a német és osztrák biedermeier festőkkel?

Eleve nem kétséges, hogy a francia festészetben is voltak — a német és osztrák genre-festőkkel egyidejűleg — realiztikus, a romantikát családi milieure egyszerűsítő törekvések. Néhány eléggé ismert példára hivatkozhatunk, amik minden Manuel-ben szerepelnek, anélkül, hogy külön korszakot igényelnének maguknak a francia művészettörténetben: irodalmi befolyások a festészetben; festők és költők bensőbb barátsága; intérieur-témák, amik angol és németalföldi hagyományokra visszamutatnak, de az új polgári kornak lelkét fejezik ki (Cochereau Atelier-je, 1814, Drolling Konyhája, 1815); Ingres józan és „görög” realizmusa, amely annyira elűt kortársainak „gotikus” romantizmusától: az a stílus, amely olajnyomatokon kispolgári és provinciális szalónokban napjainkig fönntartotta magát...

*

A francia irodalomban „biedermeier” vonásokat — olyan értelemben, amint azt legújabban a német kritika definiálta, — még senkisémm keresett. Előtanulmányok hiányában csak néhány általános észrevételre szorítkozunk és aztán három ponton — az *almanach-lírában*, BÉRANGER-nál és SAINTE-BEUVE-nél — megkíséreljük kimutatni a biedermeier-szellemet.

A francia tizenkilencedik század első fele — sok analógia mellett — a német-osztrák szellemi élettél szemben mélyreható különbségeket mutat. A század legelején a szembefordulás a tizennyolcadik század szellemével sokkal erősebb, mint Németországban, ahol az új romantika minden politikai zökkenő nélkül jöhetett és csak egy esztéta humanizmussal állott szemben; sőt az őseit magában a multban is föllelhetette: a hetvenes évek *Sturm und Drang*-jának titanizmusában és multkereső nacionalizmusában. A franciáknál a reakciónak gyökeresen szakítania kellett a közelmúlt filozófiájával és forra-

dalmiságával, viszont a politikai elnyomatás nem volt oly mértékű, mint az osztrák tartományokban. Az irodalomnak nem kellett visszahúzódnia a magánéletbe és az író — akár royalista, akár republikánus irányú — aktivitása könnyebben érvényesülhetett, mint Németországban. Példa rá Victor Hugo, aki nem szűnt meg költő-apostol és népvezér-poéta lenni, csak az ideáljai változtak a két napoleoni uralom között... A francia költészet pedig — kimagasló egyéniségeiben — mindvégig megőrizte azt a spiritualizmusát, amely az élettől eltávolítja és humanus eszmék szolgálatába állítja a század első felének líráját is. De a spiritualizmus ott is a realitásba ütközik, és a kétőnek konfliktusa örök probléma. A megoldás csak valamiféle kompromisszum lehet, szintézise az éginek és földinek:

Humain ou surhumain, ce sera le poète. Qu'il ait des ailes pour l'infini, mais qu'il ait des pieds sur la terre —

mondja Victor HUGO; LAMARTINE verse pedig sokkal ismeretebb, semhogy hivatkozni kellene rá:

Borné dans sa nature, infini dans ses vœux,
L'homme est un Dieu tombé qui se souvient des cieux.

Úgy hat ez a mondás, mintha foglalatla lenne a biedermeier-kor világfölfogásának. Ennek a kettőségnek tudata végigvonul Lamartine egész költészetén. Az egyik véglet a végtelennek platonikus áhítozása:

Vers celui dont le monde est l'émanation
Tout l'univers créé n'est qu'inspiration.

(*La chute d'un ange*, VIII.)

A másik oldalon pedig ott látjuk az idillnek örökös keresését, a világtól-elvonuló, reménye-vesztett, rezignált Költőt, aki gyermeksége völgyében találja meg az azilumot:

Mon coeur, lasse de tout, même de l'espérance,
N'ira plus de ses vœux importuner le sort;
Prêtez-moi seulement, vallon de mon enfance,
Un asile d'un jour pour attendre la mort.

(*Le Vallon*, 1819.)

Vágyai és aspirációi, visszatérés nélkül, mindig új partok felé hajtják az eszmények hősét, aki az élet óceánján nem tudja kivetni horgonyát: a két principium ellentétéből fakad a melancholia inspirációja (*Le Lac*, 1817). A példák sokkal ismertebbek, semhogy hangsúlyozni kellene őket. A *Préludes* ugyanezeket a „pásztori” melódiákat üti meg:

Oui, je reviens à toi, berceau de mon enfance,
Embrasser pour jamais tes foyers protecteurs.
Loin de moi les cités et leur vaine opulence!
Je suis né parmi les pasteurs.

Es ott van a *Milly ou la terre natale* bájos idillje (1827), amely a fenyvesekkel vadregényes tájak leírásával kezdődik, hogy ezektől a romantikus-heroikus képektől — „...mon coeur n'est pas là!“ — meneküljön rusztikus otthonába, amelynek kopár vidéke közelebb áll szívéhez, mint a végtelen misztériumaival csábító hegycsúcsok. (Hasonló érzelmeket PETŐFI is kifejezett). Lamartine idilli elképzeléseinek szülötte a *Jocelyn* is, sok részében: Laurence és Jocelyn természetes-primitív élete a hegyi barlangban (III. rész); a valneigei parókia, ahol megnyugvásra talál a hős:

O nid dans la montagne où mon âme s'abrite!
Me voici donc rentré pour jamais dans mon gîte,
Comme le passereau sans ailes pour courir,
Qui dans un trou du mur s'abrite pour mourir.

A költészet igazi inspirációs forrása — ebben a lamartinei fölfogásban — nem a fórum és a közélet viharos eseményei, hanem a magányosság. LAMARTINE egy 1830-ból való levelét idézhetjük ennek a költészetfilozófiának bizonyságául: „...Continuez donc, Monsieur, — írja Jean Pierre VEYRAT-nak — à cultiver ce bel art; loin de vous plaindre de vivre loin des humains, félicitez-vous de contempler la belle nature de votre poétique contrée, dans l'absence de ces orages qui bouleversent la nôtre. L'inspiration est fille de la solitude.“

*

A XIX. század elején a francia kritika legnagyobb problémája az ideál és valóság ellentéte. Madame de STAEL még a német példára hivatkozott és tiszta spiritualizmust követelt: „Il faut, pour concevoir la vraie grandeur de la poésie lyrique, errer par la rêverie dans les régions éthérées, oublier le bruit de la terre en écoutant l'harmonie céleste, et considérer l'univers entier comme un symbole des émotions de l'âme.“ A romantikusok azonban — a klasszikus hagyományokkal szemben — épen az ilyen „étheri“ attitude-öt kifogásolták, a realizmus nevében (PETŐFI is ebbe a kategóriába tartozik). „Je suis le premier qui ait fait descendre la poésie du Parnasse...“ — mondta magáról büszkén LAMARTINE. Az irodalmi nívó leszállítására is ő adott programmot, arrafelé mutatva és azt az irányt szankcionálva, amerre a népies és dalköltő BÉRANGER haladt:

...des talents d'un ordre élevé se sont abaissés pour tendre la main au peuple; la poésie s'est faite chanson, pour courir sur l'aile du refrain dans les camps ou dans les chaumières...

(*Des destinées de la poésie*, 1831.)

A *l'art pour l'art* virágkorát a század közepére szokták tenni, a romantizmus utánra, amikor már arisztokrata szem-befordulást jelent a „néptribun“ romantikával. Pedig a program régebbi, mélyen benne gyökerezik a biedermeier korban. A *Lycée français* (1819) politikamentes, tisztán irodalmi folyóirat akart lenni. Programjában ilyen mondatok olvashatók: „Quand l'incendie est éteint, retournons chacun à notre demeure... Cultivons la poésie...” A folyóirat egyik kritikusa — Ch. LOYTON — teljesen ebben a szellemben ítéli meg LAMARTINE költészetét: „Le poète chante comme l'oiseau, sans songer qu'on l'écoute... répondant à un modèle idéal d'harmonie...” Théophile GAUTIER már 1832-ben hadat üzen az utilitáriusoknak és saint-simonistáknak. Az irodalom maradjon meg a tétlenek mulatságának: „l'épanouissement de l'âme dans l'oisiveté” (*Poésies*, préface). A költő vonuljon vissza a fórumról a magánéletbe:

Que leur font vos discours, magnanimes tribuns?
Vos discours sont très beaux, mais j'aime mieux les roses.

(*A un jeune tribun.*)

MUSSET sorai ugyanezt az eszmét, az aktivizmus és költői inspiráció ellentétét, fejezik ki:

La politique, hélas! voilà notre misère.
Mes meilleurs ennemis me conseillent d'en faire.
Etre rouge ce soir, blanc demain; ma foi, non.

Je veux, quand on m'a lu, qu'on puisse me relire.
Si deux noms, par hasard, s'embrouillent sur ma lyre,
Ce ne sera jamais que Ninette ou Ninon.

(*Sonnet au lecteur*, 1850.)

Casimir DELAVIGNE, a „poète des idées libérales”, a *Parisienne* harcidal szerzője, szintén a kor kettős arcát mutatja: akadémiai székfoglalójában (1825) közeputas programot hirdet (uné audace réglée par la raison). A „szabályokkal” szemben is közepső állásfoglalást ajánl: Le mépris des règles n'est pas moins insensé que le fanatisme pour elles. 1815-ben a királypárt híve Delavigne (*Du besoin de s'unir*), aki még az Akadémiának is udvarol (*Épître*), hosszas versezetben értekezve a tanulmányok fontosságáról és a józan inspirációról:

Le sage... prompt à se modérer,
Sait boire dans sa coupe et ne pas s'enivrer —

abban a korban, amikor Victor Hugo szent örületben ég és az akadémikusokat az empire ócskaságainak nevezi... A jámbor középszer életbölcseletének hangot adva DELAVIGNE is a „rezignációs” költők közé sorakozik:

Pourquoi chercher au loin un bonheur mensonger?
Livre-toi tout entier à la douceur secrète
D'ensevelir ta vie au fond d'une retraite.

Ez a rezignáció nem volt ismeretlen a napoleoni háborúk után föllépő generáció előtt, az akcióra-képtelen és nyugalmat sohasem találó Obermannok, Adolpheok társadalmában... Ha hitelt adunk annak a kissé érzelmesen túlzott, de élményen alapuló képnek, amit MUSSET rajzol a *Confession d'un enfant du siècle*-ben a *mal du siècle* hitevesztett, eszmények nélküli, multat-megtagadó és jövőt-nem-remélő ifjúságáról, akkor megtaláljuk Franciaországban is az elnyomottak nyugalom-keresését, a kiábrándultak epikureizmusát, a tétlen erők kétségbeesésbe-menekülését. Ismert idézetek ezek, de a biedermeier többi tényeivel kapcsolatba hozva, talán új értelmet nyernek:

Non! rien de tout cela, mais le repos... Un sentiment de malaise inexprimable commença à fermenter dans tous les coeurs jeunes. Condamnés au repos par les souverains du monde, livrés aux cuistres de toute espèce, à l'oisiveté et à l'ennui... Ceux d'une fortune médiocre prirent un état et se résignèrent... D'une autre part, les hommes de chair restèrent debout, inflexibles, au milieu des jouissances positives, et il ne leur prit d'autre souci que de compter l'argent qu'ils avaient.

A történelmi akció és páthosz elől polgári cinizmusba és iróniába menekülésnek egyik irodalmi vetülete SCRIBE, akinek ismeretes történet szemlélete — a kisszerű okokra visszavezetett világhistória — nem is lehetett más kornak szüleménye. Ez a béka-perspektíva még nem történelmi materializmus és már nem a romantikus fátum víziója. Az utóbbira PARIGOT BYRON-ból hoz föl példákat és MUSSET-nek egy öngyötrő sóhaját a *Confession* első fejezetéből. Annyi bizonyos, hogy a „biedermeier”-hősöket a francia irodalomban sem a Franz Moor vagy a W. Scott *outlaw*jainak ivadékai között — a Hernani-típusban, Pixérécourt „indépendant”-jainál — kell keresnünk...

*

A francia irodalom „biedermeier”-jellegére befolyással lehettek német költők is. Itt szintén tág tere nyílik a kutatás-

nak. Csak egy harmadrangú de annál korjellemzőbb példára hivatkozom, a bonni születésű (1814) Nicolas MARTIN-re, aki *Harmonies de la famille* (Lille, 1837) címmel adta ki verseit, *Le Presbytère* címmel egy „épopée domestique“-ot írt (1857) és CHAMISSO, RÜCKERT, UHLAND, PLATEN hatása alatt dolgozott. Egyik inspirációs forrása a gyermekkori emlékek, amikor boldog álmodozásban élt a hársak alatt (*Le Souvenir, Sous le tilleul*). Elméletileg is állást foglalt Martin a „népies“ költészet mellett (*Poètes contemporains en Allemagne*, Paris 1861). Van egy magyartárgyú verses idillje (*Mariska*, 1861), amelyben egy Nimbsch nevű költő (= Lenau?) lemond egy fiatal lány iránt érzett szerelméről...

Jellemző a német irodalomról való fölfogás átalakulása is, a század közepe felé. A század elején Mme de STAEL a romantikus-forrongó SCHILLERT állította oda eszmény gyanánt; 1861-ben Philarète CHASLES Albert de Broglie szavait idézi a „szabadságköltő“ új portréjához:

Je le vois tranquillement assis dans cette petite maison de Weimar...; ses traits amaigris respirent la paix; au pied de sa couchette de bois de sapin quatre enfants sont assis, et pendant que sa main se promène dans les boucles de leurs cheveux, il attache sur eux un regard attendri par le sentiment d'une fin prochaine.

CHASLES hozzáfűzi még a maga szavaival, Schillerről: „Cher poète de l'idéal et de la liberté, de l'amour et des bonheurs domestiques...“ A biedermeier-fölfogás a multat is a maga képére és hasonlatosságára teremti át.

Mindezek még további dokumentációra szorulóknak: itt csak fölvetettük a kérdést. Az alábbiakban részletesebben megvizsgáljuk a „biedermeier“ szempontjából az almanachok és gyűjtemények poézisét és Béranger, Sainte-Beuve irodalmi eszményeit.

1. *Almanach-poézis és chansongyűjtemények.*

A költészet dallá lett — mondotta Lamartine — és a refrain szárnyain eljutott a konyhókba... Nem kétséges, hogy ott találhatunk legkönnyebben biedermeier-dokumentumokat, ahol az átlag-közönség szellemi tápláléka volt. Nem a kiemelkedő íróknál, hanem a tömegcikkekben és vásári árusoknál: az almanachokban és a chanson-gyűjtemények versei között. A „dal“ ebben a korban lesz közkinccsé és a polgári társas élet nélkülözhetetlen elemévé: a lirizmus nemcsak a nagy romantikus költőkben éli újjászületését, hanem abban a nyárspolgári levegőben is, amely tartja a rokonságot a szellemi nagyságokkal és önmagát a „nemzet“ fontos tényezőjének hiszi. Ezt az

alsóbb-rétegbeli irodalmat alig vette figyelembe az irodalomtörténetírás, pedig ha valahol, itt lehet találni az úgynevezett „petits faits significatifs“ legdúsabb termését.

Ha témák szerint szétbontjuk ezt az 1830-körüli alsóbbrendű, Vormärz-biedermeier-irodalmat, amelynek analogiáit meg fogjuk találni Magyarországon is, a legjellemzőbb műfajként ismerhetjük föl benne a *hazafias bordalt*, amely mellett sűrűn szerepelnek még a *virágrege* és a népies-polgári *életkép*. Világnézeti alapja ennek az irodalomnak sem más, mint a rezignáció. Az álom az élet igazi boldogsága — éneklí Justin CABASSOL. Politikai cselekvés helyett, az embersors magasabb vágyainak elérhetetlensége miatt elégedjünk meg azzal, amit készen kapunk: az epikureista örömmel, a vidám cimborák társaságával, a gondúzó itallal. Az irodalmi élet el-elhagyja a fórumot és tanyát út a kocsmákban... A költő maga is részt vesz a verseinek előadásán, — gondoljunk BÉRANGER-ra vagy PETŐFI-re — sőt gyakran meg sem nevezi magát, vagy csak „Cousin Jacques“ és efféle neveken publikálja műveit, mintha jelezni akarná szerző és előadó közösségét, mintha maga is csupán rokoni barátja akarna lenni a kocsmázó honfiaknak...

A chanson-gyűjtemények már a címükkel elárulják a témakört, amellyel a kispolgári társadalmat esztétikai szórakozásban óhajtják részesíteni. Egy 1859-ből való — anachronisztikus, de a régi hagyományból merítő — gyűjtemény címe:

La Fleur chansonnière. Nouveau chansonnier universel pour tout le monde. Choix considérable des plus jolies chansons, romances, chansonnettes, chants villageois et maritimes... Paris [1859].

Ez a virágos cím valóban gazdag flórának kései maradványa. A világnézet, amely alapjául szolgál ennek a népszerű irodalomnak, „filozófiai“ költeményekben portrézza önmagát. Távol politikától, háborútól, közügyektől, a középúton járó kispolgár boldogságát a szerelem, az ital és a múzák teszik:

Qu'un guerrier trouve des appas
A vivre au milieu des alarmes;
Qu'il aille en bravant le trépas,
Illustrer son nom et ses armes;
Moi...
Doucement coulant mes jours
Entre raison et folie,
Je caresse Bacchus, les Muses, les Amours,
Près de femme jolie.

(*Ma philosophie.*)

Ez a horatiusi életbölcseiség új renaissance-át élte az empire-biedermeier korszakban. Meg kell találni a boldogságot itt

e földön: ez legyen a filozófiánk és ez irányítsa morális fölfogásunkat:

L'austère philosophie
En contraignant mes désirs,
Prétend que çans cette vie
Il n'est pas de vrais plaisirs.
Je renonce à ce système...

(*L'Épicurien.*)

A konkluziója ennek a lapos életbölcseiségnek, amely eljutott az irodalom magasabb régióiba is, nem lehetett más, mint a pillanat örömeiben való elmerülés:

Rions, chantons, aimons, buvons,
En quatre points c'est ma morale.

(*Chanson morale.*)

Ez az epikureizmus hajlandó önmagát állítani a világ központjába és világmegváltónak hirdetni a megelégedettség morálját, amely természetesen nem lát tovább a realitásnál és messze áll — mondjuk — a leibnizi optimizmustól vagy a keresztény providentia-hittől; megnyugvása és világharmóniája nem metafizikai elképzeléseken, hanem az animális kielégülésen alapszik:

Ma foi, j'aurais tort de me plaindre,
Quand tout me dit d'être joyeux:
A quoi sert d'espérer ou craindre,
Puisqu'ici tout est pour le mieux?

(*Mon bonheur.*)

A biedermeier-nyárspolgár ezzel a borivási életbölcseiséggel könnyen azt képzei, hogy elintézte az élet összes problémáit és a maga is filozófusi rangra emelkedik, ha bordalának azt a címet adja, hogy „chant philosophique”. Ilyen filozófiai bordalt többen gyártottak, például egy Adrien PAYN nevű költő, akinek *Les conseils du vieillard* című életbölcseiségét a *Chansonnier de la bonne société* közölte. Mit szól a bölcse az élet kérdéseire? „Buvons!": ebben a szóban sűrűsödik össze ennek a költészetnek a lényege. „Un seul tonneau fait trente philosophes” — mondja Adrien PAYN... A biedermeier-bölcse mértéktelenül beosztja az életet: minden napra egy „élvezet” juss, sem több, sem kevesebb (*Le Calendrier épicurien*); ha pedig közeleg az elmúlás órája, vígan dől a temető ölébe, amint egy W. LAFONTAINE nevű poeta minor írja:

Par un peu de philosophie
Ainsi je cherche à toujours m'égayer;

... Sans nul souci je ferai mon paquet;
De ce bas-monde on doit, en homme sage,
Sortir gaîment comme on sort d'un banquet.

(*Le Momusien philosophe.*)

Lehetetlen volna fölvonultatni itt valamennyi adatot, amik ezt a bordal-költészetet minden oldalról bemutatnák. Csak arra utalhatunk, hogy a felsőbb irodalmi rétegeknek nélkülözhetetlen alépitménye volt ez a termelés, amely az irodalmi értékek népszerűsítését a legszélesebb körben elvégezte. A közönség demokratizálódását jelzi ennek a ponyva határán levő kiadványtípusnak elburjánzása. Egy *Nouveau chansonnier national et patriotique* (Paris, 1832) című gyűjtemény Casimir DELAVIGNE, André CHÉNIER, BÉRANGER verseit közli a szokásos keretben, — polonofil és patrióta ódák mellett — amelyből nem hiányoznak a *Chanson à boire*, a *Le vin* és a *Le vrai buveur* főírási darabok. A hazafias bordal műfaja alakult ki ilyenformán ennek az alsóbb rezonancia-rétegnek a segítségével és ez a műfaj tipikus nemcsak a francia huszas-harmincas évekre, hanem a magyar biedermeier-irodalomra is. Aki bort iszik, az rossz hazafi nem lehet: körülbelül ez a lényege ennek a borozó patriotizmusnak, amely eljut a férfi VÖRÖSMARTY-ig és az ifjú PETŐFI-ig. A hazafiság mindenestre új motívum a bordal-költészetben és az anakreontizmus ezzel a mozzanattal újult meg és kapcsolódott a jelenhez a tizenkilencedik század első felében.

A „borivás“-nak az az előnye megvolt az államrend szempontjából, hogy nyárspolgári erényekkel kapcsolatos; híveit a családi fészek és a baráti társas kör szférájába rögzíti és a magasabb — esetleg politikai — vágyakat elaltatja:

Bornons-nous à voyager
Du lit à table!

Sőt egyenesen a politizálás ellen hangolja a „testvéri“ együtttest, amint a *La Politico-manie*, SAINT-DENIS verse bizonyítja:

La politique, mes frères,
Nous met l'esprit à l'envers.
Grâce au siècle des lumières,
Nous voyons tout de travers.

Franciaország igazi jelszava: „Paix et gaîté“ — írja F. VERNES de LUZE.

Ivás közben — „trinquons et buvons à la ronde“ — a nyárspolgár könnyen elérzékenyül, de nem válik fölforgatóvá; egy könnyet hullat a hazáért és eszébe jut meleg otthona, amely szeretettel várja a férfimulatságból megtérőt:

Pourtant au sein de son ménage
L'homme passe de doux instants,
S'il possède une épouse sage,
Et s'il a d'aimables enfants.

(*Le Paradis terrestre.*)

Egyik mellékága a bordalnak az a témakör, amit *gasztronóm-poézis*nek nevezhetnénk. Bármennyire is átesap az élet anyagi oldalára ez a költészet, mégsem ütközik ki a nyárs-polgári mentalitásból, amelyet annyi kedves kötelék fűzött ehhez a terepéhez: praktikus házi berendezkedésünk, szakács-művészetünk, kényelmünk és kiházasítási hagyományaink egészen a huszadik századig ebből a dédanyai korból valók...

A gasztronóm-poézisnek egyébként még régebbi tradíciói vannak a francia irodalomban. Elég, ha Joseph BERCHOUD-ra hivatkozunk a *La Gastronomie ou l'Homme des champs à table* (1801) című „könnyed remekmű” költőjére, akinek négyénekes versezetéből idézni lehetne mottót a biedermeier-korhoz:

Rien ne doit déranger l'honnête homme qui dîne.

A pacifista BERCHOUD mint royalista-lojális költeményszerző is (*La Politique* 1819) tipikus képviselője a kornak. Még akkor is, ha alkalmazzuk rá a saját mondatát: „Un poème jamais ne valut un dîner”. BERCHOUD nem áll egyedül tankölteményével a korban, amely az ingyencséget oly magasra emelte. Kollégái közül említsük FAYOT gyűjteményét (*Les classiques de la table*, 1844); a világhírű BRILLAT-SAVARIN-t, a *Physiologie du goût ou Méditations de gastronomie transcendante* (1840) szerzőjét; GRIMOD de LA REYNIÈRE *Almanach des gourmands*-ját (1803-1812); és Ch.J.-M. de COLNET du RAVEL-t, a *L'art de dîner en ville, à l'usage des gens de lettres* (1810) költőjét...

Az átlag biedermeier-költő nem szégyellte az evés-lustálkodás örömeit — sokat nem szégyellt, amit mi szégyellnénk és sokfélét szégyellt volna, amiről a mai költők nyíltan beszélnek —: tanú rá az a *Chansonnier du gastronome* című épületes dalgyűjtemény, amelyet Charles LEMESLE szerkesztett 1831-ben, a júliusi forradalom és trónváltozás mozgalmaitól nem zavartatva és nem kisebb szerzők műveiből, mint BÉRANGER, Casimir DELAVIGNE, BRILLAT-SAVARIN, Victor HUGO, SCRIBE, nem mulasztva el természetesen a magából is közölni egy „chanson épicurienne”-t. Itt aztán leleplezi önmagát ez a kispolgári realista szellem, amelynek egyformásító hatása alól nem vonhatták ki magukat a legnagyobbak sem (PÉTORIBÓL is össze lehetne állítani egy kis gasztronóm-ciklust). A szerkesztő bevezetése azt igyekszik elhíttetni az olvasóval, — akinek bizonyára kételyei lehettek ebben az irányban — hogy a chansonnier nem közönséges halandó, hanem bizonyos fokig papi személy... Nem politikai, népvézéri, költő-apostoli szerepre gon-

dol LEMESLE (a romantikus-aktivista irodalomfölfogás még nem lett közkinccsé), hanem arra a kispolgári pedagógus-jellegre, amellyel a dalszerző a köz- és magánerkölcsöket javíthatja, irányítja. (Ez a moralizáló tendencia az irodalommal szemben nem azonos azzal az évszázados harccal, amely egyházi-vallásos részről folyt az öncélú irodalmiság ellen: itt az autonóm polgár beszél, aki az államrend érdekében „filozófiai leckét” vár a költőtől.) A chanson üdvös hatása persze — a biedermeier dualizmusának szellemében — nemcsak a léleküdtetésre vonatkozik, hanem a jóegészségre is, bizonyos fiziológiai örömekre, amiket szerencsére nem részletez a versmutogató: „... elle (une chanson) attaque tous les organes à la fois, l'intelligence et la sensation, l'esprit et le corps.” Ügylátszik, a gasztronóm élvezeteknek is tulajdonítottak valami hazafias vonatkozást ebben a milieuban: erre vall a gyűjtemény egyik verse, ahol föl van tüntetve az is, hogy a derék szerző — egy bizonyos A. Cosnard — a 3. légió, 3. zászlóalj, 3. századának káplárja... (Egyike azon káplárköltőknek, akikből nem lett PETŐFI.)

Leghívebben ábrázolja igazi önmagát a biedermeier-szellem, mikor még a „dalolást” is megtagadja az élet hasznosabb foglalkozásainak kedvéért; ez az erkölcsi tanulság szól CREUSÉ de LESSERT példázatából (*Le Rossignol*): a csalogány abba-hagyja az éneklést, hogy fiait táplálja...

*

A nyárspolgár-patriotizmus még egy motívummal társul: a festésszettel és rajzzal, hogy olyan formát öltjön, amellyel szalonok asztalára lehet jutni vagy a dámáknak kedveskedni: az érzékeny hölgyek szellemi kollaborációja nélkül nem is képzelhető el a patrióta almanach-irodalom disztिंगáltabb irányzata.

Az illusztrált almanachoknak van egy magángyűjtemény-katalógusa a Bibliothèque Nationale-ban: az itt szereplő publikációk közelebbi megtekintése nélkül is, pusztán a címekből megállapíthatjuk ennek az irodalomnak motívumait: patriotizmus; a külesín, virágdíszek, album-rajzok kedvelése; zenekíséret; dámák és kisasszonyok részvétele a poézis finomkodó kultuszában. Jellemző erre a sok női folyóirat a romantikus korban: *Petit courrier des Dames*, *Psyché*, *Journal des Demoiselles*, *Journal des Jeunes personnes*, *La Mode* stb. (Ma nem jutna eszébe egy költőnek, hogy úrhölgy kegyeibe ajánlja verseit; a mai költészet sokszor egyenesen anti-feminin jellegű.) A formátuma is jellemző ezeknek a kiadványoknak: harmincketted-, tizennyolcadrényi könyvecskék, afféle „kis-hazafias-költő-a-mellényzsebben”, vitrinbe való, selyemtokba-foglalt csinos ajándéktárgy...

A biedermeier-kor külső képéhez, bútoraihoz, lelki portré-

jához elválaszthatatlanul hosszátartoznak ezek a költői zsebkönyvecskék.

*

Egy további témakör, amelyet olyan élénken kultivált a francia kispolgári költészet: a *virágrege* és általában a virágok bevonása a szerelmi és családi gondolatvilágba. A német és osztrák biedermeier-festőkből idézhetnénk erre analógiákat, ahol szinte minden képet beillatosítanak a virágok, mint például a kispolgári-romantikus SPITZWEG-nél, aki a virágok szerelmeseit (*Dachstube*, *Kaktusfreund*) ábrázolta legszívesebben. Az utókor ma is ilyenformán képzei el magának a biedermeier-embert: hálósipkában és a megelégedettség pipájával, amint a virágait öntözi...

Érthető ez a virágkultusz: a gyöngédséget, szívnemességet kereső, finomkodó és édeskés biedermeier-ember a természet néma és mégis lelkesnek képzelt, emberi tulajdonságokkal fölruházott teremtményeiben vélte föltalálni a valónak tisztultabb mását. Az emberi társadalom tükörképe ez a szebb, törekenyebb, zajtalan világ. Finomabb, mint a középkor és a reneszansz gyilkos, gonosz szenvedélyekben viharzó századjai, amiket HUGO, DUMAS, DELAVIGNE kultiváltak. Másrésről: konkrét és könnyebben elérhető, mint a németes romantika távoli tündérországai. Ennyi maradt a romantika mindent átellekésítő, emberrel-egy kozmoszából...

A virágszimbolika ősrégi tulajdona az emberiségnek, de házi kincsé a biedermeier-korban lett. Közvetlen elődje a francia irodalomban a tizennyolcadik századi rokokó-pásztor-költészet, amelyre — például DELILLE-re — hivatkoznak is a publikációk. Ilyen Magyarországon KÖLCSEY-nek ovidiusi virágregeje, a *Hiacynthus* (1813). A biedermeier aprópénzre váltja, megsokszorosítja és prózába vulgarizálja ezt a témakört, amely a tizennyolcadik század rousseauizmusában mélyebb világnézeti alapokkal bírt: most már csak játék, társas szórakozás. A virágok jelenléte még a könyvcímekben is mutatkozik, amint a dalgyűjteményeknél láttuk. A német irodalomban szintén közismert cikk volt a „Blumenlese“, Magyarországon TOLDY Ferenc publikált *Blumenlese*-t a magyar költők műveiből (1828), a soproni tanulók *Virágfűzér*-t (1837), VÍZI István *Virágkosár*-t (1835) érzékeny versekből...

A gazdag virág-költészetből idézzünk néhány példát. Egy A. JACQUEMART nevű szerző *Flore des dames* (Botanique à l'usage des dames et des jeunes personnes... avec une grammaire florale) címmel prózában írt „költői“ leckéket ad fiatal hölgyek számára, akiket a terjedelmes könyv „sétálva“ oktat a virágokkal kapcsolatos természettudományi és történelmi ismeretekre, fűszerezve verses darabokkal. Ilyen oktatásra nyilván szüksége volt a társaságbeli, szebbelkű, érzelmileg művelt dámának, ha színvonalon akarta magát tartani. Ár-

tatlan mulatság ez a virágkultusz is, méltán sorakozik a politikátlan biedermeier egyéb játékhöz.

Gazdagabb és tanulságosabb anyagot nyújt E. Constant DUBOS *Les Fleurs* (Idylles, suivies de poésies diverses) című kétszáz-egynehány lapos könyvében, amely morális leckéket akar nyújtani a növényvilág „erkölceiből” és „életmódjából” vett történeteivel: tizenhét ilyen idillt publikál, amelyek még közelebb állanak a klasszicizáló korhoz, mint azok a virágregék, — a magyar irodalomban van rá sok példa — amelyeket a realizmusba áthajló biedermeier népies milieube fog ültetni a század közepén... DUBOS főinspirátora Abraham COWLEY tizenhetedik századi angol és humanista költő, aki növényeket-beszéltető latin verseket írt (*Poemata... plantarum*, 1668). De hivatkozik Dubos a jezsuita RAPIN atyára is, aki megénekelte a virágok hiúsági versengését... Közli DE THOU humanistának *Origo Lilii* című költeményét és PARMY *Les Fleurs*-jét. Ezek a távoli virágrege-ősök azonban még a klasszikus mitológia körében mozognak. A „polgári” virágregére BÉRANGER példáját idézi a szerkesztő, közölve SAINT-AMANT költeményét (*La Rose et l'Hortensia*, 1807) és HOFFMANN meséjét (*La Rose et l'Immortelle*). Az előbbinek témája igen primitív, de a tanulsága jellemző a biedermeier szívnemesítő és demokratikus tendenciáira: a bolond gazdag pompás hortenziát ültet, a bölcс szegény csak rózsát; de a szagtalan hortenzia untatja gazdáját, a rózsza ellenben boldoggá teszi a kertészt... Így áll bosszút a növényvilág az emberi gyöngeségeken! A Hoffmann-féle vers két virág disputáját mutatja be: a rózsza szépségére hivatkozik, az Immortelle (szalmavirág) el-nem-hervadó mivoltára. Virágrege után tanulságnak kell jönnie, amit a költő nem is mulaszt el levonni:

La Rose nous peint la beauté,
Mais le talent est l'Immortelle.

A biedermeier-irodalomnak pedagógiai beállítottsága a virágregékben szabadon élhette ki magát... Egy másik ilyen gyűjtemény — P. DENNE-BARON virágfűzerje (*Fleurs poétiques*, Paris 1825) — bibliai és ovidiusi forrásokból meríti történeteit (Adám és az örökzöld, Daphnis és Amaranthe stb.): ez is mutatja, hogy az empire-biedermeier szálai a klasszicizáló rokokóban gyökereznek. Egy C. L. MOLLEVAUT nevű verselő négyénekes költeményt írt *Les Fleurs* címmel. A szerző tipikusan kispolgári költő. Távol a forradalmaktól és a politikától, csak a műzsáknak és a Bourbonok szeretetének él, amint azt előszavában kifejti:

Dans la retraite où je passe mes jours, étranger à toutes les intrigues littéraires, à toutes les haines qu'enfantent les révolutions, ne connaissant d'autre parti que celui des

Muses, d'autre politique que celle de mon coeur qui attache
aux Bourbons...

A biedermeier-rezignációnak ez a tipikus képviselője a virágokhoz menekül. A virágok társadalmát természetesen követendő példának állítja az emberek elé. Egyességben élnek, nem ismerik a háborút és a viszályt (56–59. l.):

Toute la Nation des Fleurs
Ignorant le trouble et la guerre,
Du Zéphyr, des Cieux, de la Terre,
En paix, partage les douceurs.

— — — — —
Et le Code qui les rassemble,
C'est la Concorde et l'Amitié.

A kötet a virágnyelv ismertetésével végződik: a szerelmes helyett a kisvirág mondja el az érzelmeket. Az akác például a nyugtalanságot tolmácsolja, a lone (chèvre-feuille) szerelmi kapcsolatot szimbolizálja... (Naivul hat ez az édeskés virágjáték, de még ma is vannak kritikusok, akik azt hiszik, hogy csak az az igazi költő, aki gyöngéden szereti a virágokat.)

Hasonló eszmekörben mozog Victorine MAUGIRARD tanítóregéje: *Les Fleurs*, rêve allégorique. Az „álom“ meséje a következő: Flore kocsián meglátogatja birodalmát; a Rózsa azt hiszi, hogy az istennő az ő szépsége kedvéért hagyta el égi honát; a Jácint szerényen följajánlja alattvalói szeretetét; a Mirtus magának követeli a világuralmat; a Tulipán égi eredetét hangoztatja; a Jácint a szellem erejét dicsőíti, a Borostyán pedig a csöndes megelégedést, ami úgylátszik a legjobban tetszik az írónak... Ezután jön egy jelenet, amiért már nem a virágok, hanem a galantéria-kedvelő szerző a felelős: Zéphyr és Flore visszavonulnak a szerelem barlangjába. A mese folytatása: az irigy és haragos Boreas vihart támaszt, ami nagy pusztítást visz végbe a virágok között. (Így lakolnak az ártatlan földiek az égi szerelemért.) Zéphyr azonban fölébreszti a virágokat, mire Flore kioktatja őket, — és a tanulni vágyó olvasót — hogy mennyire törekenyek a Természet ajándékai: egy vihar elég, hogy minden rombadőljön. A nagyravágók tönkrementek, de a jámbor Margarétának és a szerény Ibolyának nem esett bántódása. Rokokó-hagyományok és biedermeier-pedagógia keverednek a naív történetkében...

A virágregék oly nagy számmal jelentek meg a század első felében, hogy érdemes volna összeállítani egy speciális bibliográfiát róluk. A sok közül egyről még megemlékezhünk, Charlotte de LA TOUR [Cortambert] könyvéről: *Le langage des fleurs*. A virágnyelv — érzékeny szívek használatára — szükségessé teszi az egyes virágok történetének ismeretét. A szerzőnő nem is marad adós ezeknek az elbeszélésével. Így

megtudjuk például, hogy a babiloni fűzfa (saule de Babylone) a melancholiát jelenti, mert ezt a fát, amely boldogtalan szerelmes, egy barbár kéz elszakította kedvesétől és idegen országba száműzte: vizek fölé hajolva keresi szerelmesét, de sem a lány Zephyr, sem a Nimfák nem tudják visszaadni neki, akit keres... Az Amandier története a szeleburdiságot példázza, a hárs a házastársi szerelem szimbóluma, az ákác a plátói szerelemé... A virágok néha ellenségei is az embernek, amint FREILIGRATH megírta a *Vengeance des fleurs* című versében... (A német irodalom ismerete elég gyakori ebben a milieuban; a romantikus korban meginduló erősebb kapcsolatok csak fokozódtak: a két „biedermeier“, a Jungdeutschland és a romantizmus egymásra találtak.) Virágregéket, virágverseket írni nemcsak a speciális „dalköltők“, hanem a líra legkülönbözőbb nivójú képviselői földadatuknak tekintették: Delphine Gay (Madame GIRARDIN), Theophile GAUTIER (*La tulipe*) és Charles LASSAILLY, akinek *Camélia* című szonettjéből idézzük az első strófát:

Chaque fleur dit un mot du livre de nature,
La rose est à l'amour et fête la beauté,
La violette exhale une âme aimante et pure
Et le lys resplendit de sa simplicité...

*

Az almanachok és chansonnier-k nem voltak mindig olyan ártatlan mulatság, mint ahogy az eddigiekből kitűnik. Az egész biedermeier-korra jellemző egyébként a különböző, ellentétes tendenciák együttélése. Abban a rétegben, ahol a hazafias bordal és a szebblelkű asszonyoknak való virágregé élte a maga népszerű életét, továbbzöngének a forradalmak hangjai és — amint közeledünk 48 felé — ez a vörösszínű irodalom mindinkább előnyomul a hálósapkás családiasság és nyárspolgári passzivitás rovására. Konzervatív-royalista és progresszív-republikánus-demokrata erők az irodalomnak ezen a síkján is szemben állanak egymással.

A haladó irány természetesen termékenyebb volt publikációkban. Ez az irodalom már kivezet a biedermeierből a politikai aktivizmus felé, de mégis szerves tartozéka a kornak, amely kacérkodott a cselekvés lehetőségeivel. Legártatlanabb formája a politikai tendenciának a népiesség kultusza, különösen, ha abban a pastore-formában történik, ami még a rokokó-vaudeville öröksége. A HERDERTől jövő európai áramlat szintén belekapcsolódott a francia irodalom inspirációi közé.

Az almanach-költészet valamennyi gyűjteményét kellene idéznünk, ha a „népies“ tendencia bibliográfiáját össze akarók állítani. A *Chansonnier de Momus* egyik verspárja:

Dans un asile champêtre
Moi, je vis tranquillement...

Ez még a városi ember falura-menekülése. Ilyen finoman népieskedő karaktere van a *Les amours champêtres* című gyűjteménynek is, amelynek címlapján fametszésű falusi tánc ékeskedik. A *Les chants villageois* költője a Lyrához folyamodik, hogy mentse őt boldogabb vidékre. (Beatus ille...) Ez az idill-tendencia a negyvenes, sőt ötvenes évek végéig fönntartja magát, a francia irodalomnak nemcsak alsóbb rétegeiben, hanem az úgynevezett *poètes du terroir* áramlatában is, — hogy csak egypár nevet említsünk: BRIZEUX, Achille MILLIEN — amely egyrészt együtt fejlődik az alsóbbrendű lirizmussal és kelet felé eljuttatja inspirációit (PETŐFI), hogy aztán másrészt maga is hatása alá kerüljön a Petőfiből kiinduló európai hullámnak.

Az idillikus népiesség mellett azonban egy folyton erősödő politikai irányzat is konstatálható az almanach-lirában, — a republikánus, sőt kommunista propaganda és egyházellenes tendenciák — aminek párhuzamos jelenségei az irodalmi élet fölszínén: a romantizmus, a Jungdeutschland, Magyarországon pedig PETŐFInek második, agitativ korszaka (1846-9). Az a generáció hozta létre ezt az irodalmat, amely — mint például MADÁCH az *Ember tragédiája* falanszter-jelenetében — a napi politika fölött állónak érezte az emberiség új berendezkedésének problémáját...

Az egyre erősödő politikai tendenciák között van egy motívum, amely megér a politikátlan „biedermeier” eszmevilággal: az emberiség és filantropia gondolata és ezen belül a részvét a görög szabadságharc és az elnyomott lengyelek iránt. A polonofil irodalom még a németeknél is virágzott, pedig ott a politikai érdek-közösség legalább is kétséges volt. Magyarországon a legelső költők vesznek részt ebben a humánus lengyel-barát mozgalomban. A francia romantizmus természetesen szintén lelkesedik a lengyelekért és ennek a mozgalomnak lecsapódásai sűrűn megtalálhatók az almanach-lirában amely ilyenformán a biedermeier-kornak valamennyi jellemző motívumát kultiválja és népszerűsíti.

2. Béranger.

Az előbbi fejezetben vázolt hazafias-népies-demokratabordalköltő típusnak világirodalmi hírré emelkedő alakja Béranger. Benne is analizálhatjuk a biedermeier és a 48 felé siető kornak jellemvonásait.

Nem kétséges, hogy Béranger a Vormärz költői közé tartozik: ez magyarázza nagy népszerűségét Németországban, Ausztriában és Magyarországon. Amint az *Oeuvres complètes* 1833-i kiadásának előszavában kifejti, a nép az ő muzsája, a nép érzelmeit akarja kifejezni olyan dalformában, hogy ez megnevesedve olvasmánya lehessen a szalonoknak. Az irodal-

mi nivónak ez a tudatos leszállítása mindenképen jellemző a biedermeier-korra, amely a rokokó hidegebb arisztokratizmusát, az empire kothurnusait és a romantika metafizikai spekulációit a polgári-hétköznapi irodalom háziasabb külsőségeivel cserélte föl. A népies forma-tendenciák természetesen csak fokozódtak Béranger-nál, amint a *Dernières chansons* 1842-ből keltezett előszava mutatja. Itt már a romantizmus világnézetével azonosul prófétai irodalomfölfogása, de él Béranger-ban egy nyárspolgári politikátlan népiesség is, amely menekül a fórumtól idillikusabb, békésebb tájak felé. Egyik jegyzetében (*Les étoiles qui flent*, 1820) — maga az a pedantéria, hogy szürke jegyzetekkel látja el verseit, jellemző a korra — olyan költészetről ábrándozik, mely a nép érzelmeiből és gondolataiból meríti tárgyát. A költészet Béranger-nak ebben a fölfogásában még nem egyéb, mint égi vigasztaló a világi bajok ellen. Az égi-földi dualizmusnak szellemében mondja, hogy a költészet mennyei manna, maradványa annak az égi eledelnek, — un reste d'ambroisie — amit az istenek még meghagytak az embereknek (*Les sciences*). Ebből a költészetfölfogásból nem lesz forradalom. Nem is erre érezte magát predesztinálva első korszakában Béranger: születésénél azt jósolta egy tündér (*Le tailleur et la fée*), hogy népköltő lesz és költeményei vidámságot visznek a szegények hajlékába. Afféle családi mulattató tehát, a házi tűzhely, a falusi „Gartenlaube“ fölvidítőja... Ezt a célját el is érte Béranger, mert valóban bizalmas közelségbe jutott olvasóival és a verseinek gyűjteménye *Le Béranger des familles* címmel forgott közkézen, már a címében is jelezve, hogy nem hiányozhat a Kaffeeekränzchen-ek intim világából. Persze ebbe a keretbe már korán beleszűrődnek a demokratikus eszmék. Mennél ártatlanabb, veszélytelenebbnek látszó a keret, ami ellen nem tehet semmit a cenzura, annál inkább alkalom nyílik bizonyos „eszmék“ becsempészésére. A *Plus de politique* (1815) című verséhez írt jegyzetében azt fejtegeti Béranger, hogy a „bordal“, a szerelem és a bor dícsérlete, leggyakrabban csupán keretül szolgál az eszmékhez, amiknek kifejezése a dal igazi célja... Ez az új esztétika mindinkább közeledik a romantizmus irodalmi eszméihez: a nép kiterjeszti a költészet szótárának határait (*Le tambour-major à un jeune critique*, 1838).

A júliusi forradalom hőse 1830-ban már az aktív politikus-költő típusát reprezentálja, de egyébként abból a kispolgári milieuból származott, amelyet a chanson-költészettel kapcsolatban ismertettünk. Nem jelentéktelen körülmény ez, ha szembeállítjuk Béranger-t az arisztokrata származású költőkkel, mint Victor HUGO, LAMARTINE, VIGNY. Béranger önéletrajza (*Ma biographie*, 1840) elmondja, hogy szegény szabómeister fiaként született Páris egyik piszkos utcájában. Kilenc éves korában egy ház padlásáról látta a Bastille lerombolását, de a véres események nem tették őt konzervatívvá, mint Madame

de STAEL-t. Hivatalt nem vállalt és az akadémiai tagságot is visszautasította (mint PETŐFI); cenzurával, börtönnel bajlódott: ez a romantikus Béranger. LAMARTINE, SAINTE-BEUVE, VIGNY barátokztak vele, a börtönben Victor HUGO, DUMAS meglátogatják a fegyvertársat: mindez arra vall, hogy a szellemi nivót, amit Béranger képviselt, nem kicsinyelték le a legnagyobbak. De a forradalmár Béranger nem halt meg a barrikádokon, sem a vérpadon vagy a harctéren, ahová honfitársait küldte, hanem békés polgárként hunyt el, ágyban, párnák közt, hetvennyolc éves korában. Mindenesetre szép magas kor egy nép-apostol számára...

*

A forradalommal való minden kacérkodása ellenére is nyárspolgár maradt egész életében. Említettük már egyik költeményét (*Le tailleur et la fée*): ebből a versből 1831-ben *Les chansons de Béranger* alcímmel egy énekes és látványos vaudeville készült, amelyet a Palais-Royal-színház adott elő a megbékélt forradalmárok szórakoztatására. A darab méltó terméke a kor demokratikus ízlésének. A függöny felgördül: Béranger nagyapja, a szegény szabómester, ott ül a színpadon és varr. Mellette a bölcsőben egy gyermek sir: a kis Béranger, akiből — a néző sejti — valamikor nagy költő lesz. (Ez az egész elképzelés jellemző arra a familiáris viszonyra, amely író és olvasó között Béranger esetében kialakult.) Besiet a színpadra a dajka... (Ügylátszik ez az egyetlen költő-dajkája a drámairodalomnak: lehetetlen volna egy ilyen jelenet, mondjuk, Corneille vagy Racine színpadán.) A nézőnek azonban nincs sok ideje örülni rajta, hogy a dajka nélkül felnőtt Béranger most ime milyen előkelő gondozásban részesül: a dajka átváltozik tünderré és a szabadság istennőjének alakját veszi magára, dárda van a kezében és vörös sipka a fején... A tündér megjósolja az öreg szabónak, hogy unokájára a legszebb embersors vár: szabadságdalnok lesz. (Az öreg szabó magában bizonyára elesodálkozott a jóslaton: a békés kispolgár ideáljainak szellemében jobban szerette volna azt a jóslatot hallani, hogy a kis unoka valamikor gazdag ember lesz. Lehetetlen nem gondolni itt a PETŐFI apjára, aki rossz szemmel nézte fiának „költői” pályafutását.) A mese azonban gördül tovább, azzal a könnyűséggel, amely — a romantika népszerű diffúziójában — rekvizitumként játszik a legszebb és valamikor átélt motívumokkal: a tündér varázsvesszejének intésére allegorikus nemtők jelennek meg a színpadon, akik Béranger egy-egy chansonját képviselik. Élőkép, tableau, apotheózis zárja be a darabot, amely Béranger mellszobrának megkoszorúzásával végződik, mintha azt akarná mondani ezzel a banális jelenettel, hogy Béranger alakja sohasem fog egész szoborrá megnőni...

*

A bordalköltő, akiben semmi sincs a Sturm- und Drang-hősök zseniális szabadságából vagy a romantizmus bohémjeinek (Rolla) tragikumából: a legmateriálisabb epikureizmust képviseli népszerű verseiben. Kocsmai költővé stilizálja magát Béranger és verseiből a borivó ember világnézetét akarja elhíttetni — természetesen józan számítással írt versekben. A kényelmesen lakmározó és borozó kispolgár álbohém attitude-öt vesz föl, hogy így a konvención-kivüliség, a zsenialitás színeiben tündököljön. Könnyű lélekzetű, könnyed formájú, énekelhető versek jellemzik Béranger-nak ezt az irányát — később írt komoly ódákat is — és a könnyű fajsúlyú kocsmaköltőnek ürességénél csak ízléstelensége nagyobb. Az ételt szerető, jóllakottságában sekélyes gondolkozású kispolgár, aki csemegének írja borhoz és pecsenyéhez a dalt. Életbölcseége: igyunk; nem törődve a világ bajával, hősiesen, egészen a halálig:

En vain nous égayons la vie
Par le champagne et les chansons,
A table, où le coeur nous convie,
On nous dit que nous viellissons.
Mais jusqu'à sa dernière aurore
En buvant frais s'épanouir;
Même en tremblant chanter encore,
Mes amis, ce n'est pas vieillir.

(*La vieillesse.*)

Még a vallásossága is borízú:

Le verre en main gaiement je me confie
Au Dieu des bonnes gens.

(*Le Dieu des bonnes gens.*)

Az igazi bölcsek iszik, még pedig bort és víz nélkül... Béranger egy kicsit maga is megsokallta ezt az „irodalmi“ légkört, mert írt egy ironikus genre-képet a nagyhasú polgárról, aki egyebet sem csinál, mint eszik, iszik, nevet és sétál (*Paillasse*, 1816). Ettől a tipustól, bármennyire objektíválta is Béranger, a népszerű kocsmai költő maga sem állhatott nagyon messze, amennyire a ránkmaradt portréiból ítélni lehet, amelyek kövér és megelégedett-mosolygós, kedélyes nyárspolgárnak mutatják a Jungdeutschland francia eszményképét...

Egyik költeményében azt fejtí ki Béranger, hogy a bor hatalma egyesíti az élet összes ideáljait: a maga bűvkörébe vonja a becsületet, a művészeteket, a dicsőséget és a szerelmet. Egy másik költeményének az a refrénje, hogy ha a bor ömlik és a nők mosolyognak, megbékél az egész világegyetem. Nem szabad mélyebb filozófiát keresni a kozmikus fogalmakkal, nem eszmékkal dobálózó versek mögött. Semmisem állott távolabb a német romantikának végtelen-keresésétől és ösztönös

metafizikai lényétől, LAMARTINE spiritualizmusától, mint ez a borízú, vaskos, Breughel-szerű, naiv-realizmus.

Pedig van ebben a stílusban, — bármennyire is a saját fiát ismerhette meg benne a biedermeier-kor — valami fölszabadulás, őszinte konvenció-elleni lázadás, persze igen óvatos és kis körben mozgó: a klasszicizmus tagadása, az irodalmi formák szétolvadása és élmény-keresés a mindennapi életben. Egy nagy tehetség ebben az irányban is tudott volna nagyot produkálni. A kispolgári-hazafias bordal a legszélesebb asszociációkat felölelhetné — Béranger-nál is anglofóbiával, németgyűlölettel, a halál képeivel vegyül — és a műfaj tetőpontja ki is termelődik, de nem a francia irodalomban, hanem egy magyar költőnél, VÖRÖSMARTY *Fóti dalában*, amely a legmagasabb régiókba emeli ezt az alant járó műfajt.

Bérangerban sok volt a kedélyeskedés, cinizmus, mely önmagát sem yeszí komolyan. Nem a romantika fájdalmas íróniája ez, nem is a Jungdeutschland fölényes humora, csupán a borívó könnyes röheje, amely illúziókban éli a világot és hol haragba tör ki, hol pedig szeretetre érzékenyül. A „Société des Apôtres” körében, amit Béranger alapított, a tónust nem páthosz szabta meg. A profán kispolgár, ha egyáltalán megpendít transcendentalis dolgokra utaló húrokat, a maga familiáris képére és hasonlatosságára teremti át az univerzumot:

Mes frères, les bons apôtres,
Que mon cousin le bon Dieu...
Soit avec nous dans ce lieu.

(A *Monsieur Judas* jegyzete.)

Aki ilyen bizalmasan, cousin-jának emlegeti Istent, az nehezen emelkedhetik föléje annak a milieunek, amelyben tapasztalatot arat, amely számára „eszméket” és formákat termel. Erre a kedélyesen anthropomorph istenfölfogásra egyébként már a kortárs BÖRNE fölhívta a figyelmet, *Béranger et Uhland* (1836) párhuzamában: Aux yeux des Français et de leur poète, toute est terrestre: le bon Dieu lui-même est notre voisin, et ses anges sont nos camarades de plaisir...

*

Van azután egy másik Béranger is. A huszas évek pajos, könnyed, borívó chansonnier-ja: a harmincas-negyvenes években az ódai páthosz magaslatáról, istenkereső lélekkel szól az olvasóhoz. 1841-ből való a *L'Apôtre* című költeménye, amit Lamennais-höz, a szociális-forradalmár kereszténység apostolához írt: párbeszéd Pál apostol és egy visszatartó, tagadó lélek között. Pál elindul, hogy megmentse a világot az Istentől kapott szeretettel: a világmegváltás egyik főproblémája a biedermeier-kornak. A tagadás szelleme igyekszik kiábrándító érvekkel visszatartani az apostolt: lakomára hívja, a Szépséget, a

Tanulmányokat kínálja föl neki, elijesztő képet rajzol a világról, szegény és gazdag ellenszegülését jósolja. Pál azonban nem retten vissza: meg akarja leckéztetni a hatalmasokat, akik terhei a sínylődő népnek. Végül kijelenti, hogy vérpadra megy: itt aztán az ellenkezés szelleme megtörik, sőt maga is Pál tanítványául szegődik... Béranger legyőzte önmagában a kocsmai-realisztikus inspirációkat és a költő-apostol égibb hangszerén játszik.

De a biedermeier-korból nem ragadja ki őt az aktivizmus sem: a niemes ideálok kultusza, az államon belül szegény és gazdag harmóniája, az önfeláldozás szelleme — közös eszmék a Vormärz minden rétegében. Forradalmárságának is pacifista végcéljai vannak: a népek szentszövetsége, a rongyosok megváltása a szeretet által (*Les Gueux*, 1813):

Les gueux, les gueux
Sont les gens heureux;
Ils s'aiment entre eux.

Béranger aktivizmusának velejárója a rezignáció. A cselekvés atmoszférájában időnként pesszimizmus szállja meg és a fórumról — biedermeier polgárként — a cselekvéstelenség boldogabb állapotába vágyik, lemondva minden politizálásról:

Oui, ma mie, il faut vous croire;
Faisons-nous d'obscurs loisirs.
Sans plus songer à la gloire,
Dormons au sein des plaisirs.

(*Plus de politique*, 1815.)

A dicsőségről, amely életének egyik tápláléka, mint a PÉRTŐRIÉ, könnyen lemond; még a szabadságeszméket is elhagyja és visszatér a búfelejtő polgári örömhöz:

Du sommeil de la liberté
Les rêves sont pénibles:
Devenons insensibles
Pour conserver notre gaieté.
Quand tout succombe,
Faible colombe,
Ma muse aussi sur des roses retombe;
Lasse d'imiter l'aigle altier,
Elle prend son doux métier:
Bacchus m'appelle, et je rentre au quartier.
Adieu donc, pauvre Gloire!
Déshéritons l'histoire.
Venez, Amours, et versez-nous à boire.

(*Les adieux à la Gloire*, 1820.)

Az akció és tétlenség kibékületlen eszményeinek harca Béranger lelkében is állandóan élt. Egyik mélyértelmű költeményében, amely az ARANY János *Gyermek és szivárványának* életbölcseiségre emlékeztet, a távolba-törő, boldogságot kereső, romantikus illúziók fájó szétfoslását írja meg, mosolyba-torzuló öngúnnyal. A boldogság, a szerelem, a falusi élet, a városi pletykák, a tenger, az idegen világrészek csalogatják a reménykedőt. De minden álomkép csak csalódást hoz:

Le vois-tu bien, là-bas, là-bas,
Là-bas, là-bas, dans ces nuages?
Ah! dit l'homme enfin vieux et las,
C'est trop d'inutiles voyages.
Enfants, courez vers ces nuages...

(*Le bonheur.*)

Ennek a lemondó életfilozófiának hajtása Béranger-nál a szülőföld költészete, amelyet teljes egészében magáévá tett PETŐFI Sándor... A *Le Retour dans la patrie* a faluba vezeti az olvasót, patak mellé, egyszerű szalmakunyhóba, ahol a költő gyermekkorra lezajlott. Ismeretes képek ezek, méltók egy könyves festő ecsetjére:

Je vois fumer la cime de nos toits.
Combien mon âme est attendrie!
Là furent mes premiers amours;
Là ma mère m'attend toujours.
Salut à ma patrie!

A *La Nostalgie ou la maladie du pays* költője Párisból vágyakozik vissza falujába, hegyei közé. Béranger emelte világirodalmi motívummá ezt az érzést.

Van még egy jellemző biedermeier-vonás Bérangerban, amely ellenkezésben áll a romantizmus gloire-eszméivel: az önmagával szemben való humoros állásfoglalás mellett, amelyre már utaltunk, a szerénység attitude-je, amellyel vele egyenrangú embertársai elé lép. Ez is hálósipkás modor: a költő megelégszik azzal, ha zsebkönyve lehet az emberiségnek; tiltakozik az ellen, hogy dalait nagyobb formátumban, az előkelő könyvek nagyságában terjesszék (*L'in-octavo et l'in-trente-deux*). Ez a harminckettedrét-alak egyúttal Béranger zsenijének kereteit is szimbolizálja és a kort is jellemzi.

3. *Sainte-Beuve.*

A francia kritikus-irodalomtörténésznek szépirodalmi műveiben a biedermeier-korszak három jellegzetes vonását találjuk meg: a szelíd-borongós, lágyabb, szentimentális romantikát; a világtól elvonulást és a cselekvésről való lemondást; a realizmus felé való törekvést.

Sainte-Beuve alapján véve tudós lélek volt és az irodalmi „gloire“, amire a romantizmus költői áhitoztak minél hangosabb versekkel, nem szerepelt életének fő céljai között. Ez is biedermeier-vonás nála: a reménytelen szerelem a Muzsák iránt, akikhez csak álnéven mert közeledni, Joseph Delorme alakjában, akit a maga költői ideáljának megfelelően formált. A tudós szerző egy fiatalon elhunyt barátjának műveit publikálja... A fiatalon elhalás, hervadás maga is a biedermeier-kornak egyik ápolgatott komplexuma. Joseph Delorme számára regényes-érzékeny élethistóriát költ Sainte-Beuve. Hőse nem a cselekvő, harcoló romantikusok közül való, de azért „enfant du siècle“ ő is: megközelíti azt a lelkibeteg, válságba jutott fiatalember-tipust, amelynek MUSSET adta klasszikus rajzát a *Confession*-ban; megközelíti sivár, szürke életével, de anélkül, hogy a Rollák katasztrófájára jutna...

Delorme Amiens-ban születik, tehát nem a zajos fővárosban, hanem idillikusabb környezetben. Érzelmes, vallásos lélek. (A janzenizmus történetírójától nem is várhatunk másfajta elképzelést.) Párisban persze a vallástalanság keríti hatalmába Joseph Delorme-ot és misztikus természetimádóvá lesz. A szenvedő emberiség foglalja el érzelmeit és gyűlöli a hatalmasokat. A költészetről való eszméit ez a pesszimizmus irányítja:

Non, la lyre n'est pas un jouet dans l'orage;
Le poète n'est pas un enfant innocent,
Qui bégaie un refrain et sourit au carnage
Dans les bras de sa mère en sang.

Ebből a filantróp érzelemből azonban nem lesz cselekvés. A költő befelé vérzik és belehull az elhibázott élet búskomorságába. Ez is biedermeier típus: az eszményi világ és eszményietlen való kibékíthetetlen ellentéte miatt összeroppanó nemes lélek. (VÖRÖSMARTY is ebbe a típusba tartozik, míg PETŐFI kigyógyul a meghasonlásból és a kétségekből.) Delorme lelki fájdalmához anyagi bajok is járulnak, de lelkiállapota mégis „indéfinissable“ marad: „Il a une mère tendre... Que lui manque-t-il?... Ce jeune homme est le plus malheureux des êtres“. Emberek között világfájdalmas, a magányból emberek közé vágyódik, mint kortársa, a magyar KÖLCSEY, akinek Döbrenteihez írt leveleiből legyen szabad idézni ezt a helyet: „Ezen buta, tompító magány kedvező lehetne talán valamely compilatornak; de a poeta inkább sorvad itt, mint bárhol; neki fénylő társalkodás nem kedves, de egyetértő, összvehangzó szívért esdeklik szüntelen; s ha ezen kincs tőle megtagadtatik, lehet ugyan ő világ ön magának, mint MATTHISSON mondja, de ezen világ olyan, mint az árnyak országa; sivatag és borzasztó.“ Delorme Naplójából ezeket a szavakat idézi Sainte-Beuve: „Moi, je suis cette feuille morte; je roule quelque temps encore, et l'automne va me pourrir“. Olvasmányai a „modern“ és romantikus-pesszimista művek: *Werther*,

Adolphe, René, Oberman, OSSIAN, COWPER, — valamennyien a romantika kedvencei. A beteg hőst azonban már nem menthetik meg a pesszimista olvasmányok sem. Halála lassú fonnyadás. „Joseph ne mourait pas moins à chaque instant, atteint d'une plaie incurable“. Mindinkább hasonlatos lesz a romantika, a „mal romantique“ lelki betegekéhez, akikről, mint a XIX. század romboló eszményeiről, olyan lesújtó kritikát mondott Pierre LASSERRE...

Seinte-Beuve végül kénytelen — logikus folytatásként — halálba vinni alteregóját, amire azért is szükség volt, mert ha életben marad, a fikció nehezebben tartható fenn.

A pesszimizmus rezignációját mutatja Joseph Delorme egész élete. Költészete pedig a céltalan, cselekvésnélküli álmodozás poézise:

Irai-je, pour saisir l'image,
De l'onde encore troubler le cours?
Non; mais penché sur le rivage,
Puisque la nuit est sans nuage,
Je veux rêver, rêver toujours.

Ez a kiábrándult, akcióra nem képes költő irigykedve és csodálattal nézi társainak magas röptét, fönséges égbetörését, mint a Victor HUGOhoz írt verse mutatja:

— — — — —
A l'étroit en ce monde où rampent les fils d'Eve,
Tandis que, l'oeil au ciel, tu montes où t'enlève
Ton essor souverain,
Que ton aile se joue aux flancs des noirs nuages,
Lutte avec les éclairs, ou qu'à plaisir tu nages
Dans un éther serein;
Poussant ton vol sublime et planant, solitaire,
Entre les voix d'en haut et l'écho de la terre,
Dis-moi, jeune vainqueur,
Dis-moi, nous entends-tu? la clameur solennelle
Va-t-elle dans la nue enfler d'orgueil ton aile
Et remuer ton cœur?

(*A mon ami V. H.*)

Országos akció helyett a boldogság falun várja a költőt (*Bonheur champêtre*): a motívum szinte stereotip a század elejének lírájában. Ha néha fölragadja is Delorme-et egy aktivitási lendület, a legnagyobb energia-kifejtés, amire képes: a lágy harmóniák költészete, amely hivatva van — lanttal — megváltani az emberiséget.

Ne désespérons point, poètes de la lyre,
Car le siècle est à nous. —
Il est à vous, chantez, ô voix harmonieuses,

Et des humains bientôt les foules curieuses
 Tomberont à genoux.
 Un jour plus pur va luire, et déjà c'est l'aurore;
 Poètes, à vos luths!...

A költő vágyainak netovábbja ebben a szűk, nemes eszmékért rajongó, de reménytelen világban: megfélelkezés a külvilágról, frugális örömök, megfélelkezés magáról az életről is, könnyes álmadozás és végül belehullás a szelíd halálba:

Pour trois ans seulement, oh! que je puisse avoir
 Sur ma table un lait pur, dans mon lit un oeil noir,
 Tout le jour le loisir; rêver avec des larmes;
 Vers midi, me coucher à l'ombre des grands charmes;
 Voir la vigne courir sur mon toit ardoisé,
 Et mon vallon riant sous le coteau boisé;
 Chaque soir m'endormir en ma douce folie,
 Comme l'heureux ruisseau qui dans mon pré s'oublie;
 Ne rien vouloir de plus, ne pas me souvenir,
 Vivre à me sentir de vivre!... Et la mort peut venir.

Föltűnően sok a józan pontosvessző ebben a kis versrészletben... A fórumtól visszavonulás gondolata egy földi paradicsom képét rajzolja ki fokról-fokra a tudós és mégis polgári költő előtt. Milyen ez a boldog oázis, ahová — égi ábrándok kergetése helyett — megpihenni vágyakozik Delorme-Sainte-Beuve? A költemény címe: *Le creux dans la vallée*, amelyet párhuzamba hozhatunk három magyar költő — PETŐFI, TOMPA, KERÉNYI — idilli képeivel (*Erdei lak*). Az erdők mélyén, balra (!) van egy hosszú szűk völgy, amelynek pontos topográfiai leírását adja Sainte-Beuve, az aprólékos „költői realizmus” szellemében. A járt csapásokon, járatlan füveseken túl, lent a mélyedésben, ahol a csermely megpihen és elszunyókál egy kis időre, ahová a pacsirta inni jár: oda vágyik a költő, ha meg akar halni... Egy másik, már említett költeményében (*Le Bonheur champêtre*) a családi boldogság harc nélküli képét rajzolja:

Les soirs d'hiver, autour du foyer qui pétille,
 A haute voix je lis à ma jeune famille
 Les récits d'autrefois.

Les champs, l'obscurité, des enfants, une femme,
 Nul regret du passé, nul désir en mon âme...

....oui, c'est là près d'une épouse aimée
 Qu'il fallait vivre obscur.

(Szeged)

Zolnai Béla.

A FÖLTÁMADT LÁZÁR.

Uram, bocsásd meg, hogyha vétkezem,
De ez az élet nem kell már nekem.

Elhagytam egyszer és jó volt igen
Aludni sírom áldott méhében.

Hallgattam, hogy a fű nő zajtalan,
Ó, a síroknak mély nyugalma van.

Már vártam, hogy virág meg rög leszek,
Mikor e zajba visszavitt kezéd.

Úgy bánt e fény az örök fény után
S az ember, aki bámul rám bután.

A sok kiáltó és sok törtető,
Ki mind hiszi, hogy úr és isten ő.

A férgek lenn mind csöndesek nagyon,
Pedig övük ott ország, hatalom.

Engedd, hogy szépen visszatérjek én
S tovább pihenjek békém éjjelén.

Ki áment mondott, az mit kezdjen itt,
Uram, bocsáss meg, engedj el megint!

(Szeged.)

JUHÁSZ GYULA.

ESZMETÖREDÉKEK.

A NOBELDÍJAS PIRANDELLO.

Tíz esztendeje, mikor már nálunk is jelent meg egy-egy fölfedező cikk, ismertetés róla, gyakran láttam Rómában Luigi Pirandello-t, aki most Giosuè Carducci, a költő, Grazia Deledda, az elbeszélő utár ime harmadszor szerezte meg az olasz irodalomnak a Nobel-díj dicsőségét.

1924 őszén a Termini-állomáshoz közel, a Via San Martino al Macao 9. számú műteremházában egy az Örök városban tartózkodó magyar festő barátom azzal fogadott, hogy szomszédja a kiváló író festőnek készülő fia. Ott láttam néha Luigi Pirandello-t, ha néha tanáros buzgósággal utána nézett a fia dolgainak s jellegzetes, soha el nem felejtethő alakja föltűnt a lépcsőházban. (Ha pletykálni akarnék, azt is ideírnám, hogy a házmeszterné ostoba fecsegése szerint az öregúr haragudott a modell miatt.)

Akkor már nem tanárkodott. Mint a római tanítónőképző igazgatója nyugalomba vonult. Színháza azonban már készült a Piazza Veneziahoz közel az Odescalchi-palotában, a Via degli SS. Apostoli szűk kis utcájában. Akkor már lezajlott a *Hat személy keres egy szerzőt*, majd a *IV. Henrik* amerikai sikere s Pirandello-t kezdték fordítani angolra, franciára, németre, magyarra. A kabarékban az énekesek azonban még csipkelődő tréfás versikéket mondtak az író szokatlan termékenységére, a szalonok s a nagyközönség pedig tanácstalanul álltak s nem tudták hova tenni ezt a nagy fölfedezést és csak nagyhehezen kezdtek ráismerni a bölcselkedő-kedvű Pirandelloban a latin szellem páratlan képviselőjére.

Az írók azonban, mint a Budapesten járt Massimo Bontempelli, a *Novecento* című szemle szerkesztője, a korán elhunyt Umberto Fracchia, az *Italia letteraria* alapítója, mindketten kiváló elbeszélők, Adriano Tilgher, a kitűnő kritikus, Rosso di San Secondo-val élükön a fiatalok, Anton Giulio Bragaglia, a legmodernebb színpadrendezési törekvések olasz képviselője és sokan mások tele voltak várakozással Luigi Pirandello vállalkozása iránt.

Alig van színház, amelyről annyit írtak a legutóbbi tíz esztendőben, mint a *Teatro d'arte*-ről. A Pirandello-színház programja Olaszország számára jelentette állandó társulatával az egységes rendező és játéktípus követelését, mely az egyik városból a másikba vándorló s folyton változó staggionek mellett már-már lehetetlenné vált. Itáliának a milánói Scala-n kívül nem volt s a római opera mellett még ma sincs állandó színháza. Pirandello terveit bizonyára az a fájdalmas érzés fűtötte, amit egy művelt olasz érez, ha rádöbben arra, hogy hazája, mely valamikor a vicenzai teatrummal még a színházépítés dolgában is tanítómestere volt Európának, nem is szólva, hogy az olasz társulatok kedvelt vendégek voltak a külföldön mindenütt, elvesztette régi hangadó szerepét. Az új színház a *commedia dell'arte* modernizálásával hadat üzent a naturalizmus kopott kelléktárának, a naturalista rendezésnek és játéktípusnak.

— A *naturalizmus* nem művészet — mondotta nekem egyszer Pirandello, — a *naturalizmus* művészi tévedés. Az író célja nem az élet foto-

grafálása, másolása, hanem annak a képnek minél megejtőbb élénkvarázsolása az illuziókeltés eszközeivel, ami a fejében él a világról. Láttam Milanóban a *Sei personaggi* előadását. A függöny legördült, a színész nő meg trillázó kacagással lefut a színpadról a közönség széksorai közé, ki a ruhatár felé, míg lassan felgyújtották a lámpákat. A hatás tökéletes volt. Mindenki ráébredt, hogy itt három felvonáson keresztül rászédtek, becsapták, az illuziók világába csalták s most meg kell dörzsölnie a szemét, ha vissza akar térni a valóságba.

Az illuziókeltés minél tökéletesebbé tételéért törölte el Pirandello színházában a sűgőt.

— Nálunk nem lesz sűgő — mondotta Pirandello. — Az a színész, aki folyton a sűgóra figyel, képtelen arra, hogy a szenvedélyek és indulatok mindent elsűprő erejét elhitesse velünk. Csak szerepet darál, amit nem él át a vérével, idegeivel s így akaratlanul is meghamisítja a szerzőt. Aztán, ami a veszedelmesebb. A sűgónak szintén van valamiféle hangsűlya, hangjával jelzett gesztusa. Természetesen szűrke, letompított. Ezt a hangsűlyt, daráló beszédet, üres gesztust önkéntelenül átveszi a színész, úgyhogy a mai színházakban tulajdonképen a sűgő játszik.

— Ha a színész memóriája kihagy, inkább rögtönözzen, — mondotta Pirandello.

Azóta Pirandellonak a színházi illuziókeltésre, színjátszásra, sűgóra vonatkozó elveit nálunk is, külföldön is sokat vitatták a legkiválóbb színészi s rendezői tekintélyek.

Hangsűlyozták, hogy eddig is gyakran megtörtént, hogy a színészek megkérték a sűgőt, ne zavarja őket, csak a biztonság kedvéért kövesse a szöveget.

Ebben azonban már benne foglaltatott a pirandelloi elv mélyén rejlő igazság teljes elismerése. A Pirandello-színház, melynek társulata járt Európa minden nagyobb fővárosában s 1926 decemberében nálunk is, teljes erkölcsi sikert aratott. Az író, akit néhány éve akadémiai taggá választottak, megbízást kapott az olasz Nemzeti Színház megszervezésére.

A modern rendezői, színjátszó problémák hangsűlyozása mellett megtelepítésszámba ment a *Teatro d'arte* műsora is, mely összefoglalta mindazt, amit az ifjú Európa a XX. század első évtizedeiben adott. E tekintetben Pirandello tudatosan visszanyult a száz év előtti *olasz romantika* el nem évűlő hagyományaihoz; együtt akart haladni a külföldi irodalmak vezető személyiségeivel, hogy színháza gyűjtőmedencéje legyen a legújabb törekvéseknek. A legkiválóbb, de külföldön még nem ismert angolok, franciák, németek szerepeltek a repertoire-on s néhány magyar író is tervbe vett. A hatvan év felé járó Luigi Pirandello élére állt Európa fiataljainak, hogy nem közönséges agitativ képességeivel kiharcolja számukra a világ-hírt s a humanitás örök forrásaihoz visszavigye az egymással gyakran szembenálló, marakodó irodalmakat. Régiek és újak megértéséhez pompás érzéke volt. Még emlékszem, milyen figyelemmel hallgatta Ma d á c h *Ember tragédiájá*-nak meséjét, ahogy német fordítójával együtt elmondtuk neki, Ő a hevenyészett, jól-rosszul elmondott mesén keresztül is tökéle-

tesen el tudta képzelni a lehetőségeket s a fölséges alkotást. Kifogathatatlan volt kérdezősködéseivel, amik a darabra vonatkoztak.

A *Teatro d'arte* Pirandelloval az élén a naturalizmusnak a színházból való száműzését, új, egységes színjátszó stílus követelését az állandó társulatok fontosságának hangsúlyozását, a háború utáni modern problémáknak szimpadi megoldását, a népeknek a humanitásban való testvériségét írta zászlájára.

*

Beszéltem vele többször a Porta Pián túl levő Giambattista de Rossi utcájában levő lakásán, a *Teatro d'arte*-ban színészei és kollégái között, Milanoban, mikor európai körútra indult társulatával, szállodahallban és a budapesti Városi Színházban, mikor nálunk járt. Alacsony, kopasz, kecskeszakállú férfi, rekedtes hang, friss, élénk arc, égő szemek, Egyszerű, cerimonia nélküli ember, de csöppet se félszeg, tanáros, minden szavában, mozdulatában európai jelenség. Semmi sincs benne a pathetikus latinból, csak a temperamentumában olaszos. Fürge, eleven, de szavai halálosan pontosak.

Gyerekkorában a szomszédjukban egy magyar emigráns lakott. Pirandello szeretettel emlegette az érdekes embert, aki ott maradt Szicíliában. Garibaldi híres Ezer-jének hősei közül. Színésznője, Marta Abba, lánya annak a Giuseppe Cesare Abbá-nak, aki a *Dal Quarto al Voltorno* című könyvében megírta a marsalai Ezer hőstetteit s az olaszok mellett örök emléket állított a magyar emigránsok dicsőségének is, Türr Istvánnak, Tükörynek és a többinek.

A szicíliai Girgenti-ből származó író a bonni német egyetemről hazatérve, egész életén át tanárkodott. Mint író csatlakozott Giovanni Verga *verismo* néven ismert mozgalmához s beszédében, előadásában máig is megörzött bizonyos délvidéki ízt. Kezdetben verseket írt s lefordította Goethe *Római elégiáit*. Novelláiban eleinte izig-vérig regionalista írónak mutatkozott s a színpadon is megpróbálkozott tiszta délvidéki dialektusban írt komédiákkal. Izgatott temperamentuma, filozófáló, spekulatív természete lassankint föllázadt a naturalizmus fotografáló, valóságmásoló dogmája ellen, nyugtalan szelleme nem tud közömbösséget színlelni. A valóság felszíne alatt egész világot fedez föl, az illuziókat, a realitás mögött a szerepet játszó képmutatást, farizeusságot, s e másik, az irodalomban eddig elhanyagolt élet felé terelődik figyelme. Az időben folyton változó individuumot szeretné megfogni, munkákba keretezni, leleplezni az embert, leálcázni, pörére vetköztetni. Tudományosan is foglalkozik a humorral (*L'umorismo*), a tudomány s a művészet viszonyával (*L'arte e scienza*). Ontja a változatos, sziporkázó módon szellemes, ötletes novellákat, melyek azonban mégse tudják népszerűvé tenni, mert ahhoz sok bennük a spekulatív, reflexív elem. Humora fanyar, kesernyés, véleménye az emberekről lenéző, fölényes. Nem szolgálja ki a közönséget. De idővel hívei is akadnak, akik ebben a vergődő, tépelődő íróban látják egy új világ közeledését.

Drámáiban, komédiáiban, melyekkel a polgári dráma halálára érkezett, ugyanaz a sziporkázó szellem jelentkezik, amelyet már novelláiból

ismerünk. Egyik, talán legjellemzőbb regénye (*Il fu Mattia Pascal*) színpadon is iskolát csinál groteskságával. De teoretizáló, okoskodó természete a színpadon se hagyja el. Sőt az élet és az illúzió állandó szembeállítását lassankint megmerevéssel, formalizmussal fenyegeti. A *commedia dell'arte* modernizálója ő s mint régi elődei, ő is a megkapó, a meghökkentő ötlet szerelmese, a többi szeretné a színészekre bízni szöveg nélkül, bő utasításokkal. Mindig érdekes, izgalmas, meglepő munkái már a mozi és rádió világából valók. Páratlan gazdag termése egy könyvtárt tölt meg versekkel, novellákkal, regényekkel, drámákkal, komédiákkal s tudományos kötetekkel. Ez a könyvtár kétségtelenül a háború körüli világ egyik legizgalmasabb életdrámáját foglalja magában. De remekmű kevésszer került ki a keze alól. Legjellemzőbb munkái az *Il fu Mattia Pascal* című regénye, a *Hat személy keres egy szerzőt*, a *IV. Henrik*, a *Così è se vi pare*, *Az ember, az állat és az erény* című színpadi művei s egy kis könyvtárt kitevő elbeszélései közül kerülnek ki. Emberi tragédiája hogy mindig a múlttal s a jelennel csatázott s nem írhatta meg a jövő himnuszait. A földült, agyónzaklatott Európa irodalmi korifeusai kitombolták már magukat neve körül, ajkat biggyesztettek, meghökkentek, csalódtak, magasztaltak a mai világ politikai, erkölcsi, esztétikai zűrzavarában. A neve körül nálunk és külföldön lezajlott vihar mutatja azt a Bábelt, amelybe az emberiség a XX. század harmadik évtizedéig eljutott. Az értékek egysége felborult s az új egység még a jövő zenéje. Átmeneti korunk tragikus hőse ő. Eredményei nélkül nem képzelhető el a holnap, de ő sose volt és sose lesz igazán népszerű író. Megdöntötte hősi bátorsággal, kitartással a naturalizmus ortodox irodalmi dogmáit s megteremtette az *expresszionista dráma* formáit.

Ez Pirandello, az író. Egy világért harcolt, melynek nyugodt, klasszikus remekműveit már nem ő fogja megírni.

*

Most láttam a lapokat, amelyek frakkos fényképét hozzák Stockholmól. Pesten, a Városi Színházban, nem tudták frakkba bujtatni.

— Ebben az egyszerű zakóban írtam a darabot, — mondta — ebben is köszönöm meg a tapsokat.

Az utolsó felvonás után rövid előadást tartott a közönségnek.

Minden cerimónia nélkül való ember. Már világhírű író volt, de még odaállt a café-bar pultja elé, kevergette az 50 centisimós feketét s közben beszélgetett, vitatkozott barátaival.

Egy könyvtárt írt össze. Az ilyen író megtudja becsülni igazán a betűt. A Jóкаи-centennárium idején mesélgettem neki a mi nagy írónkról s kivételes termékenységről. Leíratta a nevet, többször kiejtette velem.

— Petőfit ismerem s a modern magyarokat is — mondotta. — Jóкаи... sose hallottam...

S láttam, hogy egy kicsit restelli.

(Budapest.)

Boros Ferenc.

SZEGEDI PLAKÁTKIÁLLÍTÁS.

A művészet kikerül az utcára, vagyis tulajdonképpen hazaérkezik. Hosszú és nyomasztó szobafozság után újra mindenkié lehet. Leveti cicomáit s egyszerű formákat ölt, mert ezentúl nem egyesek raffinált, elpuhult ízlését, hanem magát a tömeget kívánja szolgálni, S a tömeg idegenkedik a finomkodástól, a tiszta és világos beszédet szereti. Színei néha még sápadtak, érzik rajta a szobalevegő s modora is elárulja, hogy száműzetésében meg kellett elégednie az unalmas, fásult vendégekkel, akik a fekete-káv és a szivar közt föl-fölpillantgattak a falakra s versenyt ástoztak a képek kereteivel. Az utcán azonban magához tér bodultságából, tudja, hogy mit akar. Van rendeltetése!

Mert művészetnek éppen nem volt elegendő természetet mimelni párnás szobákban, kiválasztottak számára, elvonultan a tömegek kíváncsi s talán érdeklődő tekintete elől. Most harsogó színekkel rikolt bele az utca mozgalmába. Él. Föltámadt. A művészet visszatért gyökereihez, első közönységéhez, a nagytömeghez.

A képből tehát, mihelyt visszanyeri eredeti, misziós méltóságát, egyszerűen plakát lesz. Szószóló, hitvalló, vagy modernebbül: reklám. A művészetnek persze egyik miatt sem kell szégyenkeznie. Sőt! Mert a plakát a kép ősfarmája. Az anyagszerű, a „sachlich“ piktura. S mert anyagszerű, célszerű is. Nem öncélú. Azért van, hogy valami szerepet vállaljon a létezők világában. Nem parazita mint az álmos csendélet, vagy a kékes téli táj, őzikékkel. Annyira teljes önmagában, hogy tisztaságának kockázata nélkül lehet az üzleti tülekedés harcosa s ugyanakkor emelkedettebb világszemlélet apostola is. Egyszerű villanás a plakát s az ember mélysegeinek őselemei robbannak ki rajta.

A *naturalizmus* utolsó kísérletei még föl-fölrémlenek egyik-másik plakáton. Itt-ott fölnagyított fényképek próbálják megtéveszteni természeti vadregényességükkel a plakátízlést. Alig sikerül. A falakon, káprázatos színekben, egyik a másikon akar túltenni. Egy ilyen plakátkiállítás a plakát igazi próbája. Száz és száz közül alig négy-öt ragadja meg a néző figyelmét. De az aztán plakát. Van olyan is, amelyik ragyogó kép, talán tökéletes impresszionista festmény. Bizonyára kiváló művész a mestere és mégsem plakát. Van olyan, amelyik pompás karikatúra fürge vonalakkal s rejtett ötletekkel. Talán meg is mosolyogtatja a nézőt s mégsem plakát.

Mert a plakát nem festmény és nem rajz. Nem finomkodó s főként nem intellektuális. A titkos vonatkozások a plakáton halott értékek. A plakát egyetlen pillanat szintézise. Nem a felület impresszionisztikus színkompozíciója, mert mindig közöl is valamit s a tárgyak, színek bizonyos elv, szándék szerint rendeződnek rajta. Meggyőz valamiről s akkor igazi plakát, ha végkép legyűri, ellenállhatatlanul leigazza a szemlélt. Szépsége dinamikus.

Mivoltából következik, hogy seholsem olyan idegen a naturalizmus, mint éppen a plakáton. A német városok fényképóriásai eltörpülnek az olaszok káprázatos színei mellett, pedig ezek sem plakátok minden eset-

ben. A nagy fényképeket az ember meg se nézi, pedig csábító középkori várakat s romantikus erdőrésztleteket ábrázolnak. A természetet nem lehet természettel propagálni. Még valami kell hozzá, hogy hihető legyen. Nem valóság és nem hűség. Csak költészet. Egyik bázeli plakát annyira megragadott természetellenes egyszerűségével, hogy azóta állandóan Bazel természeti szépségei motoszkálnak bennem.

Nemrégiben még általában csak ipari plakátokról beszéltünk. Egy Molnár C. Pál-arcél, mely a Modiano gyártmányainak tökéletességére hívja föl a járókelők figyelmét, valóban alkalmas arra, hogy befolyásolja a vevők szándékát. Az ipari készítmények mellett azonban újabban mintha a városok, országok s a természet szépségei is rászorulnának a reklámra. A szegedi kiállításon a plakátok zöme a tengert, a gyógyító fürdőket, a történelmi nevezetességű városokat kürtöli világgá. Jól tudjuk, hogy ennek az újabban nagyon elszaporodott reklámnak elsősorban is az idegenforgalom a háttere. E szürke, reális háttér azonban nagyon alkalmas arra, hogy kevésbé anyagi jelentőségű szándékok domborodjanak ki rajta. Már a versenyszellem miatt is. Nemcsak a városok, hanem végső fokon maguk a nemzetek is természetszerűleg kívánják a maguk értékeit propagálni. S a művészi plakátok e látványos párviadalában hajlandók vagyunk elhinni, hogy itt nem is annyira a nagyon áhított idegenforgalomról, mint inkább valami nemzeti becsvágyról van szó. A finn művész bizonyára nemcsak megfizetett mester, amikor az Ezertó országának szépségeit hirdeti, hanem hívó hazafi is, ahogy az olasz sem üzletember, ha a milánói dóm nagyszerű gótikájával bizonykodik az olasz génusz kiválósága mellett. Az idegenforgalomból tehát a nemzeti öntudat művészi kifejezése lesz s ha hozzáadjuk, hogy a nemzetek ma világnézetiileg is elkülönülnek egymástól, tehát egy német plakátnak például nemcsak azt kell kifejeznie, hogy a német természet a legegészségesebb, hanem hogy maga a német szellem is az egyedül követendő szellem, akkor talán nem kell nagyon elszakadnunk a realitások talajától, hogy a jövő plakátjaiban tülekedő világnézetek harcosságait lássuk.

S talán ez is a kép legősibb hivatása. Világnézett közölni a kép legelemibb eszközeivel. Nem szövegekkel terhelten. A szöveg zavar. A betű az intellektus játéka. A tömegnek vízió kell. Olyan vízió, mely egyetlen pillantásra válságokat old meg és fanatizál.

Gondoljunk a középkorra. Freskók tarkították a falakat s faragványok díszítették az ajtókat, kapukat. Minden a keresztény világszemlélet szolgálatába állt. Az ingadozó hívó új és új erősödést nyert, bárhova nézett. A kép primer eszközei meggyőzőbbek, mint az okos szavak. Az „érvek“. A kép a tömeg nyelve s aki tömeghez akar szólni, szavait is képekké alakítja. Képek sorozata a biblia is és megelevenedett freskók a misztériumok.

A mi bontakozó, új korunkban a plakátnak, akárcsak a könyvművészetnek, mint éledő vizuális kultúránk dokumentumának, döntő szerepe lesz.

(Szeged.)

Berczeli A. Károly.

A HÁBORÚ VISSZATÉR.

A Trianon óta eltelt 14 esztendő alatt bizony ritkán fordult elő, hogy francia toll vegye védelmébe a magyar ügyet. E tekintetben Franciaország részéről sohasem voltunk elkényeztetve. Eppen ezért fokozott mértékben örvendezhetünk Henri Pozzi francia ujságíró kitűnő művének,* amely *Középeurópa drámája* című fejezetében a magyar revíziós törekvések jogosságáról nyílt őszinteséggel és nagy részletességgel emlékezik meg. Pozzi-t, aki végig utazta hazánkon kívül Ausztriát, Bulgáriát, Macedóniát, Horvátországot és Szerbiát, főleg egy szempont érdekelte: hogy a Páris környéki szerződések hibáinak, igazságtalanságainak és az elkövetett bűnöknek Franciaország biztonságára és jövőjére nézve mily következményei lehetnek.

A hazája sorsáért aggódo patrióta más népek sorsát is megbecsülni tudó tárgyilagosságával tanulmányozta Európának legszomorúbb területeit, hogy az igazságot a helyszínén, a leghitelesebb forrásokból megismerje. „Mert ha ennek az igazságnak a föl nem ismerése — írja előszavában — egy nemzet ártalmára lehet, akkor senkinek sincs joga azt ki nem kiáltani, történjék bármi azzal, aki kimondja!” Pozzi tényleg nem sokat törődött vele, hogy mi fog történni briliáns stílusban megírt könyve megjelenése nyomán, őt csak az igazság és hazája szerepe érdekelte. Jól tudta, hogy kiméletlenül nyílt, félelmetesen őszinte szavaival ellenségeket fog szerezni magának nemcsak a kisantant államaiban, de saját hazájában is. Mindez nem érdekelte őt, mert megéreztte, hogy a három kisantant állam — „a nagy győzelem sakáljai”, — amelyek államiságukat főleg Franciaországnak köszönhetik és amelyeket Pozzi nemzete ma is pénzzel és tekintélyével támogat, — sorozatos bűneiknek, erőszakosságaiknak és embertelen igazságtalanságaiknak árát egyszer végül is Franciaországgal fogja megfizettetni. „Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy őket védelmezzük, — írja Pozzi — ők fognak minket is veszedelembé dönteni, mert a politikusaink inkább belekergetik Franciaországot egy újabb háborúba, mintsem, hogy elismerjék tévedésüket.” Pozzi szerint nem a Rajna felől és nem Danzig felől fenyeget a balvégzet, hanem onnan, ahonnan 1914-ben is jött.

Valóban aktuálisabb körülmények között sohasem hangozhattak volna el e megbélyegző szavak, mint éppen most a közelmúlt idők földönfutóvá tett 3000 szerencsétlen magyarjának kiutasítása alkalmából. Szinte látnoki fantáziával megjósolta mindezt könyvében, amelynek a horvát és a macedon kérdésről írt fejezetei is sűrűn bővelkednek drámai részletekben. Trumbic-sal, majd Macsek-kel, a horvátok vezéreivel folytatott megdöbbentő erejű párbeszédei, a balkáni metropolisnak bemutatása: nagy mélységekre világítanak rá. Belgrádról írja:

A királyi palotát is megtoldották két hatalmas szánnyal. Olyan lett a palota, mint egy gyógyfürdő nagyszállója. Nem találok azon-

* Henri Pozzi: A háború visszatér. 243 l. Fordította Felkai Ferenc. Marjay Frigyes kiadása.

ban azt a pázsitot, ahol egykor Zsifkovics hadnagy (a nemrég diktátor és volt hadügyminiszter) által meggyilkolt és a katonái által bemocskolt Draga királynő mezítelen holtteste feküdt!

Könyvének a macedon kérdést érintő fejezete és Lazics-nak a magyarokat is kiűldöző volt belügyminiszternek kegyetlenségeiről írt beszámolója minden emberi képzeletet felülmul. A Vardár völgyének csapdákka félelmetes drótaskadályfala, az „Orim“ és egyéb titkos szervezetek munkája épúgy kellő megvilágításba kerül, mint a magyar kérdés sok eddig kevésbé szellőztetett külpolitikai vonatkozása. És amint a multa és jelenre vonatkozólag nem fél Pozzi az igazságot kimondani, azonképen a jövőről sem rejt véka alá ítéletét. Belgrád és Benes az a két pont, amely szerinte, Közép-Európa nyugalmanak két veszedelme. „És a francia közvélemény egyáltalán nem ismeri ezeket a veszedelmeket, amelyek pedig nemcsak Európa békéjét, de Franciaország biztonságát is veszélyeztetik.“

Biztos ítéletével a kisantant-barátság valódi értékét sem hagyja megjegyzés nélkül. „A mi befolyásunk azonnal megszűnik, amint nem remélnek többé hasznot belőlünk. Egy pillanattal sem fog tovább tartani barátságuk. Már régen leráztak volna minket a nyakukról, ha segítségünket nélkülözhatték volna.“ Ez a néhány mondat Pozzi könyvének legmegnyugtatóbb tanulsága.

(Budapest.)

Czakó István.

VISSZHANG.

Márkus László írja Csók Istvánról (A Reggel, jan. 7.): „Nem emlékszem, hogy valaha is festett volna népies életképet, vágatós csikóst, humoros anekdótákat, vagy honfibút történelmi képletekben, soha nem mondta magáról, hogy ő az igazi magyar ember és a többi mind nemzetközi kommunista és mégis, a hetvenéves művész életművének kiállításán, az Ernst Múzeumban testi szemünkkel látjuk a magyarság lelkét, materializálódva, ahogy valami táltos érzéklet azt formákba igazta.”

*

Tokióból jelentik: Egy japán irodalmi társaság jelentékeny összegű díjat tűzött ki olyan modern költemények jutalmazására, amelyek tiszteletben tartják a régi, nagy nemzeti hagyományokat is. Az első pályázat lezárása után a díjat egyhangúlag egy 17 éves Tamotsu Ema nevű diáknak ítéltek oda, aki egy nagyobb költeménnyel pályázott. A költemény formai tökélye és emelkedett hangja általános csodálatot keltett. Amikor azonban a költeményt nyilvánosságra hozták, olyan botrány tört ki, amilyen még nem volt Japánban. Kiderült, hogy a fiatalember Mutsuhito mikádónak, a modern Japán megalapítójának a költeményét küldte be egyszerű, jelentéktelen formai változtatásokkal. A fiatalembert letartóztatták és bíróság elé állították, amely a plágium vádját igazolva látta és a plagizátort harmadfél esztendei börtönbüntetéssel sújtotta. (Talán nem ártana nálunk se, ha a plágiumot hasonló szigorúsággal büntetnék...)

*

Györffy István nyilatkozott a Magyar Hírlap munkatársa előtt (okt. 28.) a budapesti egyetem újonnan felállított néprajzi tanszékének programjáról. A néprajz-tudomány multjáról a következőket mondotta Györffy István: „A néprajz aránylag új tudomány. Hiszen csak a múlt század folyamán fordult az úgynevezett úriosztály figyelme a népi kultúra felé...” A tanszék feladatait az anyaggyűjtésben látja Györffy István: „Ami programunkat illeti, egyelőre nem lehet másról szó, minthogy minél több fiatal erőt, minél nagyobb szakképzettséggel állíthassunk a gyűjtés munkájába.”

*

Hóman Bálint mondotta az Actio Catholica célkitűzéséről: „De aki a problémák mélyére hatol, a békés szellemet és a politikamentességet tartja a program legnagyobb erősségének, mert tudja, hogy a másik út mulandó részletsikereket hozhat talán, de következményeiben korántsem a katolikus eszmények diadalához vezetne, — mint propagálói vélik, — hanem a katolikus erőknek és velük a magyar nemzet erkölcsi erőinek szétforgácsolódásához.”

*

Haraszti Emil írja a Magyarság vezércikkében (okt. 9.): „Tragikus elszigeteltségünknek és bekerítésünknek legfőbb oka a német gondolat magyarországi diktatúrája. Nem ismerjük a nyugatot, nem ismerjük önmagunkat és a nyugat sem ismer bennünket. A magyar nevelés eredendő

bűne, hogy a magyar élet minden formája erőltlen árnyéka a németnek. A francia gondolat nálunk nemcsak politikai érdekű, de azontúl is szellemi felszabadulást jelent a német imperializmus alól, mely megakadályozza tisztánlátásunkat és intellektuális gyarmat színvonalára süllyeszt."

*

Balla Borisz Külföldi Naplójából: A „paprika, cigány, gróf“ komplexum nem akar szünni, már rajtunk a bélyeg. Milliók és milliók szemében mi vagyunk Európa bugylibicskaja; egy mulatságos, exotikus folklóre-adat a civilizált, dolgozó Európa közepén. Zsíros csikós-bunda, amelyet hűvös, kíváncsi lorgnonokkal vizsgálnak és „paprika“, amelyet sikongva, heccből meg-megkóstolnak, nevetve, jóakarattal...

*

Arany János kultúráját még senki sem jellemezte olyan szépen, mint Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetében (II:88-91): „Az igazi Aranykép legfontosabb mozzanata az európai kultúra. Ő maga finom iróniával beszél életformájának kényszerű szűkösségéről: — Én sokszor vágytam már, ha csak annyi tenger is látni, mint a Korhány egyik mocsárja vagy a gesztí tó a kertben... aztán panaszkodjanak, hogy a magyar költő nem bír oly széles világnézlettel, mint például egy Byron! — Ez a mélyeséges kultúrális beállítottság különös ellentétben van Arany magyar finitizmusával és egyáltalán Arany János lelki alkatával... Most már a hetvenes években vagyunk — az ősi alapépitmények, melyeken a nemesi magyar társadalom és kultúra állt, bomladoznak és Arany nagy hallgatása már a bomlás jele. És mélyen szimbólikus, hogy a kornak egyetlen igazán nagy irodalmi terméke egy öreg költő jellegzetesen öregkori alkotása. Aranyban a nemesi kultúra öregedett meg és alkonyodott le, a szép napok teljes bánatos ragyogásában."

*

A Beöthy-epigonok kritikai irányának lesújtó bírálatát adja Kállay Miklós a Vigilia első számában: „Az irodalom átalakulásával lépést kellene tartania a kritika spiritualizálódásának is. Mert ha volt valami, ami eddig a legteljesebben nélkülözött minden metafizikaiságot, úgy ez a magyar kritika volt. Mereven és megrögzötten ragaszkodott a természetábrázoláshoz, mint minden művészi törekvés legfőbb céljához. Mindig a racionalista logika szerint okoskodott és szinte a szórszálhasogatásig következetes volt intellektuális kicsinyességéhez."

*

Szomoryról föltűnő szigoruan nyilatkozik Szerb Antal könyve (II:162): „Furcsán hangzik, de Szomory kiindulása Vörösmarty nyelve. Ideálja a végső nagy páthosz zengzetessége, az előkelő nyelv, valami, ami máma az volna, ami Vörösmarty nyelve volt a múlt század elején... De ugyanakkor Szomoryban nem hallgatnak el zsidó gátlásai sem, józan és gúnyos fajtájának idegenkedése az ünnepélyestől, az embertelenül magabrendűtől... Stílusának alkatrészévé tette a magyar nyelv legkevésbé költői árnyalatát, a pesti zsidóság nyelvét... Kétségtelen, hogy a pesti zsidó tájszólás nem tartozik a szép nyelvek közé, öszvérn nyelv lévén..."

ROSTA.

SZOMBATHELY AVAGY LELKEK A PONYVÁN.

A „könyvmoly“, akinek minden könyvtár csemege-számba megy, örömmel vehette észre a szombathelyi múzeum könyvtárának feltűnő szaporodását. A gyarapodás jegyzéke nyomtatásban is megjelent, Páve l Ágoston igazgató szerkesztésében. A nehéz gazdasági viszonyok ellenére is — mondja a jegyzék előszava — a könyvtár gyarapodása állandó volt és a gyarapodás három év alatt megközelíti a kilencezer kötetet. Ilyen gazdagság láttára önkénytelenül is föltámad bennünk a kérdés: minő szempontok szerint válogatták össze ezt a nagy anyagot? Fölajzott kíváncsisággal és reménységgel fogtunk a katalógus átnézéséhez, de — sajnos — annál nagyobb lön csodálkozásunk.

A legkiválóbb nevek, amik a francia irodalmat képviselik a gyarapodásban: A bout, Bour get, Claretie, Daudet és Dumas. Ezeken kívül azonban csupa olyan név hemzseg a jegyzékben, amiket még a legtűzetesebb francia irodalomtörténet sem ismer. Vannak ellenben a névsorban olyan elbeszélő írók is, — mint például Paul de Kock, — akiknek működése épenséggel nem mondható épülésre-szolgálónak. A legnagyobb baj azonban az, hogy a valamire való írókat valósággal úgy kell kiböngészni fáradságos kereséssel a ponyvaíráások sokadalmából. Ha a könyvtárat öntudatos terv vezette a nagyközönség és a magyar vidéki intelligencia olvasmányainak összeválogatásában, akkor igazán nem értjük, miképen történhetett, hogy a fércmű-irodalom szinte valamennyi alakját, Achar d-tól Richebourg-ig, megtaláljuk a szombathelyi új szerzeményekben... Szinte hihetetlen, hogy egy megyei könyvtár miképen juthatott hozzá ilyen teljes kollekcióban a leghirhedtebb és legismeretlenebb írók rémtetteihez.

Nem is tudjuk elképzelni, minő múzeumi olvasó ízlésére számít a a szombathelyi könyvtárban például a *Szakállas asszony* regénye, a *Gyilkos naplója*, vagy mondjuk, a *Szűz özvegy története*... Más könyvtárból kiselejtezik, vagy titkos katalógusokba rejtik és csak történészek számára közvetítik az ilyen munkákat, Szombathelyen azonban közszemlére teszi, sőt hivatalos ajánlással propagálják a gyilkosságok, hátsólépcsőborzalmak és krajcáros detektív-történetek szennyirodalmát.

Nem kisebb érdekessége a katalógusnak a földrajzi, ethnografiai és klimatológiai rész. Itt kapjuk a *Les mystères du Sérail et des harems turcs* című tanulságos és ismeretterjesztő olvasmányt.

Bosszankodjunk, vagy ne vessünk mindezen? Ez volna a francia irodalom? — kérdezhetné joggal egy szombathelyi művelődni-vágyó olvasó. És joggal válaszolhatná, hogy ez inkább Sodoma és Gomorrha, avagy Babilon irodalmát reprezentálja... Talán fölösleges is beszélni róla, de a francia irodalom mégsem azonosítható a szombathelyi múzeum francia könyveivel.

(Szeged.)

H. F. Grenet.

CSODABOGÁR.

Lázár Béla mondotta a Petőfi-Társaság nagygyűlésén, Pekár Gyula pályanyertes *Attila* c. regényéről, egy napilap híradása szerint:

Hatalmas jelenetek, melyekben a hun király szállását, a római császárnak a ravennai trónterembe való bevonulását, a római tusz-akadémia titkos versengését, a bizánci császári palota bizzarr ceremóniáit írja le, sohse válnak tudákos adathalmazásokká, de átéljük az események tartalmát, igazi tiszta idő lesz nála a térből [?], érzés a külsőleges élményből. Mindezt erős korrupció tartja össze.

Azt sem értjük Lázár Béla jelentésében, hogy miképpen lehetett *Attila* a magyar honfoglalás *megpecsételője*...

LEVELESTÁR.

A *Szegedi Új Nemzedék* írja Pfeiffer Elek oltárképéről: „P. festészete erősen naturalisztikus, anyagszerű festészet... Művészete színbeli kivitelben és kompozíciós elgondolásban megkötött... Művészetében még csak kísérletet sem lehet látni egyéni elgondolás alapján alkotott modern formák festésére.“ Ha igaz az, hogy P. még mindig a 70 év előtti német Piloty-iskola modorában fest, akkor mért bízzák rá a szegedi jezsuita-templom oltárképének megfestését? — *Nándsi*. Igaza van: a tehetségtelen rosszakarat és a konkolyhintő ferdítés éppen nem kívánatos „nemzeti“ tulajdonságok. Hogy mer valaki a nemzet nevében beszélni, aki maga sohasem tudott volna olyan értékes munkát írni, mint az a könyv, amelyet értéktelennek nyilvánít? A destrukciónak legveszedelmesebb fajtája a plágium, a gyűlölködés, a maradiság és a becsületes emberek félrevezetése hazugságokkal. — *Szellemtörténész*. Aki a pozitivizmus és a szellemtörténet különbségét abban látja, hogy az előbbi lábjegyzeteket alkalmaz, míg az utóbbi nem, az olvassa el sürgősen Császár Elemér tanulmányait a Phil. Közl. 1923. és a Budapesti Szemle 1928. évf.-ban. — *Kenyeres*. Ha Dugonicsról okosat és a mai tudomány színvonalán állót akar olvasni, nézze meg Kratochvíl-Baróti Dezső disszertációját. A szegedi egyetemen készült dolgozatok legkitűnőbbjei közül való. — *Lótuszevő*. Bizony az az igazság, hogy Beöthy és Szekfű óta senki nem hatolt olyan mélyen a magyar írói lélekbe, mint Szerb Antal, aki mindenütt a magyarság attribútumait keresi. Ime pl., amit Zrinyiről ír: „A hazaszeretnek sok formája van korok és egyéniségek szerint. A legősibb a clan-érzés, a vérben adott föld- és fajszeretet, a legemberibb szellemi hazaszeretet, mely Zrinyi föllépésével kb. egyidőben születik meg Szenczi Molnárbán, Apáczai Cserében, Misztótfalusi Kisben. De a legritkább és a legelkelőbb Zrinyi misztikus hazaszeretete, melyben az ország szolgálata istentiszteletté szankcionálódik...a legszebb magyarok hazaszeretete lesz ez a jövőben és mélységeibe az avatatlan sohasem fog belátni: Széchenyi, a himnuszos Kölcsey, Vörösmarty hazaszeretete ez, és zsoltáros magaslatai pontjain az Ady Endréé... Zrinyit úgy tekintjük, mint megalapítóját annak a világnak, mely később a magyar idealizmus lesz.“ (I:143—150.)

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Bibliographia oeconomica Hungariae. Tomus primus. Edidit Bibliotheca Musei Oeconomiae Ruralis regni Hungariae. Budapestini, 1934, 8° 354 l.

Husztai József: *Humanista kézirati tanulmányok.* Szeged, 1934, 8° 77 l.

Weöres Sándor: *Hideg van.* Versek. Pécs, 1934, 8° 60 l. — A versek jellemzésére idézzük ezt a négy sort: „Életem a régi reállal lekivittelt — ehelyütt öt évet. De két tanár pikkelt, — azt mondták, nem érek egy rossz huszas nikkelt — s elüldöztek engem, a lézengő rittert.”

Gál János: *Nyelvi és irodalmi régiségek syllabusa.* Bpest, 1934, 8° 60 l.

Terescsényi György: *Lélek.* Budapest, é. n. 8° 265 l.

Kováts J. István: *A keresztyénség és a társadalmi kérdések.* Budapest, 1934, 8° 20 l.

Hekler Antal: *A magyar művészet története,* Budapest, 1934, 8° 238. l. — A Magyar Könyvbarátok kiadványa, 150 képpel.

Izenet. Szegedi folyóirat az újmagyar szellemiség szolgálatára. Szerkeszti Berczeli A. Károly.

Solti Andor: *Történeti drámairodalmunk a szabadságharc előtt.* Győr, 1934, 8° 14 l.

Jánosi József S. J. *Világnézeti tipuskutatás és filozófiai megalapozása.* Budapest, 1934, 8° 96 l.

Bászel Ernő: *A Kisfaludi Irodalmi Kör harmadik évkönyve.* Győr, 1933, 8° 37 l.

Szivárvány. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. Szerk. Váradi István. Újpest, 1933.

Joó Tibor: *A korszellem mint történetfilozófiai kérdés.* H. n., é. n. 20 l.

Tóth László: *Tanulmányok a szegénységi vita forrásainak történetéhez XXII. János pápa korában.* Budapest, 1934, 8° 62 l.

Szalay József: *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete.* A Dugonics-Társaság emléküléséről szerkesztette. — Szeged, 1933, 8° 32 l. — Tonelli Sándor cikkéből: „Szimbolikus jelentőséget kell látnom abban, hogy az utolsó elgondolás, mely Klebelsbergert közvetlenül a halála előtt foglalkoztatta, egy repülő-út volt. Repülőgépen végigmenni az Alföldön, a Tisza folyását követve, Tokajtól Szegedig, nézni a vizek kanyargását a huszadik század magyarjának szemével, aki újra átéli Széchenyi álmait és pezsgő, eleven életet akar vinni a téerekre, amelyek fölött Petőfi lelke szárnyal és Ady lelke szomorkodik.”

Goitein György: *Móra Ferenc, az író.* A pécsi egyetem magyar intézetében készült dolgozat. Kaposvár, 1934, 8° 62 l.

Wolkenberg Lajos: *A Pázmány Péter-egyetem háromszázéves jubileuma és az Egyetem Barátainak Szövetsége.* Budapest, 1934, 8° 18 l.

Matthaeus Andronicus Tragurinus: Epithalamium in nuptias Vladislai Pannoniarum ac Boemiae Regis et Annae Candaliæ Reginae. Edidit Ladislaus Juhász. Lipsiae, Teubner, s. d., 8° 18 l.

Németh Antal: *Az Ember tragédiája a szinpadon.* Budapest, 1933, 8° 159 l.

Buvár. Szerk. Lambrecht Kálmán. I. évf. 1. sz. Budapest, Franklin.

Kérészy Zoltán: *A Corpus Juris Hungarici mint írott jogi kútforrás.* Különlenyomat a pécsi egyetem 1934/35. tanévi irataiból. Pécs, Dunántul 1935, 60 l.

Nyelvművelő Füzetek. Budapest, Akadémia, 8° I. Szinyei József: *Jó magyarság.* 32. l. — II. Zolnai Gyula: *Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?* 60 l.

IRODALOM ÉS BIEDERMEIER.¹⁾

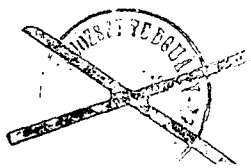
A természet nagy szerepet játszik ebben a gondolatkörben, ahol a festő novella-témákat ábrázol, az író pedig versenyre kél a rajzolóművésszel. Természet és természet között azonban nagy különbség van. Sainte-Beuve-nek — és vele együtt a szelíd biedermeiernek — világa nem a rokokó pásztordekorációja és nem a preromantika alpesi tájéka, vadregényes rendkívülisége, sziklás-viharos tópartja. Ez a világ természetesebb, szerényebb igényű Természetet tükröz:

...il faut l'aigle aux monts, le géant à l'abîme.
Au sublime spectacle, un spectateur sublime.
Moi, j'aime à cheminer et je reste plus bas.
Quoi? des rocs, des forêts, des fleuves?... oh! non pas,
Mais bien moins; mais un champ, un peu d'eau qui murmure,
Un vent frais agitant une grêle ramure;
L'étang sous la bruyère avec le jonc qui dort;
Voir couler en un pré la rivière à plein bord;
Quelque jeune arbre au loin, dans un air immobile,
Découpant sur l'azur son feuillage débile;
A travers l'épaisseur d'une herbe qui reluit,
Quelque sentier poudreux qui rampe et qui s'enfuit.

Ime a biedermeier-tájkép idillikus világa, amely a PETŐFIÉ is. A természet maga is tétlen és a békés megnyugvást keresi. Irodalomban és festészetben egyaránt ez a szürke-mindennapi táj váltja föl a preromantika vadregényességét és a romantika heroikus-eszményi elképzeléseit. Hivatkozhatunk WALDMÜLLER-nek bécsi képére (*Reisigsammler im Wiener Wald*, 1855), KLENGEL őszi hangulatképére (*Italienische Herbstlandschaft*, 1803), KOCH (1768-1839) idillikus olasz tájára, W. v. KOBELL (1766-1855) *Tegernsee*-jára, MARKÓ Károly campagnai szelíd szentimentális lankáira...

Sainte-Beuve-nél a képkeresés, magányba-menekülés, családiaság, szelíd természet mögött mélyebb irodalmi eszme rejtezik, amit az író ki is fejt a költeményekhez fűzött prózai tanulmányában. A költő nem forradalmár ebben a fölfogásban, a politika nem érdeklí őt. És Sainte-Beuve a „szellemi epikureista“ STENDHALRA hivatkozik: „Lui aussi (le poète), il dirait volontiers en certains moments, comme le spirituel épicurien M. de Stendhal, à propos des airs de Cimarosa: Quelle folie de s'indigner, de blâmer, de se rendre haïssant, de s'occuper de ces grands intérêts de politique qui ne nous intéressent point! Ou du moins s'il ne parle pas ainsi à l'heure des grands périls et des crises nationales, il aura soif d'ordre, de liberté, de sécurité...“ A költőnek jelmondata tehát ne a politikum legyen, mint a romantizmus és a német „fiatalok“ akarták, ha-

* Részletek a szerző nagyobb tanulmányából, mely a szegedi egyetem „Acta“ c. sorozatában jelenik meg.

nem az álmodozás művészete: *l'art dans la rêverie et la rêverie dans l'art*. Az „álmodozás“ azonban csak a cselekvésre vonatkozik, nem a fantáziára, amit szűk körre köt le a költői realizmus elmélete. Ezt szintén kifejti Sainte-Beuve. A nagy költő egy-szersmind nagy festő is: „CHÉNIER, VIGNY, HUGO... Depuis que nos poètes se sont avisés de regarder la nature pour mieux la peindre...“ És a következő lapon: *Le pittoresque est une source éternelle*.

*

Egyik versében jellemzi a „muzsáját“ Sainte-Beuve (*Ma muse*). Ez a muzsa — természetesen — nem az arisztokratikus-absztrakt költészet inspirálója, nem a romantikus szenvedé-lyek lángralobbantója, hanem konkrétabb és józanabb lény: a köznapiságtól nem irtózó, szorgos házcseléd, aki mosogat és varr, amint a szegény, de becsületes lányokhoz illik:

Non, ma muse n'est pas l'odalisque brillante...
Non; — mais, quand seul au bois votre douleur chemine,
Avez-vous vu, là-bas, dans un fond, la chaumine
Sous l'arbre mort? auprès, un ravin est creusé;
Une fille en tout temps y lave un linge usé.
Peut-être à votre vue elle a baissé la tête;
Car, bien pauvre qu'elle est, sa naissance est honnête.
Elle file, elle coud, et garde à la maison
Un père vieux, aveugle et privé de la raison.

(A patakban mosogató szolgáló: lehetetlen nem gondolni a PETŐFI Juliskájára.)

A gyakorlatban a nagy újítás, a vértelen „forradalmi“ poétika úgy valósul meg, hogy a vers az élmény közvetlen hatása alatt, vele egyidejűleg keletkezik és magán hordja en-nek a friss megszületésnek a jegyeit. Pontos időjelzést kapunk a költemény címében: *La veillée. A mon ami Victor! H[ugo]. Minuit, 21 octobre*. A költemény megértéséhez nyilván szükség van erre a precíz időbeli körülhatárolásra, ami annyira ellen-kezik a klasszicizmus időtlen konstrukcióival. Sainte-Beuve a pillanat valóságához kapcsolja versét:

Mon ami, vous voilà père d'un nouveau né...
Il est nuit, je vous vois...
Moi, pendant ce temps-là, je veille aussi, je veille...

A *Pensée d'automne* alcíme: Jardin du Luxembourg, no-vembre. A *Rose* című vers, hogy még egy példát idézzünk, előttünk bontakoztatja ki a cselekvényt, amely nem más, mint maga a nyers élmény:

Entre les orangers, oh! qu'il fait beau, le soir,
Se promener en frais, respirer et s'asseoir...

A költő tehát esti sétára indult és a vers nyomon követi a lépéseit. Szembe jön valaki:

C'est Rose. „Bonjour Rose.“ — „Ah, c'est vous que je vois, Méchant; et n'être pas venu de tout un mois!“

Et je m'assieds, pressant déjà sa main charmante...

És így tovább. Az olvasó végül a csókokhoz asszisztál, amelyek elcsattanásuk után rögtön verssorokba öltöznek... Ime a *költői realizmus*, amelyet legmagasabb tökélyre PETŐFI emelt a világirodalomban. Ez a költői realizmus, amely lényegileg ellentéte a német romantika égi aspirációinak és különbözik nemcsak a francia romantizmus szónoki páthosától és ódai hevületétől, de még a Jungdeutschland cinizmusától is: a biedermeier-világban talált igazi otthonára, körülvéve ellenségektől, másfajta irodalmi eszményektől. Sainte-Beuve maga is jónak látta elméletileg védelmébe venni ezt a különleges irodalmi irányt (különleges, ha az irodalom vezető szellemeit nézzük, ahová Sainte-Beuve is tartozik, de közkeletű, ha leszállunk az alsóbb rétegekbe) és az apologia egyúttal interpretációja ennek a költői realizmusnak, a „házas“, „kispolgári“, „őszinte“, „szükkörű“, az élet lenézett, hétköznapi témáit megszólaltató poézisnak, amely tudatában van a maga sajátosságainak: „... il a exprimé au vif et d'un ton franc quelques détails pittoresques ou domestiques jusqu'ici trop dédaignés; s'il a rajeuni ou refrappé quelques mots surannés ou de basse bourgeoisie exclus, on ne sait pourquoi, du langage poétique; si enfin il a constamment obéi à une inspiration naïve et s'est toujours écouté lui-même avant de chanter; on voudra bien lui pardonner peut-être l'individualité et la monotonie des conceptions, la vérité un peu crue, l'horizon un peu borné de certains tableaux...“

*

Itt már a stiluskérdéshez érkeztünk és ab ovo valószínű, hogy a „biedermeier“ ezen a ponton eléggé megegyezik a romantizmus nyelvi koncepciójával, stilus-kiterjesztő, korlátokat ledöntő törekvéseivel. De lelki genezisének tekintve mégis lényeges különbség van a kétfajta — biedermeier és romantikus — negligentia között. A romantizmus a maga dinamizmusa számára keres új formákat, szabadságot; a biedermeier levelei a díszes ünneplőt és kényelmesebb házi ruhába öltözik... Ez természetesen nem jelenti azt Sainte-Beuve-nél, hogy eljutunk addig a realizmusig, ameddig PETŐFI vitte a költészet élet-közelségét. Igaz, hogy a költészet: „se rapproche davantage de la vie réelle et des choses d'ici-bas“ és nem szégyelli az őszinteséget, „abordant le vrai sans scrupule et sans fausse honte“ — de a triviálistól mégis tartózkodnia kell. Sainte-Beuve a költészetben is megmaradt a Port-Royal történetírójának. Jellemző

portrét rajzol róla Philarète CHASLES, akinek biedermeier-kereső irodalomfölfogására már utaltunk:

Il [Sainte Beuve] se retire, lui, bien tranquille, au fond de sa petite maison charmante, retraite ou sanctuaire, entre ses pigeons et ses fleurs, soignant sa santé, souriant à tout ce tapage, l'oeil arrêté sur quelque bouquin ou quelque nouveau livre, et y cherchant quelques parcelles d'or. Cependant le bruit continue autour de lui.

Anatole FRANCE pedig — Bashkirtseff Máriáról emlékező — ezeket a jellemző szavakat idézi Sainte-Beuve-ből:

Naître, vivre et mourir dans la même maison!

~

Sainte-Beuve-nek voltak mintái — ezekről érdemes volna tanulmányt készíteni — és volt hatása is a családias és magántermészetű témák kitergetésében, elsősorban magára Victor HUGO-ra. Itt még tovább kellene kutatni. Valószínű, hogy PETŐFI realizmusa is összefügg vele valamilyen módon.

Joseph Delorme hatására csak két példát idézzünk, Félix ARVERS közismert szonettjét (*Ma vie a un secret*) és Sonnet à mon ami R. című versét:

J'avais toujours rêvé le bonheur en ménage,
Comme un port où le coeur, trop longtemps agité,
Vient trouver, à la fin d'un long pèlerinage,
Un dernier temps de calme et de sérénité...

Une femme modeste, à peu près de mon âge,
Et deux petits enfants, jouant à son côté;
Un cercle peu nombreux d'amis du voisinage,
Et de joyeux propos dans les beaux soirs d'été.

A francia biedermeier-eszmények továbbélnek, sőt hatnak Németországban is, amint Eugène BOREL anthológiája (*Album lyrique de la France moderne*, Stuttgart, 1856, 4. kiad.) mutatja, amely a századközép lirájából épen Madame TASTU (Le Rossignol), BRIZEUX (Bonheur domestique), Justin MAURICE (Simple vie) és DE LOY (La résignation) verseit tartja legalkalmasabbnak a népszerűsítésre...

III. Magyarország.

Magyarország szorosan hozzátartozik az európai biedermeier kulturszférájához. Meg kellene itt vizsgálni elsősorban a magyarországi német irodalmat, amely az osztrák irodalmi törekvések függvénye és a magyar folyóiratokat, amik gazdag variációban tükrözik a korszellemet. Kellő előtanulmányok hiányában azonban meg kell elégednünk azzal, hogy a korszak két reprezentáns költő-egyéniségét — VÖRÖSMARTYt és PETŐFIT — vegyük vizsgálat alá.

Néhány mozzanatra azonban máris utalhatunk. A magyarországi német irodalom legközelebben a bécsi ízléshez csatlakozik. Még a kiadók is közősek sok esetben, a színházak műsora csaknem azonos és a pozsonyi, soproni, pest-budai német közönség — még francia nyelven is — ugyanazokat az olvasmányokat kultiválja. Bécsi receptre készülnek a harmincas évek német folyóiratai és például egy 1838-ban kiadott zsebkönyvnek — *Album zum Besten der Verunglückten in Peth und Ofen* — számos bécsi munkatársa van. A magyar MAJLÁTHtól szerkesztett és Pesten kiadott német folyóiratainak közreműködői a biedermeier reprezentáns írók: GRILLPARZER, SEIDL, STIFTER. A pesti és budai német polgárságnak megvolt a maga speciális házi irodalma, — ezeket a publikációkat érdemes volna összeírni és a biedermeier szempontjából vizsgálat alá venni. Már első pillanatra, a bibliográfiákat lapozva, föl lehet ismerni a címek nyomán ezeket a könyveket. Ilyen például egy F. W. GARTNER nevű szerző munkája: *Blumenkränze für häusliche Feste und Verhältnisse der Freundschaft und Liebe* (Pesth, 1819-1820). Egy másik biedermeier cím: *Aehrenlese aus den neuesten ausländischen Almanachen* (Pest, 1822). A világirodalom „mesterműveiből” egy anthologia jelenik meg Pesten, ezzel az érzékenyítő címmel: *Vergissmeinnicht* (1830). STIFTER műveit Pesten is kiadják (1844).

A magyar irodalom atmoszféráját ugyanezek az energiák telítik. „Almanach-Társaság” alakul 1838-ban és az almanachok jellemző édeskés címei: *Virágfűzér*, *Jácint*, *Lant*. A legnépszerűbb folyóirat címe — *Életképek* — jól szimbolizálja az irodalmi törekvések életközelségét.

Maga az életkép — nemcsak festészetben, hanem irodalomban is — a legkedveltebb műfaj. A folyóiratillusztrációk hősi-romantikus jelenetek helyett érzékeny családi képeket ábrázolnak: regélő nagyanyát, búslakodó özvegyet.

A képzőművészetek minden ágában ez az ízlés uralkodik. Ha megnézzük például, hogy a pest-budai polgár 1840-41-ben minő témákban lelte kedvét: a Pesti Műegylet kiállításairól az életképek és a nyárspolgári romantika világa tárul elénk. BARABÁS Miklós *Haramija-vezére*, a *Rabló a börtönben* BORSOS Józseftől, KANN Henrik *Leskelődő rablója*: népszerű, lázadás-kacérkodó, irodalomból kivágott, schilleri reminiscentiák-

ból formált figurák, amiket már nem hevít a Sturm und Drang vulkáni atmoszférája... A genre-kép, az élet apró realitásainak ábrázolása túlteng a két kiállításon. A témák jellemzőek erre a szűk körben kielégülő fantáziára: *Pesti utcasöpő gyermekek*, *Baromfiak*, *Családkép*, *Paraszt-jelenet*, *Enyelgő kéményseprő* (novella-téma!), *Macskával játszó két leány* (történelmi tableauk helyett), *Leányka alvó ölebével* (mintha egyéb problémája nem volna a boldog világnak), *Tót pásztorfiú ebédjénél*, *Politizáló magyar parasztok*... Egyik kritikus — Joó János — idézi is ezekre a képekre Eötvös szavait: „A természet hív utánzója még nem művész“.

*

Ami a kor világnézetét illeti, az a definíció, amellyel FARKAS Gyula határozza meg a biedermeier-szellemet — „az életet könnyen elhumorizáló nyárspolgári lelkület“ — érvényes számtalan irodalmi műre, aminek kimutatását egyelőre melőznünk kell. Annyi azonban máris nyilvánvaló, hogy sok „romantikus“-nak vett vonást a biedermeier-kor attribútumai közé kell iktatnunk. Ilyen elsősorban a pesszimizmus, a reménytelenség és kilátástalanság, a melancholiának és fájdalomnak azonosítása a nemzeti érzésekkel: mindez jellemző a biedermeier-ember rezignációs világnézetére. A huszas évek magyar költője vígasztalannak látja a jelent, örökre homályba tűntnek a régi dicsőséget és ezt a tényt a fátum érzésével fogadja. Egy másik generális ténynek vehető az a körülmény, hogy az ircdalomnak meginduló politizálódása nagy ellenzékre talál bizonyos írók részéről. Császár Ferencnél a királyhűség túlszárnyalja a nacionalizmust:

Isten és hon és király legyen
Mi jelszavunk: e három kis, de szent szó!
Ne féld csoportját törpe gúnyolóknak,
Kik hont imádnak csak, s kiknek sem Isten
Nem kell, sem az, kit fölkenetek királyul.

(Garayhoz, 1843.)

A *Honderú* az új irányoktól a lojalizmust félti, GARAY az „ifjú Magyarország“ politikai költészete ellen fordul, a l'art pour l'art nevében:

...néked feledned kettőt nem kellene,
Hogy a korszellem a kornak még nem istene!

S hogy a földön egy öröklét van, a művészeté,
Forgó szelek játéka s örvény a többié.

Az aktivitásra törő kornak ez a régi ideálokért hevülő nemzedéke — a negyvenes években már túlhaladott álláspont — a fővárosból visszavágyik, mint GARAY, a „zengő hegyek“ közé és ilyen hangulatok az aktivista PETŐFIT is megszállják...

A családi élet költészete a harmincas években alakul ki programmszerűen (v. ö. ERDÉLYI János, *Családélet*, 1838). TOMPA egész költészete erre a hűrra van fölépítve és a családi kör eszméjét ARANY János faragta el nem évülő márványba. Ugyancsak Arany mintázta a tragikus lemondás hősét, az álruhás Toldit, Herkulesek és Erős Jánosok diszciplinált ivadékat. A biedermeier TOMPÁRÓL (1846-1853), a kertek és az ápoltság természet szerelméről, a *Virágregék* költőjéről, külön tanulmányt lehetne írni és az ő nyomdokain Szász Károly, sőt VARGHA egészen napjainkig vezetnék le a sort...

A *virágkultusz* maga is szimbolizálója lehetne ennek a lelkiségnek. Csakhogy a biedermeier virágkultusz lényegesen különbözik például az antik metamorfózisoktól, a középkori virágszimbolikától, a német romantika elérhetetlen *Blau Blume*jától és a dekadencia bűnös virágaitól. A biedermeier virágesszménye a szerénységet jelentő falusi, mindennapi flóra, vagy a dísztelen, „puritán” kaktusz; a dekadenciáé az exotikus virág (*Fleurs du mal*). A biedermeier moralizál, ha virágot lát; a dekadencia a maga arisztokratikus elkülönülését helyezi raffinált virágmilieube, mint HUYSMANS *A rebours*-jának (1884) hőse, Des Esseintes. ADY is gőgös tudatossággal állítja szembe a krizantémot a „paraszt zsályával”, az orchideát a rózsával...

A március előtti kor polgári szelleméről szólva FARKAS Gyula utalt rá, hogy egy egész költőnemzedék életéből hiányzott az inspiráció-kereső utazás, az a motívum, amely a romantikus természeteket — CHATEAUBRIAND, LAMARTINE, PETŐFI, ADY — új és új tájak fölkeresésére ösztönözte: TOMPA nem jut Graefenbergén túl, ARANY is csak Bécsig, VÖRÖSMARTY nem lépi át az országhatárt és valamennyien a határokon belül is helyhez kötött életet folytatnak. Ebben is a megelégedés, a vágytalan rezignáció jellemzi őket: nem lázadoznak az élet élménytelensége ellen. Ideálvilágban ábrándozónak nevezi PULSZKY Ferenc 1845-ben a maga nemzedékét, de ez — a negyvenes években — csak bizonyos lelki konstrukciójú emberekre vonatkozhatik.

A reformkor előtti Magyarország egyik legjellemzőbb sajátsága a *historizmus*, amit általában a multba forduló romantika számlájára szoktak írni. De van a historizmusnak egy gyakorlatibb, konkrét ága is: a mult emlékeinek gondos gyűjtése és konzerválása, ami megfelelt a biedermeier-lelkiségnek, a „Sammeln und Hegen” eszméjének. A Széchenyi-könyvtár és Nemzeti Múzeum (1802-37), valamint a Bruckenthal-múzeum megalakulása (1803) ennek a korszaknak érdeme, hasonlóan ahhoz a nagy múzeumalapító tevékenységhez, ami egyidejűleg Németországban is megnyilvánul. Az Akadémia megalapítása (1830) — nem a tizenhetedik századi francia irodalmi akadémia mintájára, hanem elsősorban a történeti tudományok ápolására — szintén idetartozó jelenség: a magyar nyelvnek

kellett gondozó kertészetet létesíteni, a nyelvemlékek és régiségek számára gyűjtőt és ápolót, egész elgondolásában konzer-vatóri intézményt...

*

A reformkorszak realizmusát, gyakorlatiasságát szintén vonatkozásba hozhatjuk a biedermeier eszményekkel. A praktikus SZÉCHENYIT épügy gyötri az emberi kettősség — eszmény és való — tudata, mint a lírikus VÖRÖSMARTYI. Ő is a közép-utas megoldást választja, mert „se magasb lelkek, se állatok nem vagyunk, hanem emberek“. GARAY *Vezérhangjában* híd-nak képzei magát a nagy reformprobléma megoldásánál:

Mult és jövő közt hídul áll az ének,
Közötte a valónak és mesének.

A *híd* összeköt és egyeztet: lelki szimboluma a kornak, de egyben realitása is a Duna fölött... A reál-idealizmus harmadik korszerű hőse FAY András, aki mesét-regényt ír és takaréktárat alapít. Regényében — furcsa propaganda egy regény-író részéről — az egyik szereplő elbukásának oka a „román-olvasás“. Filozófiában is „gyakorlatit“ sürget, amely átfolyik az életbe (*Bélteký-ház*, I, 179).

Ez a gyakorlatiasság persze nemcsak országos dolgokban, hanem alantásabb nívón is megnyilatkozik. Ki hinné például, hogy a romantikus VAJDA Péter, az exotikus, természetrajongó, pantheista NOVALIS-tanítvány azonos azzal a szerzővel, aki *Szépítés mestersége* címmel „útmutatást“ ír „a kellemetességek megszerzésére s kifejtésére, a bőr, az arc, a kezek, nyak, mell sat., a hajak, bajusz, szemek, fogak, sat. épen tartására, szépítésére s hibáknak elhárítására“ (1835); és hogy a költő VAJDA Péter nyelvészeti, botanikai, méhészeti kézikönyvek mellett még a *Férfiasságról* is adott ki „oktatást“: mint kell a hím-erőt vagyis férfiúi tehetséget kifejteni, gyakorolni s visszaszerezni... Az óda bércein járó BERZSENYI Dániel is írt egy akadémiai tanulmányt a tagosításról *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól* címmel (1833). Idézhetjük még példának BORSOS Józsefet is, a *Bálj utáni reggel* népszerű festőjét, aki *Tachigraphie* címmel gyakorlati útmutatót írt a gyorsírás tudományába és könyvet adott ki a borjavításnak és vegyítésnek titkairól (1846). A biedermeier-kor semmi istenít és semmi széplelkűen emberit nem érzett önmagától távol.

Külön kutatást igényelne a huszas-harmincas évek lojalizmusának irodalmi megnyilatkozása. Csak egy klasszikus példára hivatkozunk: KATONA József *Bánk bán*-jára, amely a német lovagdráma forrongó barbarizmusából kiemeli a magyar történelmi tragédiát a konszolidációs-monarchista világnézet tisztább légkörébe. *Bánk bán* a lojalizmus tragédiája, épügy mint a királyhűség Bánk-drámája GRILLPARZER-től, amely egyik főpillére a biedermeier-szellemnek.

1. *Vörösmarty.*

Vörösmarty, mint ember, szinte beleszületett a biedermeier-korba. 1800-ban kezdődik az élete és 1855-ben végződik, de a márciusi eseményekkel voltaképpen lezárul és az ifjú első elhatározó benyomásai a bécsi kongresszus utáni évekre esnek. Életének lényeges szakasza ilyenformán épen kitölti azt a kort, amelyet különleges szellemi strukturájánál fogva a biedermeier-gyűjtőnév alá foglalhatunk.

Vörösmarty egész élete a társadalomban hasznos munkásként elhelyezkedő polgárt szimbolizálja. Jogot végez és diplomát szerez. Nevelő lesz, akire egy tekintélyes család rábízta gyermekeit. Anyagi ügyeit a legnagyobb pedantériával intézi és csak azért későn, — mindig a családi otthon volt a vágya — mert előbb nem jutott megfelelő körülmények közé. A bohém-romantika, a gondtalan élet ideálja, a sűrű helyváltogatás (évekig lakott egy lakásban), utazás, élménykeresés: nem az ő életstílusa. Ebben különbözik PETŐFITŐL, akinek egyik attribútuma a romantikus dromomania... A *Tót deák dala* (1844) — bármikép is magyarázzák — azt a benyomást teszi, hogy itt a polgáriasult nemesi arisztokratizmus elhárító mozdulatot tesz az őszinteségével kérkedő, szegénységben tetszelgő, csavargásból élményt fakasztó, kritikátlanul természetrajongó költészettel szemben. A tót deákban lehetetlen meg nem látni a parodizált Petőfi-típusú költőt:

Ha kedvem elborul,
Mert pénzem nincs, vagy nem is volt,
Nadrágom, csizmám csupa folt,
S kapcám mégis szorul:
Csak rajtad bámulok,
S tüstént kigyógyulok,
Roppant világ,
Dicső világ!

Az úriember és városi költő leplezett, — ez is biedermeier-sajátság — de kiérezhető iróniával szól arról a deákos műveltségű, de rendezetlen viszonyok között élő, optimista emberről, aki még a haza naggyá-tételét is — tót származása mellett — magának vindikálja. A versből kihagyott Vörösmarty egy szakot, amely épen a tót deák vagabundus életére céloz:

Ha útnak indulok
Hova menjek, nem tudom
Olly sok vidéktől vonzatom
S mindenütt otthon vagyok,
Minden bokor tanyám
Minden föld jó anyám.

Ki volt ez a tót deák? Nincs jogunk megnevezni, ha a költő homályban hagyta. De másrésztől nem lehet kétségbevonni, hogy a „tót deák“ típusának léteznie kellett a Vörösmarty-körűli világban, azon az anekdotikus alakon kívül is, amely már a *Csongor és Tündében* (1830) szerepel, Balga szájába adva:

... földem olyan
Mint az árva tót deák.
Elfogadja a magot
És terem, de nem gyümölcsöt.
Durva tüskét, rossz csalánt...

Nemesi családból születve polgári-városi szellemben nevelődött Vörösmarty, agrár-feudális érzelmek nem hevítik, mint közvetlen elődjét, BERZSENYIT. Mennyire különbözik az ifjú Vörösmarty az iskoláit folyton változtató, rakoncátlan PETŐFITől... GYULAI Pál szavainál szebben nem lehetne őt biedermeier-lénynek jellemezni, hiszen Gyulai maga is ennek a korak gyermeke volt, akinek az életről, az etikus emberről alkotott eszményképe ugyanaz, mint a Vörösmartyé: „Semmi nemű féktelenség, dac, szertelen tűz nem hirdették a benne szunnyadó lángész, mint nem jelölték később az ifjú és férfiú pályáját regényes kalandok, fennhéjázó szenvedélyek“. Még egypár ilyen vonást hozzáfűzhetünk ehhez a portréhoz GYULAIból: „Nemes önérzet, erkölcsi finomság jelenségei már korán mutatkoztak benne... Kedvelte a csendes mulatozást... Soha életében nem táncolt“. Az a jellemvonás, amit BIETAK kiemelt az osztrák biedermeierben, hogy a férfiasság lesz az eszmény — gondolhatunk a francia romantizmus körszakállas, öregjátékos fiatal-embereire, a huszonhatéves PETŐFIRE, aki „benne van“ a férfikor nyarában — megvolt Vörösmartyban is, akinek BARABÁSTól való arcképe a kor férfi-ideálját mutatja: gondosan oldalra-fésült hullámos bajusz, az áll alatt körszakáll. A rokokó borotvált, meghatározatlan korú, nőies fiatal-öreg arcai mellé állítva ez a típus komorabb világnézetet tükröz. GYULAI említi Vörösmartyról, hogy haját, szakállát, bajuszát a legjobb rendben tartotta és öltözködésében kerülte a föltűnést, modora kimért és inkább merev volt...

A Vörösmarty-család maga is megvalósította a biedermeier-kor etikai ideáljait: a gyermekeiért dolgozó, kis vagyont gyűjtő, gondos apa; a szorgos és szeretetben fölolvadó anya; a jó fiúk, akik apjuk halála után közös költségen tehenet vesznek anyjuknak. „mert a jó tej kedves eledele volt“ (GYULAI). Ha a biedermeier-festészetből keresünk analógiákat ehhez a családi képhez, — WALDMÜLLER (Az anyai csók, esztergomi primási képtár), K. J. MILDE (Rektor Classen und Familie) és Carl BEGAS (Die Familie Begas) jóságos tekintetű alakjai, szelid csoportjai jutnak eszünkbe, vagy Ludwig RICHTER képe

(Winter), amely egy házi zeneestét ábrázol: a búbos kemencénél a nagymama melegszik, egy kisgyermek kutyával játszik, egy másik a spinét alatt, az apa gyertyafénynél zongorázik, mellette a nagyobbik leány, háta mögött az anya, csecsemőt tartva, aki paskol a kezével...

A pesti Vörösmarty homoeopathiával foglalkozik, házi patikát tart különböző javasszerekből és gyógyítgatja ismerőseit: nem épen romantikus költőnek való foglalkozás. A nyelvtudományt szinte szakszerűleg művelte, annyira komolyan, hogy fölkinálták neki a pesti egyetem magyar nyelvi és irodalmi tanszékét. (Ő lett volna, Garay, Gyulai, Babits és Sík előtt, az első lírai költő a magyar irodalmi kathedrán.) Ez is olyan vonás, amely — ha más nem mutatná — egymagában megkülönböztetné őt a „bohém” költőtől, vagy attól a nyughatatlan tipustól, amilyennek a negyvennyolcas JÓKAI — a maga fölfogását multba vetítve — ábrázolja az *Eppur si muove* költőjét:

...háromszor jaji! annak az anyának, akinek a fia költővé züllött el. A költészet fellegekben járó pálya; követői vad, nyughatatlan emberek, vérüket gyorsítja a mámor, rövid élet, hosszú szenvedés jelöltjei, ellenségei a hatalomnak, a hétköznapi észnek, a világ megállapodott rendének, s mert az idegenre nézve érthetetlenek, saját népüknek háborgatói, s a mit alkotnak, az nem a teremtő műveinek dicsőítése, hanem a világ tökéletességének vakmerő ócsárlása.

Vörösmartyból is kitört az istenkáromlás fortissimója, de csak egyetlen egyszer, élete legvégén, mikor biedermeier-eszményeit és a világ harmóniáját szétdúlva látta... Egyébként klasszikus polgár maradt és tudós fegyelmezettsége már eleve determinálta a költészetének karakterét. BABITS helyesen vette észre (i. h. 102), hogy „lelkiismeretes gyűjtő volt, aki abból, amit látott és amit érzett, semmit sem hagyott elveszni”. Ez a megállapítás, amit Babits 1917-ben tett, tulajdonképpen nem más, mint a mai biedermeier-szemlélet „Sammeln und Hegen” motívumának fölismérése, ami annál értékesebb és bizonyítóbb erejű, mert a szempontnak filologus megfogalmazása előtt, impresszionista-intuitív alapon keletkezett.

*

Vörösmarty érzelmi élete a lemondás és önfegyelmezés korlátai között folyik le. Perczel Etelka iránti szerelme a resignációnak összes jegyeit magán hordozza: az eszményi-boldog egyesülés nem valósítható meg; a vallomás, a harc csak szegényt és kudarcot hozhat; és a kockázat, bizonytalanság veszedelme helyett jobb beérni a nyugalmas némasággal, a reménytelen szerelem fájó, de el-nem-veszíthető boldogságával. Óvakodó és zárkózott lesz, mert tudja már „tapasztalásból, ho-

va viszi az embert az ábránd, a szenvedély, ha első csirájában el nem fojtja" (GYULAI). Tíz év, lángolás és szerelem nélküli korszak következik az első lemondás után. A Csaba álnév alatt kiadott *Késő vágy* (1839) már csak visszatérő akkordja a régi érzelmeknek. (Vörösmarty gyakran írt álnéven: szemérmességének egyik bizonyítéka ez.) A női eszménykép később is olyan lesz, mint amilyen maga az ideális-lelkű költő. Laura mintha egy WALDMÜLLER-kép kereteiből elevenült volna meg. Ismét GYULAI szavait kell idézni: „Laurának érdekes arca volt, szép szeme, hollófekeete haja, könnyed karcsú termete. Bájjait öltözetbeli jóízűség emelte. De legfőbb bája mégis vidám szellemében rejlett. Elméjének természetes finomsága, kedélye könnyed, játszi hullámozása, mely épen oly távol volt a kacérságtól és szeszélytől, mint a keresetiségtől és affectatiótól...”

Ez a Csajághy Laura portréja, de Perczel Etelkát sem rajzolták más ecsettel: passzív, szenvedő lény, nincs benne semmi a német romantika férfias heroináiból vagy a francia romantizmus szenvedélyes hősnőiből. Jelleméhez szinte hozzátartozik az is, hogy nem lett boldog a sors és a társadalmi helyzet által neki juttatott házasságban.

Vörösmarty politikai szereplése szintén tipikusnak mondható a biedermeier-polgári fölfogás szempontjából. Nem ismer individualizmust és az állameszme dominálja magatartását, amely irtózik a cselekvéstől és csak áldozatot hoz, mikor a közvélemény kényszere alatt aktív részt vállal az ország sorsának intézésében. A reformok embere, de a konkluziók visszariasztják és elfordul a forradalomtól, mint negyvennyolcas osztrák kortársai: GRILLPARZER, FEUCHTERSLEBEN, STIFTER.

A szabadságharc leveretése idején ideáljainak, a szabadság és harmonia eszméjének összeomlását érezte Vörösmarty: „a hazát halottnak hitte és üldözött vadként bolyong”. Mint középutas politikus kibékíteni akarja a harmóniára soha nem hozható ellentéteket, Széchenyit és Kossuthot. (Széchenyi a józan gazdasági reformer, Kossuth a trónfosztó, lázadó forradalmár.) A biedermeier politikai attitude-nek nem is lehetne más jellemrajzát adni, mint amit GYULAI közölt Vörösmarty-ról: „Hajlott a democratiához, a nélkül, hogy egészen demokrata lett volna, nem ijedt vissza a forradalomtól [?], de sohasem tudott valószínű forradalmi emberré válni. Költő volt, akit lelkesítenek a politikai mozgalmak, de nem kíván vezérök lenni, hazafi, aki remél, aggódik, kétségbeesik, de nem lép ki szerény visszavonultságából s nincs elég becsvágya, hogy hazája szerencséjének vagy szerencsétlenségének felelősségét magára vegye”. Az ellenzék támadja is egyeztető politikája miatt és a nemalkuvó PETŐFIVel fatális lesz a szembekerülése.

Igazi ideálja mégis csak a DEÁK Ferenc bölcsesége volt Vörösmartynak, amint egy róla írt epigrammája tanúsítja (1845). Az államférfi, aki „alkudott”, félni mert és a „vad indulatokkal” szembeszállt; aki „türt” viszályt és „türt” néma

dőfést: a rezignáció diadalmas hőse... Gyulai szerint a „legnemesb s legszorosb” barátság volt köztük.

Ha a fórumról oda követjük Vörösmartyt, ahol legszívesebben tartózkodott, a családi körbe, megint tipikus biedermeier-kép tárul elénk. Gyulai fogalmazását kár volna elstilizálni: „A női báj és gyöngédség varázsa, a költészet és hazafiság szelleme olvadt össze ez estélyeken... E derék család körében, e kedves leánykák között megenyhült Vörösmarty kedélye, amelyben szerelem, családi érzelmek mintegy elfojtva, eltemetve nyugodtak”. Vörösmarty még a legszelidebb érzelmeket is elfojtja magában, a szalon pedig — anno 1826 — mennyire más stílus, mint például ha száz évvel későbbre gondolunk...

*

Biedermeier-vonásokat lehet fölismereni Vörösmartynak költészetfölfogásában is. Ami nyilatkozata — elméleti és versben kifejezett — az irodalomról ismeretes: valamennyi megkülönbözteti őt a romantizmus lelkeségétől.

Vörösmarty általában mint romantikus költő szerepel a köztudatban és a francia romantizmus kétségtelenül hatott is rá. Újabban a tizennyolcadik századi *preromantikával* is kapcsolatba hozták: mindez szélesebb igazolást nyer, ha a biedermeier-gyűjtőfogalom alá vonjuk — legalább is egyelőre — az ő irodalomfölfogását. Eszménye, ez kétségtelen ab ovo, nem a dionysosi, hanem az apollói művészet. Van egy költeménye 1827-ből, *A magyar költő* címmel, amelyben körülbelül arra a kérdésre válaszol, hogy milyennek képzi a korszerű, eszményi költőt. Ez a költő természetesen nem a Kazinczy-követelte *rein menschlich* énekese, hanem a nemzeti múltba viszszapillant, a régi dicsőséget zengi:

Zeng tetteket, a haza szebb idejét,

A régi csatákat, az ősi vezért...

A jövő — a romantizmus és a Jungdeutschland bálványa — még nem szerepel a költői célkitűzések között. Nem mintha Vörösmarty a céltalan verselgetést, a *l'art pour l'art* költészetet tartaná követendőnek. A szonettfaragó Kovácsóczyt gúnyolja, szelid iróniával (*Egy költőre*, 1829). De nem annyira azért, mert a politizálás és aktivizmus hiányát kifogásolja, hanem mert rossz verseket ír, mint a *Hivatlan dalosok* (1834). *Kisfaludy Károly emlékezete* (1833) azért fáj Vörösmartynak, mert az előző vezér pályája derekán hunyt el, félig kész remekkek között... (Remekműveket nyugalmas, békés, polgári korszakok áhítoznak, a romantika elveti a tökély követelményét és épen a zseniális torzókban, a harmóniátlan be-nem-fejezettségben leli kedvét.) *Berzsenyi emléke* (1837) már a dal hatalmáról szól, a költőről, aki a jövőbe lát: de ez még nem a próféta-apostol-népvezér-költő, nem a romantizmus hőse. Az *Irvágy-*

ban (1837) — jellemző ez — Apollóhoz, a harmonikus szépség istenéhez folyamodik Vörösmarty. A dionysosi költő-ideálhoz a Liszt Ferenchez (1841) intézett óda jut legközelebb: itt már a jövőbe néz a költő, — tettekre vár, mert vészes napok közelegnek — de egyik főkövetelése a művésztől még mindig az, hogy a multon csüggjön, ossziáni melódiákat ébresztve:

És ha meglep bús idők homálya,
Lengjen fátyol a vont húrokon;
Legyen hangod szellők fuvolája,
Mely keserg az őszi lombokon,
Melynek andalító zengzetére
Fölmerül a gyásznak régi tére...

*

Milyen álláspontot foglalt el SHAKESPEARE-rel, a *Sturm und Drang*-nak, a német romantikának, a francia romantizmusnak egyformán bálványozott drámaírójával szemben?

SHAKESPEARE a biedermeier-kornak még mindig egyik legnagyobb inspirátora. A Shakespeare-fölfogás története eléggé tisztázódott kérdés, úgyhogy beállíthatjuk Vörösmartyt ebből a szempontból is korába és a hagyomány folytonosságába. A Shakespeare-höz való viszony mindenképen jellemző valakinek az irodalmi világnézetére. Az egész magyar tizenkilencedik század Shakespeare imádatán nevelődött... Vörösmarty 1841-ben teszi híressé vált nyilatkozatát Shakespeare-ről: „Shakespeare jó fordítása a leggazdagabb szépliteratúrának is fölér legalább a felével“. A nyilatkozat első pillanatra merésznek látszik, mert a mérleg egyik serpenyőjébe Shakespeare-t teszi, aki tartja az egyensúlyt a fele német vagy francia irodalommal is... De eltörpül ez az óvatos, egyensúlyozó mérlegelés, ha a romantikus PETŐFI szavai mellé állítjuk: „Shakespeare egymaga fele a teremtésnek“. Vörösmartyból az irodalomtörténész, legrosszabb esetben az irodalompolitikus szól, Petőfi fantáziája félvilágokkal dobálózik. Vörösmarty itt is középutas és egyeztető fölfogást vall. Természetesen nem áll a francia klasszicizmus álláspontján, amelynek magaslatáról — épen a Vörösmartytól lefordított *Julius Caesar* kapcsán — a fiatal VOLTAIRE *irrégularités barbares*-t emleget. De a másik véglet sem az övé. HERDER fölkiáltása: *Schöpfer! Dramatischer Gott!*; az úgynevezett jóízlés ellen harcoló fiatal GOETHE titáni hőse: *Natur! Natur!* — mindez nem a Vörösmarty stílusa. Közelebb áll a könyvélmény-kereső német romantikához, amely Shakespeare-ben gazdag érzelmi anyagot talált a „Nachempfindung“ számára. A francia romantizmus is önmagára ismert a fölszabadító, teremtető Shakespeare-ben. De viszont a józan HEINÉVEL sem azonosítható Vörösmarty Shakespeare-fölfogása, azzal a Heinével, aki mindezek után azt a hideg megállapítást teszi Shakespeare-ről, hogy „nicht bloss Dich-

ter, sondern auch Historiker“. Vörösmarty a legközelebb a racionalista LESSING Shakespeare-fölfogásához áll — ez megint jellemző a biedermeier-emberre — aki Shakespeare-ben a régi táblák romjain új törvény megalapítóját üdvözi és az angol drámaíró új belső törvényszerűségnek, új formavilágnak hirdeti. Vörösmarty ugyanezt a konszolidáló teremtést látja a lángészben: „nála törvény és mű, mint a teremtésben, egyszerre születik“. Törvény nélkül nincs zseniális teremtés... Shakespeare nem vihar-támasztó, chaosz-mozgató titán, hanem „a gondolatok és képzeletek határtalan ura“: a fantáziának nem fölszabadítója, hanem ellenkezőleg, megfékezője, aki parancsol a harmónia-bontó elemeknek...

Nagyobb keretben nézve Shakespeare-t, magáról az úgynevezett lángészről is — romantikus fogalom ez, a *Sturm und Drang* öröksége — egészen „klasszikus“, vagy mondjuk polgári-biedermeier fogalmi vannak Vörösmartynak. Szembehelyezkedik azzal a közhiedelemmel, amely a lángészt kívül helyezi a korlátokon: „A lángész — mondják sokan — nem szorult törvényre s korlátra, az maga alkot műveket, melyekből mások szabályokat s törvényt vonhatnak el“. Ez nem egészen áll, siet hozzátenni Vörösmarty: a lángész is követ törvényeket, amiket ő maga szemel ki magának a természetből, az életből, a költészetből. Korlátok igenis vannak a lángész számára, csak az a különbség, hogy a lángész — Vörösmartynak nem épen hízelgő hasonlata szerint — ügyesebb tojástanócs és bravúrosabb bűvész, mint a többi... Még azt is hozzáteszi, hogy a lángész nem áll elő minden előzmény nélkül: a romantikus zseni-elmélet helyett a lángészt is meghatározó irodalmi determinizmus híve itt Vörösmarty... A milieu befolyásolja a lángészt, aki nek — ismét Vörösmarty szavai szerint — „táplálatot kell vennie a kívülről álló dolgokból, kora, nemzete, köre szelleméből, ízléséből, divatjaiból s írott, nem írott, de fennálló szabályai-ból azon műágnak, melyben dolgozik“. Vannak tehát hatások és szabályok, amiket a lángésznek is követni kell, ha valamely „műágban“ akar „dolgozni“.

Vörösmarty még poétikájában is a biedermeier-kor embere. Amint az életben uralkodik a meg-nem-változtatható világrend, az államszervezet, az ethikai kényszerűség, amiknek az egyén — örömmel vagy fájdalmasan, gondolkodás nélkül vagy életbölcserizgnáciával — aláveti magát: úgy a költészet világában sincs helye a tenger mélységéből egyszerre kibukkanó tűzokádóknak... A fantáziát műszabály korlátozza és épen ebből a regulázott termelésből fakad a remekmű. Ezzel a fantáziával szemben, amelyet a romantikus esztétika olyan korláttalanná kényeztetett, Vörösmarty szigorú pedagógusként lép föl: a költőnek ügyelnie kell, hogy a „képzelődést fölöttébb meg ne terhelje, képtelenségekkel meg ne bántsa, igen merész s okatlan csapongásokkal bolonddá ne tegye“. Mit szólna ez a fölfogás a III. Richárd szertelenségeihez, amiket a romantikus

Petőfi olyan átszellemült ujjongással fogadott? Vörösmarty a poétai racionalizmus józanságával hirdeti, hogy a mű „belsőleg helyesen és szabályszerű“ módon legyen elrendezve és kidolgozva. Semmi „erőpazarlás“, semmi „tündöklő folt“: a költő „óvatosabb mutatványokra“ készüljön. A romantizmussal szemben szinte BOILEAU-i elveket hirdet: „Semmi undorító, szívlázító dolgokat nem kell színre hozni, semmit miben vad, embertelen kínzás van, p. o. szemkivájás, — [ez SHAKESPEARE-nek szól?] — vagy más efféle, hóhéri csonkítás, nyakszegés“. Egyeztető itt is: „Ami valódi jóízlést, illedelmet sért (de itt nem valami kényes, túlmagyarázott finnyasságot értünk)...“ A költészet maradjon meg az eszményítés és realitás közötti régiókban: „...magas isteni eredetétől elszakadva, leszállott az élet érdekeihez“.

Szerencsére Vörösmarty költői gyakorlata nem mindig maradt meg ennek az óvatosságnak keretei között. De lehetetlen föl nem ismernünk a józan és polgári világnézet megnyilatkozását ebben az okosságra-épített esztétikában.

*

De — mondhatná valaki — Vörösmarty, a maga szelídebb módján, rajongott a hives-borongós OSSIANért, a preromantikának és minden romantikának ezért a ködös-formátlan bálványáért. (LAMARTINE is még mindig magáénak vallja OSSIAN-t: „je lui dois une partie de la mélancholie de mes princeaux“.) Eltekintve attól, hogy a biedermeier-kor magáévá tette a romantika és romantizmus szelídebb motívumait: Ossian regényességének melancholiája épen a biedermeier-attitűdnek felelt meg leginkább. A „hunyo dicsőség lantosa“ — ahogyan ARANY nevezi OSSIAN-t — a mély rezignációt, a fátumba való belenyugvást szimbolizálta, azt a nemzeti pesszimizmust, amelyet majd csak a közeledő Március „ifjú Magyarországa“ űz el magától:

Forgó viszontagság járma alatt nyögünk,...

Róma s erős Babylon leomlott.

Az „ossziános“ hangulat, amely a *Magyarvár* (1828) zivataros, halotti sötétségéből, síri képeiből árad, ismét csak ennek a rezignációnak kifejezése. Sehol semmi fénysugár, amely reményt hozna:

A csillag beborult, rémeknek hagyta az éjfélt

S nemzetek álmainak.

Az egyik hős jellemző figurája: „bús árnyéka magának“. A rezignáció és elmúlás eszméje túlnő az egyéni sors keretein és — az univerzalizmust a német romantika hozta az irodalomba — az egész nemzet végzetévé nő: „egy nemzet lelke vesződéks napjaiban“.

Csak a kontraszt kedvéért említem itt, hogy mennyire más OSSIAN-fölfogást mutat az optimista reform-nemzedék, amely még a borongás költőjéből is a termékenység motívumát lelkezi. PETŐFI Homért és Ossziánt egy típusba fogja, a varázsszerekkel teremő isteni költők típusába:

Mint isten igéje, világot
Alkotnak az ember elé...

Ez az OSSZIÁN már nem a lemondás költője, hanem a teremő lángész, HUGO-i értelemben vett költő.

*

Vörösmarty költészetének vizsgálata nem kecséget *ab ovo* és ilyen evidens módon „biedermeier“ fölfedezésekkel. Életéhez és jelleméhez legközelebb áll a lírája: itt kezdhetjük a bizonyítékok gyűjtését.

Nagy általánosságban annyit mindjárt konstatálhatunk, hogy Vörösmarty megnyilatkozása és egész költői magatartása nem az, amit *lírai realizmus*nak lehet nevezni. A „biedermeier“-jelleg nála nem a köznapi élet apró eseményeinek megverselésében fog mutatkozni: egész lénye fölemeli őt a kisszerű aktualitások, a közvetlen „vallomásoskodás“ fölé, egyetemesebb témák felé... De vannak más motívumok is, amiken talán fölismerhetők lesznek a biedermeier-kor vonásai.

Nézzük például az eszmény és valóság viszonyának problémáját, amelyet a biedermeier-kor — a romantika spiritualizmusától és a márciusi tendenciák anyagiasságától eltérően — igyekezett kompromisszummal megoldani. A *Földi menny* című vers (1825) tipikus példája, már a címével is, a biedermeier dualizmusnak. A kiindulópont egy tétel, amit idézőjelbe tesz Vörösmarty, mintha földnád magának a német romantika étkeresésének kérdését:

„Mennyet kell a földön is keresni,
Mennyet, a föld úgy is elveszendő,
Elveszendők, a kik rajta élnek.“

Mi erre a fiatal Vörösmarty felelete? Elment kutatni az eget a földön, de: „nincsen ég a földön, nem találtam“. A menyországot mégis megelé egy „szűz róza“ szerelmében:

Eljön a lány ifju kellemében,
És eget hoz tiszta kék szemében,
S oh ki hinné! üdvözült gyönyörrel
Lelkem ott ül szeme szép egében.

Nem érzéki-brutális ez a szerelem: finomultabb párja lesz a *Hedvig* csókja: égi gyönyör földi ajkon.

Az ég és föld principiumainak összeütközése tragikus képet ölt Vörösmarty szemében. A biedermeier-kor embere hübriszt látott minden titanizmusban és beletörődik abba, hogy az ember ne ostromolja nagyratöréssel az eget. Rezignációja két irányú: a felsőbb hatalmak előtt meghajol, az emberi kicsinységet pedig lázongás nélkül tudomásul veszi. Ennek az érzellemnek szimboluma a Napoleon-téma:

Nagy volt ő s nagysága miatt megdőlnie kellett:

Ég és föld egyaránt törtek elejteni őt:

Türni nagyobbat irigy lőn a sáralkatu ember,

S türni hasonlót nem birtak az istenek is.

(*Napoleon*, 1834.)

Jellemző, amit naplójába ír Vörösmarty Napoleonról: „egy óriásnak kínjaival ég önlelkének Aetnája alatt“. Bele kell törődni abba is, — írja más helyütt — hogy lángelméket csak ritkán szül a „megerőltetett“ század:

... Mert a nagyra szülötteket

Naggyá lenni kaján végzet irigyeli;

Félig kész remekek között

Pályájok derekán hullnak idő előtt...

(*Kisfaludy Károly emlékezete*, 1833.)

A két principium dualizmusa merül föl Vörösmarty lelkében *Berzsenyi emléke* (1837) kapcsán is:

Ég, föld lebegtek a dalok árajain...

Ennek az égi-földi problémának Vörösmarty számára a rezignációban van megoldása és ez a rezignáció sokban rokon azzal a nyárspolgári életbölcsessel, amit régi emlékkönyvek lapjain találunk, lévén maga az „Emlékkönyv-lira“ is tipikusan biedermeier-jelenség. (Vörösmarty versei közül 17 emlékkönyvbe készült.) A *Másnak* írt emléksorokban (1841) ezt a nemesen földi életbölcsest adja Vörösmarty:

Sok, rideg álomként az egekben kergeti üdvét;

Más a földi javak kéjzönébe merül:

Téged boldoggá lelkednek erénye avasson,

S áldását szerelem hú keze adja reá.

Sem az égi, sem a földi törekvés nem tesz boldoggá az embert, hanem a kettőnek szintézise, a lelki erény és a tiszta szerelem... Ez marad mindvégig a költő életfilozófiája, sőt — mondhatnók — metafizikája is, mert sem a természet ellen nem fordul, sem az égiek létezését nem tagadja, hanem a kettőt megnyugtatóan egynek veszi, az *universalia in re* szellemében:

A természet örök könyvét forgatni ne szünjél:

Benne az istennek képe leírva vagyon.

A konkrétabb életbeosztást és a mindennapisággal szemben való elveket menyasszonyához írt versében fektette le Vörösmarty. A *Merengőhöz* (1844) olyan, mint egy morális vademecum a polgári boldogság felé indulónak. Az életbölcse ség nem lehet más, mint az idealizmus és realizmus kibékítése. Sőt majdnem azt mondhatnók, hogy Vörösmarty itt már a józan realizmus felé hajlik. A „kétes távol“, a „mult idők setét virága“ helyett a jelennek kínálkozó boldogságára mutat. Abbrándozás az élet megrontója... (KÖLCSEY még más véleményen volt; LAMARTINE misztikus isten-élményt ír le a *Jocelyn*-ban.) Egész világ nem a birtokunk! Olyan memento-igazságok ezek, amik vánkossra varrva vagy keretbe hímezve beillenének egy biedermeier-bútoros szoba díszének... A „végtelen“ ki van küszöbölve ebből az életprogramból:

Mult és jövő nagy tenger egy kebelnek,
Megférhetetlen oly kicsin tanyán;
Hullámin holt fény s ködvarak lebegnek...

Az álomban élő német romantikával fordul szembe Vörösmarty, mikor egy praktikusabb, valóságyszeretőbb kor nevében kijelenti: „A bírhatót ne add el álompénzen“. (A kifejezés stílusa irreális-romantikus, az értelem józan.) A valósághoz-csatlakozás azonban nem jár fájdalom nélkül: van ebben a reális életfilozófiában rezignáció is, melancholiája annak a kényszerűségnek, amely mégiscsak szebb világoktól fosztotta meg az embert. „Csak a szegénynek nem hoz vágya kint“. Ha a Vörösmarty-féle „tán jobb, de csalfább távolt ne keress“ maxima mellé állítjuk ADY soha-meg-nem-szűnő távolkeresését, plasztikusan előttünk áll a kétféle — polgári-reálidealista és esztétaforradalmár — életvezetés különbsége:

Új, új Vizekre...
Röpülj hajóm.

Az osztrák biedermeierből ezeket a GRILLPARZER-sorokat idézhetjük:

Eines nur ist Glück hienieden,
eins: des Innern stiller Frieden,
und die schuldbefreite Brust!
Und die Grösse ist gefährlich,
und der Ruhm ein leeres Spiel;
was er gibt, sind nicht'ge Schatten,
was er nimmt, es ist so viel!

(A romantikus-márciusi PETŐFINEK egészen más fogalmai lesznek a dicsőségről.)

Önmagára nézve a józan-megnemesült földiséget kérte osztályrészül Vörösmarty. De mikor az emberiségről van szó,

az ember „ember“-voltáról, akkor bátran lendül föl a spiritualizmus magasabb követelményeire (*Gondolatok a könyvtárban*). Ilyenkor a földiséget tagadja meg, de a probléma és a dualizmus ugyanaz marad, — „Ember vagyunk, a föld s az ég fia“ — csak most az égi jogokért kell harcolni:

Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
S mi a helyett, hogy törnénk fölfelé,
Unatkozunk s hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegélünk...

Ezen a tunyaságon azonban — természetesen — nem akar forradalmi eszközökkel változtatni a költő. „Fáradozni kell“, „csüggedni nem szabad“, „hangyaszorgalommal“ rakjunk le „minden kis követ...“ De a cél: ég felé törve is a föld marad. Ez a probléma, amelyet csak rezignációval lehet megoldani, a költemény igazi alapeszméje:

Építsük egy újabb kor Babelét,
Mig oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vérünk minden cseppei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a régi nemzetek
És kezdjünk újra túrni és tanulni.

Bepillantani a mennybe, de aztán vissza a földre: túrni és tanulni... „Mi dolgunk a világon? küzdeni“ — a biedermeier-kornak politikai hitvallását hirdeti Vörösmarty és szavai még MADÁCHNÁL is visszhangzanak.

*

Az égi-földi probléma fölbukkan még a *Madárhangokban* is (1845). A pacsirta az „égiekhez“ közeledik, a veréb: „paraszt betyár“. De a legszebb hangokat a csalogány adja, az „erdő szíve“, aki a fájdalmat szólaltatja meg.

Ezt a békésen daloló *csalogányt* úgylátszik a biedermeier szimbolikus madarának lehet tekinteni, szembeállítva a égbetörő, szabadsághírnök *pacsirtával*. Vörösmarty természetesen a csalogány mellett nyilatkozik, az aktivizmusba átlendülő PETŐFI pedig a pacsirták hajnali dalát áhitozza (*Csalogányok és pacsirták*, 1846). A motívumnak széles világirodalmi háttere van. A preromantika és a rokokó költői hagyományai a fülemilét kultiválják. KÖLCSEY a legnagyobb dícséretnek érzi, mikor Széphalom énekesét a fülmiléhez hasonlítja (*Kazinczyhoz*, 1809). Az arany fantázia édes álmai a fülmilék énekében szólnak a költőhöz (*Phantasia*, 1811). Az *Andalósok* (1811) egyik Wunschtraumja a csalogány szívrazó dala. Kölcsey a saját maga-zengette égi dalt is Philomelához hason-

lítja (*Minden órárn*, 1813, *Abránd*, 1813); az „égi lányt” elandalítja, mint hű párját a csalogány (*A költő*, 1813). KÖLCSEY és a századeleji idealisztikus szentimentalizmus ebben a báj-körben érezte otthonosan magát. A francia romantizmus és a Jungdeutschland azonban új szimbolumot keres magának. Victor Hugo pacsirta-röpülést lát a vers romantista fölszabadulásában:

...Le vers...

Rompt désormais la règle...

Et s'échappe, volant qui se change en oiseau...

Et vole dans les cieux, alouette divine. (*Contemplations*, 1856.)

A *William Shakespeare*-ről írott könyv is (1864) szakítani akar, illetőleg a múltban akart, a régimódi csalogány-költészettel: „on voudrait entendre les rossignols chanter les mar-seillaises”. Szemben áll ezzel a *l'art pour l'art* csalogány-pártisága Th. GAUTIER-nál:

Comment pourrions-nous croire à la Divinité,

Si nous n'écoutons pas le rossignol qui chante...?

(*A un jeune tribun*. Poésies, 1832.)

BÉRANGER tipikusan átmeneti álláspontot foglal el: várja a hajnalt, de gyönyörködik az éjszakában:

Heureux qui peut rentrer en soi,

De la nuit j'aime le silence:

Doux rossignols, chantez pour moi. (*Les rossignols*, 1819.)

Ismét igen jellemző, hogy — a csalogány-pacsirta szimbolumának keretein belül maradván — BÖRNE miképpen fogja föl Béranger-t, párhuzamba állítva a biedermeier-aktív költő-ideált a biedermeier-passzív UHLAND-dal:

Béranger chante comme une alouette qui, en saluant les premiers rayons du soleil, éveille les hommes par ses cris d'allégresse, et les appelle aux travaux, aux combats et aux plaisirs. Uhland chante comme un rossignol dans l'ombre des bosquets, qui nous invite au repos et aux rêveries: une douce léthargie frappe nos sens, et nous voudrions dormir, éternellement dormir. Les chansons de Béranger vivifient, celle d'Uhland assoupissent.

(*Béranger et Uhland*, 1836.)

A biedermeier-kor irodalmi eszméi között — Homér és Osszián mellett — két ellentétes pólusként szerepel a csalogány és a pacsirta éneke is...

*

Az égi és földi dualizmusának eszméjét még akkor sem tagadja meg Vörösmarty, mikor már ennek az eszmének illu-

ziójából is kezd kiábrándulni, elvesztve minden fix pontot, amelybe etikai lénye kapaszkodhatnék. Az *Előszó* az ember legfőbb célját az „emberüdv“-ben látja: az üdv égi szó, de mellette egyensúlyozó az „ember“. Ez az ember pedig, minden szintézis ellenére is, rosszul sikerült teremtmény:

A föld, megöszült... mint az isten,
Ki megteremtén a világot, embert,
A félig isten, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

*

Kedvelt fantázia-képe Vörösmartynak a hervadás, az elmulás, amely nála magasabb erkölcsi értéket nyer azáltal, hogy szimbolizálja az egyénnek egy univerzális világrendbe való — fájdalmas, de megnyugvó-beolvadását. A biedermeier-rezignációnak költői variációja ez, amely seholsem termett szebben fonnyadó virágokat, mint épen a Vörösmarty lírájában és kisebb verses elbeszéléseiben:

Hervadozva dőlt el a virágszál:
Hervadozva dőlt el Csáki hős is,
Várta álmát, várta jobb halálát...

(Csák, 1826.)

A szerelmesek nem harcolnak szerelmükért, beletörődnek a változhatatlanba. Még a férfiakba is feminin lelket lehel a költő, a saját finom lelkét. Ilyen például a *Váró ifjú* (1830), aki így kesereg szerelmese elmulásán:

Majd ha látsz virágot hervadozva,
Büszke lombot busan meghajolva,
Majd ha látsz kis csermelyt gyors mentében
Megfáradni völgynek mély ölében;
S hálni napfényt felhők torlatában:
Gondold, hived úgy hül nagy buvában,
Ugy ül, feje lombként lehajolva,
Élte a virágként hervadozva,
S fáradt lelke mint a fáradt csermely
Agg, fogy és vész; mert te nem jövel el.

Ez a lemondás tipikus szerelmi formája Vörösmartynak, sokféle variációban megörökítette. A *Pásztorlány dala* (1828) a rózsza és a szerető-nélküli lány hervadásáról szól. Legklaszszikusabb példa a *Szép Ilonka* (1834), amelyben a rezignáció egyik fajtája a tragikus öngyilkosságnak: az elképzelt eszményi boldogság — Ilonka és a vadász egyesülése — a valóság kényszerén meghíúsul és a hősnő áldozata lesz a lemondásnak. Lehetne ugyan harcolni az eszményi boldogságért (egy Jókai-

hős, vagy Victor Hugo alakja bizonyára harcolt volna), de hiábavaló ostromolni a változhatatlan sorsot:

Jobb nekünk a Vértes vadonában,
Kis tanyánk ott nyúgodalmat ad...

A költő mintha örömét lelné a beteljesületlen vágyak kirajzolásában. Fantáziáját ilyen elképzelések termékenyítik... Ez a „kis tanya“, ahová vissza lehet vonulni a vágyak és teljesülések veszélyei elől, tipikus víziója a biedermeier-kor emberének. Ilyen a *Kemény Simon* háza (1836):

...csendes a ház, az örömteli lak,
Távolba nem érik a harci nyilak;
Köszirtok örök tövű szálainál,
Elzárva, fedezve, magányosan áll.

A Hunyadiért, országért önmagát föláldozó hősnek története — ez is korszerű ballada-téma — nem volna teljes, ha Vörösmarty oda nem tenné végső akkordul az özvegy fájdalmát, amely ugyancsak a hazafias önfeláldozásnak szentimentális vetületét mutatja:

Ne lássa senki gyászomon,
Midőn derűre vált a hon,
Hogy még van fájdalom:
De titkon én e gyászomat;
Mig fájdalomtól megszakad,
Szívemben hordozom.

A resignáció legmagasabb páthoszá a hazafias költeményeiben éri el Vörösmarty. Itt festi maga elé a nagyszerű halál lehetőségeit, az emberiség akaratából önmagát sirbasúlyeszítő nemzet vízióját (*Szózat*, 1837); itt faragja a fájdalom és önkínzó fegyelem legszebb szobrait:

S nem sirhatok...
Nem szólhatok; nyögésem néma jaj...

(*Az élő szobor*, 1841.)

A patriotizmusnak is egészen más fogalmazását adja, mint az utána következő aktivista nemzedék:

Szeresd hazádat és nem mondd...
Türj érte mindent, ami bánt...

*

Közismert tény, hogy Vörösmarty leglojálisabb — talán egyetlen lojális — költőnk. A lázadó Bánk bán témájától idegenkedik. *V. Ferdinánd felgyógyulásakor* (1831) örömkifejező epigrammot ír. Az akadémiát támogató koronás királyhoz

„örömberegő szavakkal“ ír klasszikus ódát (*V. Ferdinándhoz*, 1831). Az ősz Peterdiben a lojalizmus ősi magyar erényének állít szobrot. A *Hazafti* (1843) tevékenységét így jellemzi:

Fölhat a trón kebelébe szilárd, hűségteni gonddal,
Munkás szánat közt a kalibákba benéz.

Vörösmarty írta a magyar királyhymnuszt. (Nem tudott soha népszerű lenni ez a himnusz.) Itt a szabadság eszméjét is fölveti, azzal a jellemző asszociációval, hogy „tűrni tudjuk, mint szent közjogot“. Vörösmarty adta a királyhűségnek legszebb és legdiszkrétebb fogalmazását — „a legelső magyar ember a király“ — a *Fóti dalban* (1842), amelynek „nemesemberi alkotmányos hangját ERDÉLYI nemzedéke nem is fogadta örömmel. Ez a lojalizmus odáig megy Vörösmartynál, hogy képzelete még a hazaáruló királyt is (*Salamon*, 1832) megtérten ábrázolja, szelid remetének, aki szenvedélyei lecsillapodtával egy óhajtaást rebeg: „Boldoguljon a magyar hazája“. A kornak szimbolikus hőse GRILLPARZER és KATONA Bánk bánja: a lojalizmus tragikus hálójában elbukó hazafi. Vörösmarty még a tragikus szituáció lehetőségét is elhárítja magától...

*

Vörösmarty nemzeti költészetének egyik hajtása az a műfaj, amit — BÉRANGER és az almanach-lira kapcsán — *hazafias bordalnak* neveztünk. Ennek a hazafias bordalnak Vörösmarty a legnagyobb világrodalmi képviselője és maga a műfaj is belekerült nálunk a nemzeti klasszicizmus fegyvertárába (PETŐFI).

A *Fóti dal*, a *Keserű pohár*, a *Jó bor* és a *Vén cigány*: legmagasabb csúcsai a sekélyes talajból elinduló műfajnak. A *Fóti dal* alaphangulata ezekben a sorokban van kifejezve:

Bort megissza magyar ember,
Jól teszi...

Olyan ez a közkeletű összekapcsolása a borivásnak és a jó-magyar-emberségnek, mint egyivású párja, a vitán fölülálló aranyigazság, mely arról dönt, hogy lehet-e jó keresztény, aki vízzel keveri a bort. Vannak költői igazságok, amik hálósipkás horizontról indulva terhes eszmék hordozóivá lehetnek... GYULAI megjegyzi a vershez: „Hány magyar táblabíró érzett és gondolkozott így bor mellett 1848 előtt!“

A barátok borivás közben érzik igazán, hogy „honfi társak“ és a borral asszociálva hazafias gondolatok gazdag variációja kergeti egymást:

Ellenség vagy áruló ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte
Mint a bor...

S most hadd forrjon minden csep bor
 Mint a vér,
 Melyet hajdan frigyben ontott
 Hét vezér;
 S mint szikrája a szabadba
 Felsiet,
 Ugy keresi óhajításunk
 Az eget.

Hasonló eszméket fejez ki a *Jó bor* (1845). A bor a „hon bora“, amelynek sorsa össze van kapcsolva a magyarság sorsával:

A mint leszállt fajunknak érdeme,
 A hon borának úgy szállott becse...
 ...jó bor ez,
 Magyar kezekből csörgedez,
 Kerüljön egyszer már a sor:
 Magyar hon! és a tiszta bor!

A *Keserű pohár* (1843): a honfűbű, a meg-nem-értett és üldözött hazafiság fájdalma ellen ajánlja az ivást. A biedermeier-kor emberének adatott meg, hogy egygé kapcsolja a bor és a haza képét. A *Rossz bor* (1844) refrénje:

...de ám igyunk,
 Hiszen magyar költők vagyunk.

A tizennyolcadik század anakreontizmusa nem tudott erről semmit, sőt KÖLCSEY is még azt prédikálja *Bordalában* (1822), hogy ne ontsuk vérünket más hasznáért... A hazafias célt szolgáló ivási alkalmak ma már leszorultak a politikus eszima-diák, kortesfogások nivójára... A magyarázatot talán abban láthatjuk, hogy a tétlenségre kárhoztatott patriotizmus — a *Főt dalban* sóhajt föl Vörösmarty: „csak hogy egyszer tenne is már valamit“ — már abban is politikai cselekedetet látott, hogy vidám poharazásra összeültek a hon állapotján búsulók; és az ország gondja annyira lefoglalta magának a kiválóbb lelkeket, hogy az életnek csaknem minden nyilvánulása — még a szerelem is — vonatkozásba került a hazafissággal. (Ma ezen a téren is nagyfokú specializálódást tapasztalhatni...)

Ebben a légkörben a költőnek cigánnyal-mulatozása az emberiség és magyarsors tragikus mélységeinek meglátásához adja az élmény-keretet. A hazafiság kellékei mellé egy újabb szimbólum járul: a cigányhegedű vonója. A bordal prófétai vi-ziókká magasztosul.

*

Álom és valóság: a romantika és biedermeier állandó té-mája. A válasz világnézeti kérdés: az álom lehet a földöntúli élet testvére, maga az igazi valóság, a spirituális lét öntudatra-ébredése; vagy lehet pusztán illúzió, a materiális világ játéka

csupán. A biedermeier-kor szívesen foglalkozott ezzel az ábránddal és — hit és hitetlenség között — hajlandó volt az álomnak magasabb értékelést adni. Vörösmarty állásfoglalása a *Csongor és Tündé*ben mutatkozik a legszebb költői formában, de a lirájában is nyomozható az álom szerepe.

A német romantika nem mondott le a transzcendens dolgok, a tapasztalaton-túli lényeg-valóság megismeréséről: álom, ábránd, fantázia utat mutattak a végtelen és örökkévaló birodalmába. A biedermeier az álomban nem látott a materiális létezésről lényegileg különböző dolgot, csupán csalóka boldogságot, amely nem bír maradandó értékkel, de amelybe szívesen ringatta el magát, hogy megszabaduljon időlegesen a mindennapi élet kilátástalanságaitól... Vörösmarty is az utóbbi típusba tartozik.

A magyar költő (1827), a haza szebb idejének énekléséből és a szerelemből kiábrándulva, a szendergő álomban talál enyhülést... Almaiban boldog az „össziános” költő, mert megjeleNIK neki kedvese, aki ébrenlétében elhajol tőle (*Helvilához*, 1828). Ezért az álomért az életét is odaadná bús Csaba:

Álom, álom, édes álom!
Altass engem, légy halálom,
Légy halála életemnek,
S élte haldokló szívemnek. (*Helvila halálán*, 1828.)

Itt Vörösmarty szinte megtagadja önmagát: az álom valóságában hisz és az élet fölé értékeli az álom-nyújtotta realitást. Az élet-álom grillparzeri azonosítása nála is megvan: a királyleány szent-könyvében föl van jegyezve a teremtés titka és „az élet alma” (*Hedvig*, 1830). Az álmodás gyönyörűsége nem azonos az alvással (*A szeretők*, 1830):

Almodom én, nem aluszom,
Gyönyörűség minden gondom.

A halál utáni élet sem más, mint álmodozás: a remete „álmodozik s álma örökre szelid” (*A remete sírja*, 1830). Persze a költő részéről mindez maga is csak költői ábránd. Mikor az élet józan szemlélete kerekedik benne fölül, gúnyosan jegyzi meg (Vörösmartyban minden idealizmusa mellett volt sok ironia, ami a romantikával, de még inkább a biedermeierrel nem áll ellentétben):

... halál
S álom között, bár testvér-gyermekek,
Csak fül szerint is szörnyű a különbség.

(*A két politikus*, 1835.)

Másutt az édesen álmodozó magyar honfiakat gúnyolja (*Mit csinálunk?* 1845). Az álom nem halál, de nem is valóság: bol-

dögabb állapot az ébrenlétnél (*Álom és valóság*, 1838). A rózsának jobb, ha átálmodja a telet:

Csak szenderedjél gyöngé kis virág,
Neked még durva, zordon e világ.

(*Mese a rózsabimbórul*, 1842.)

A téli fa is „boldog álmokat“ kíván (*Három rege*, 1845). Az élet legszebb korszaka, amelyben az álmodozást még nem zavarja a kritikai élettapasztalat, amikor gyermekálom-ég ragyog fölöttünk (*Az ifjú költő*, 1842): a gyermekkor ártatlan boldogsága épügy ábrándképe volt a biedermeier-kornak, mint a naivság egyéb állapotai (*A kis leány baja*, stb.). Annál keservesebb az álmokképekből való fölébredés; ez is sokszor átélt témája a biedermeier-kornak: a születéshelyét elhagyó patak hamarosan elveszti

A tündérképeket,
Melyeknek álma hitt.

(*A forrás és patak*, 1845.)

A túlvilági kép (1845) hőse — kedvese holtteste után ásva — a föld túlsó felén boldog világot talál, de aztán fölébred és a realitásnak örül:

Nem oly derült, nem oly vidám,
De vonzóbb földi szép.

Ime: Vörösmarty nem tud szabadulni az álom motivumától és ebben is korának, a romantikából realizmusba áthajló kornak embere. Epikájában és drámájában még erősebb álomszuggesztió hatása alatt áll...

*

Az álom mellett egy másik romantikus öröksége a biedermeier-kornak a mese: tündérmese, népmese, gyermekmese, tanító mese, virágrege. Az utóbbinak TOMPA lesz klasszikusa a magyar irodalomban, de szinte meglepő lenne, ha a lelki finomságokat kereső Vörösmarty ebben a „műágban“ nem dolgozott volna. A *virágrege* valami tanulságot propagál, ami teljesen megfelel a biedermeier-kor pedagógiai tendenciáinak. A virágok társadalma természetesen az emberinek tükörképe. A *Virág és pillangó* a tiszta szerelmi vágy allegóriája. A *Mese a rózsabimbórul* (1842) kimondottan tanító célzattal készült, „Bezerédj Flórikának“: a rózsza kétszer is ellenáll a csapodár lepke és a méh csábításainak és végül is jótékony álmomba szenderül, várva az igazi tavaszt... A *Három rege* első két darabja (1845) szintén ilyen gyöngéd témákat pendít. A fát télen elhagyják a madarak, nyáron boldog örömmel lesz tanyája; és minthogy a korszellem mindent a patriotizmussal hoz vonatkozásba, nem elég az általános emberi tanulság, hanem így sóhajt föl a fa:

Vajha volnék lelkes nép hazája,
Melynek értem zengne dalimája...

A másik darab — *A rét és a virág* — még szentimentálisabb történet: a rét, a kis viola szülőanyja, magához öleli a virágot, de az a nap felé ábrándozik, míg elfonnyad; a rét anyai szeretettel gondoskodik róla... Minden érzelgősségük mellett is — ami a biedermeier-embernek lehetőséget ad a hétköznapiságból kiemelkedő érzelmek kiélésére — mesterkéltséggel és józan históriával ez, ha a romantikus filozófia pantheizmusa, lelkes természetvilága mellé állítjuk: a biedermeier tancélos figurákat gyárt az ember számára...

*

Vörösmarty — épúgy, mint PETŐFI, TOMPA, ARANY, SZÁSZ Károly és a sort folytathatnók napjainkig, kizárva természetesen a VAJDA-REVICZKYvel meginduló visszahatást — a családiasság költője és ebben is biedermeier-eszményeket valósít meg. A *családi kör* a legerősebb vára ennek az életberendezkedésnek, amely a klasszikus magyar kultúra révén a biedermeier-korban megalapozott témáit annyira átvitte a köztudatba, hogy még ma is vannak kritikusaink, akik a költészet egyedül lehetséges témakörének — természetérzék és a szemérmes szerelem mellett — a családi érzelmeket tartják és megkövetelik költőjüktől, hogy „lantján a barátság érzelmei szólaljanak meg“ és hogy „a házi tűzhely boldogságát énekelje férfias komolyságú ódáiban...“

Nem sok variáció van — nem is lehet — abban, ahogyan a biedermeier költők és festők (AMERLING, *Rudolf von Artha-ber*, 1837; FENDI, *Abendgebet*, 1839 és *Mutter mit vier Kindern*, 1841 stb.) elképzelik ezt az idilli boldogságot. Rendesen a „város“ megtagadásával egybekötve merül föl az eszményi — egyúttal a világtól-elvonulást, rezignációt szimbolizáló — kép:

Távol halmon és vizen túl,
Róna közepén
Áll egy kislak, Emma háza:
Oda vágyok én,

A *Szabad föld* Vörösmarty egész életfilozófiáját adja dióhéjban:

E ház. hova most lábamat teszem,
Fáradt fejem békén pihentetem,
Hol a konyhán barátságos tűz ég,
S mellette fürge, gondos feleség...

A boldogság többi attribútumai: a föld, családi ház, kert, munka után dús aratás és a lelki öröm, amely „ország, király“ szolgálata után eltölti a lelket. A kormányhű lojalizmus, az államrendbe való beilleszkedés — minő más a *Sturm und*

Drang, vagy a *Vormärz* nemzedéke! — a családiasságnak inseparabilis tartozéka:

Adónkat, legyen bár pénz, munka, vér,
Örömmel adjuk biztos napokér'.

A „biztonságnak“ ez a tudata egészen a huszadik századig alapköve lesz az emberiség társadalmi berendezkedésének.

Kisebb verses beszélyeiben két befejezést kedvel Vörösmarty: a tragikus rezignációt és a házasság happy endjét. A *Kis leány* falusi képe Katicának és a katonaságtól visszatérő Endrének házasságával végződik. Vörösmarty annyira belehevül a fantáziája-rajzolta kép boldog szemléletébe, hogy kiesik az objektív mesélő szerepéből és naivul-kedélyesen elszólja magát: „Hogy a versíróknak nincs ily Katicájok!“ Ez a kedélyeskedés a korszak nyárspolgáriasságának egyik tünete, PETŐFINél gyakran találkozni vele, nem mindig a legízlesebb formában.

*

Fölvethetjük végül a kérdést, amire egyébként épen az előbb említett genre-kép is följosít, hogy belekapcsolódott-e Vörösmarty a mindinkább erősödő *lirai realizmus* áramlatába, vagy megmaradt az eszményi általánosságok régióiban. Láthatlanba mondhatjuk, hogy Vörösmarty az átmenet embere, amint az egész kor maga is a legellentétesebb motívumokból szövődik össze: a *Sturm und Drang*, HERDER, a német idealizmus és romantika, a francia romantizmus, a Jungdeutschland mintái mellett a magyar talajon kialakult irodalmi formák (népiesség, pogány magyarság, hazafiasság stb.) egymás mellett hatnak és keverednek.

Vörösmarty mindenképen messze eltávolodott a KAZINCZY-KÖLCSEY-féle eszményítő klasszicizmustól. A hivatlan dalosokról írt gúnyversében a hazug érzelmek poétái ellen harcol, akik Phyllis és Daphne nevet adnak imádottjuknak. Jellemző költői józanságára, amit a *Dramaturgiai Lapok*ban mond a *Csalódások* „érzelgő“ szerelmeseiről: „Az érzelgésben valami beteges, mélység s valóság nélküli fölületesség van. Hamis hangok ezek, melyeket a kebel hárfája húrjain ügyetlen kéz csal ki“.

Az élethez való közelség nála is kivált cinikus hangokat, amiknek majd — a Jungdeutschland hatása alatt — PETŐFI lesz a mestere. A „sápadt romantika“ eszményeihez ironizálva, kedélyeskedő hangon szól:

... no hát
Jó hold komám, csendes jó éjszakát!

(A holdhoz, 1836.)

Laurához való szerelme egyszer-egyszer kilép rezervált-ságából és a romantika szenvedélyesebb hangja mellett (A

szomjú, Laurához) érzékibb-prózai őszinteséggel nyilatkozik meg:

Szomjas vagyok, leánykám, bájaidra:
Hibád-, erényed- s minden titkaidra.

A *Fóti dal* szinte közvetlen élmény hatása alatt, a lakomával egyidejűségben alakul ki előttünk és a halra való célzással egy pillanatra a materiális életbe száll le... A lírai realizmus számlájára írhatjuk azokat a költeményeket is, amelyekben Vörösmarty — erről a hajlandóságáról főntebb már szólottunk — az emberiség praktikus haladásáról szól: itt a téma prózaiságát költőiesíti át. *Priesnitz* fölfedezi a róla elnevezett vízgyógyimódot: a házi patikájában szorgoskodó Vörösmarty négysoros epigrammát szentel az emberi faj új erőre keltőjének. Az első magyar takarékpénztárról és a lótenyésztest előmozdító „lópályáról“ is elismeréssel nyilatkozik (*Egy politikus költőhöz*). A *Vízgyógy* (1841) szintén költői téma:

A víz kétes elem, a földet elönti, de táplál; ...
Árja megöl, de szelid gyógyszerre lesz, ha beteg vagy.

Midőn a pesti homoeopathák ünnepélyt tartanak *Hahnemann* emlékezetére (1844), GARAY, CSÁSZÁR és Vörösmarty költeményekkel sietnek az ünnepség díszét emelni. (Vörösmarty sokáig nagyon ragaszkodott a hasonszenvi gyógyimóddhoz — írja GYULAI.)

*

Ha összefoglalóan jellemezni akarnók Vörösmarty liráját a biedermeier szempontjából, azt kell mondanunk, hogy diszkreditálja a szenvedélyt és a praktikus ész alapján áll, amely nem zárja ugyan ki az erősebb érzelmeket, de csupán engedményezi őket bizonyos korlátok között. Ezek a korlátok: az ész, amely szeretni tilt letűnt remény után (*Késő vágy*) és amelyet magát is korlátoz a kanti filozófia; a szemérmes megnyilatkozás; a „sírhoz vezető“ szenvedélyek elnyomása. Ez az attitude nem más, mint a rezignáció, az az életbölcseiség, amely a megnyugvásban és a világrendben keresi a csöndes boldogságot. Ez a boldogságkeresés — nagy problémája a biedermeier-kornak — megtalálja a földi végcélt, légi eszmény és durva valóság között, az átnemesült élvezetekben, amiket Vörösmarty lirája szívesen invokál ezekkel a szavakkal: *jó mulatság, férfimunka, emberüdv, szívöröm*. Ugyanolyan tónusú fogalmak, mint amilyeneket BIETAK az osztrák biedermeierben állapít meg: *Lebensquietismus, Mässigung, Seelenfriede, Gemütsruhe*.

*

Vörösmarty epikáját szintén bevonhatjuk a biedermeier körébe. Az általános közfölfogás szerint a *Zalán* költője romantikus újító, aki a klasszikus eposznak megadja a kegyelemldo-

fést. Mint minden irodalomtörténeti közhely, ez a tétel is revízió alá vehető. E tanulmány kerete nem alkalmas arra, hogy ilyen nagy témát megbolygassunk és nem is célunk, hogy e helyen kimerítsük a kérdést: csak néhány motivumra mutatunk rá, amik megfontolást érdemelnek.

Jellemző mindenekelőtt az az elméleti meggondolás, amelylyel Vörösmaty az eposzíráshoz fog. Nem az elsődleges inspiráció lázában fog lantot, hanem a régiség-kedvelő történész széleskörű tanulmányával és reális célkitűzéseivel készül a tudós munkához, amely „magában is egy oly egész lehet, melyből a hajdan virágzó nemzetnek hadi, házi s hitbeli szokásai és szertartásai egyesítve s a régiség oly igen kedves varázsával dicsoítva kitündökölhetnek”. A nagy államakcióval szemben Vörösmarty teljesen elfogadja a közfelfogást: nem helyezkedik olyanfajta nézősíkra, mint például a fájdalom élményt komikusra torzító ARANY János a *Nagyidai cigányokban*. Zalán költője „csinos” gondolatot akart „csinos” ruhába öltöztetni, amint az előfizetési fölhívás ígéri a „gondos” és „tisztá” munkát váró olvasónak...

A *Zalán futása* nem a romantikus végtelenbe-indulás kalandos eposza, hanem a honfoglalásé: a morális és katonai fölény, a szervező politikai energia és az államalkotó erő győz és megalapítja az új világrendet a Duna-Tisza közén. Egészen más a *Két szomszédvár*; ahol a szelíd Vörösmartynak romantikus pusztítás-ösztönei éltek ki magukat: itt a konszolidáció eszméje vezérli a hőst. És a végső győzelem is hozzáillő az ossziáni borongással harcidalt invokáló költőhöz: mélabús akkordok, Árpád a menekülő Zalán után tekint, Alpár fejedelme pedig bűba merülten néz vissza elveszett országára. Nyoma sincs annak a barokk crescendónak, amely az elbukásával fölmagasztosuló Zrinyit hatalmas assunta-képben a mennybe emeli a *Zrinyiász* végén: a győző Árpád nem ujjong és az eposz Zalán bújának elhaló hangjaival végződik.

Az előhang ossziános bevezetése mintha a biedermeier-kor rezignációs hangulatának jellemzése akarna lenni. Ennél tipikusabb tespedési képet az irodalomtörténész sem rajzolhatna a két forradalom közötti lojalizmus koráról. A hadidal elhallgatott, álom öldösi az emberek szívét, az egész kor „tehetetlen”.

A képek, amiket az ősi dicsőségbe merülő költő fölidéz, magukon hordják annak a melancholiának vonásait, amit a franciák *mal du siècle*-nek neveznek és ami OSSIAN és BYRON, a *Werther* és *René* világfájdalmas hangulataiból táplálkozva hozzánk is kiterjesztette depresszióját. Az első vízió, amely föltűnik a költőnek: a fejedelmi Zalán, amint Alpár messze terült síkján búsongva körülnéz. Mintha valami felsőbb végezés lebegne a síkság fölött és az emberek csak bábúi lennének a nagy színpadnak. Egyfelől a „sörsüldözte” Zalán, akinek el kell buknia, másfelől az új államrend szimbóluma, a honalapító Árpád, akinek „hadkötöző fejedelmi tekintete őrt áll”. A

költőt azonban a fő és állami akciónál jobban érdeklik a családi jelenetek. A hősi gyermek, aki már próbálgatja apja fegyvereit és az élet boldog korszakát jelképezi:

....gondatlan jára virágos
Völgyeken és hegyeken s bájos sipjába lehelvén,
Anyját lágy dallal tisztelte...

Harci zaj közepette a költőt idillikus tájak szuggesztív hatása vonzza. Ide menekül nemcsak a tespedő jelenből, hanem a régi dicsőségből is:

Bodrogköz szigetén hegy emelkedik a hideg éjnek
Tája felé...

....jobbán Bodrog fut csendes özönnel;
Összekerülnek utóbb keskeny szegletre s zuhogva
Hagyják el gyönyörű táját a délre mosolygó
Szép hegynek, zengő ligeteit s vizlepte lapályát.
Itten az ősz daliák s tehetetlen bajnokok, a kik
Almos harcaiban győztek vala, csendesen élnek...

A költő nem is csinál belőle titkot, hogy ezt a békés tájat jobban szereti a hadi zajnál:

Hagyjatok egy kissé távoznom harci mezőről...

Általában a romantika számlájára írták Vörösmarty vonzódását az idillikus felé. A *biedermeier* fogalma többet magyaráz, azt is, ami nem-romantikus ebben az attitude-ben: a megnyugvás keresése, végtelenbe-indulás helyett megpihenés gyöngéd érzelmeken. A Délszaki Tündér és Hajna epizódja ismét az ideál és való, égi és földi problémáját veti föl. A Tündér az „ég hajlékiba“ hívja Hajnát. Jellemző, hogy a tündéri boldogságnak milyen földies családi képeivel csábít:

Diszes aranyhaju gyermekeink, egymással enyelgő
Szép fiak és lányok fognak mosolyogni körülünk...

Hajna azonban nem hajlik a tündér szavára: a földi szerelem, a szép Ete szerelme nagyobb boldogságot ígér. Ebben a költő válasza is benne van...

A földi idillnek rajzában fáradhatatlan az eposzíró. Fölép a „kis gyermek“, „dallója Hubának“: az élet konfliktusait még nem ismerő primitív-boldog ósállapot szimboluma, a *Sturm und Drang* Heldenknabe-inak szentimentálisabb és humánusabb példánya. Megjelenik az ifjú Laborcán, aki „ott hagyta esztelen hírré futásában jegyesének tiszta szerelmét“. (Ime egy romantikus dicsőség-kereső, akit maga a költő is esztelennek nevez...) Az idilli képek egymásutánjában fölmerül a szelíd Zala, ki „otthon maradott“ hú Torzon ölében. A hősi eposz le-

vegőjében mintha erénynek számítana, ha valaki megmarad békés családi körében.

Az álom nem maradhat ki az eposzból sem. Hajna édes álmodt lát. Zalán is álmodik, de álma nem valóság; csalóka kép az álom, nem orvosság:

...Mert vak kénye szerint csal, játszik az álom eszünkkel.
A boldog gyakran vesztét álmodja javának,
S sokszor az altában fejedelm és föld ura lészen,
Kit koldusbot vár, ha fölébred s százszoros inség.

Álomba menekülés helyett óvatosságot ajánl a költő reális életbölcsesege. Még a mithologia is konkrét alakot ölt ennek a realizmusnak elképzeléseiben: Ármány serege „tót s bolgár katonák s szürkankós póri csoportok” képébe öltözik, kardot zörget, ideget penget, Ármány pedig „nagy denevér szárnyon repkedve visíta közöttük”.

Vörösmarty legromantikusabb elképzeléseinek egyike a *Délsziget* című töredék (1826): a „gyermek” biedermeier-motívuma itt is kivirágzik, mégpedig olyan dantei milieubben, amelyent magyar képzelet aligha termelt. Az égiekkel közlekedő, földöntúli hatalommal bíró, csodákat bűvészkedő Gyermek: a népmese és a németes romantika szülötte. De egészen gotikus víziókra vallanak és a francia romantizmust megelőzik az olyan képek és látomás-lények, mint az „agg mélység”, „köderesztő öbleivel”; az üreglak és a sírokat bontogató vad kuvasz; a Rut mindenfajta alakba-öltözése; a szörnyetegekkel siptáncot járató, csodálányeket gyöttrő, sátáni örömben gyönyörködő Gyermek, aki végül a Halál fiát hurokba fogja és hurcolja maga után, hogy aztán szörnyű viaskodással elragadja tőle a halott lelket is, amely életre ébred... Kegyetlen sötétségek után derül föl a szelidebb biedermeier-világ hajnala; mintha megelégette volna a költő is, boldog idillt rajzol az első ének végén, az alvó ártatlanok, fiú és leány, boldogságát:

...És az erős isten kegyesen nézett le rájuk,
És szűnyadni hagyá őket, szűnyadni az érzést,
Hogy míg az ifjuság zsendítő napja derülne,
Gyermeki sziveiket kora gond ne gyötörje s tilos vágy.
Nyugszanak. Arcaikon boldogság álmái tűnnek
Szűz ragyogásban elő, nem háborgatja szerelmek
Ostroma sziveiket, nem sejteneik átkot az élet
Gondjaiból; az ohajtások, s a csalfa remények
Kinjai és ezer indulatok hada, mint ugyan annyi
Feretlegek mélyén kebeleikbe temetve nyugosznak,
S boldog időtlenség árnyéka borítja be őket.

Az időtlenség boldog végtelenje: klasszikus melódia, de az idilli kép megint földézi az élet szörnyű mélységeinek

és szédítő magasságainak gondolatát, hogy a konkluzió ismét visszakanyarodjék a kedvenc biedermeier témához:

Ártatlanságnak kora, kedves vagy te, virágos
Fához az áldásnak völgyében vagy te hasonló.

*

Vörösmarty drámái nem képzelhetők el az 1830-as francia romantizmus háttére nélkül. De van egy drámai költeménye, amely dikciójával és tündérmese-témájával a német idealizmusra látszik utalni; a *Csongor és Tünde* szinte kínálkozik az analízisre: a végtelenbe törő hős mennyiben romantikus és mi benne a biedermeier-kor sajátja?

A költői forma kiragadja ezt a regét a mindennapiságból, de a realizmus talajáról mégsem szakad el a költő. Eszményi szavak váltakoznak shakespearei drasztikusabb kifejezésekkel.

Csongor a német romantika gyermeke, mégcsak magyar típusnak sem mondható. Minden országot bejár, hogy az égi szépet megtalálja. Ez a népmesei Faust boldogtalan, mint a *mal du siècle* hősei, René, Joseph Delorme: nem találja „semmi földön” az álmaiban élő, tehát valóságnak képzelt szépséget. De mégis van benne magyaros energia: nem adja át magát a céltalan ábrándozásnak, hanem — mihelyt egy konkrét földadat merül föl előtte, a tündérleány megszerzése — nekivág a végtelennek és minden akadályt legyőz. Ott áll a varázslatos fa alatt, amely az emberi törekvések két pólusának szimbóluma:

Félig föld, félig dicső ég...

Fölhangzik a dal, a biedermeier-kor másik főmotívuma: „Álom, álom, édes álom...” Az Égi és a Földi szintézisét a tündérleány és az ifjú hős szerelme jelképezi. Tünde mellett Ilma a földiség képviselője:

Asszonyom, tudod, hogy engem
E poros földről emeltél
A magas tündér hazába.

Csongor égi törekvései mellett Balga, a Sancho Pansa-i józanság és realizmus: „szomja, éhe mondhatatlan”. Ez a ketősség állandó mozgatója a témának. A halandó játszik a tündéri boldogsággal, de „Tündérhonban üdvlakig”: elérhetetlen messzeség. Még a tündériesség is ingadozó substantia. Hol teljesen átríngatózunk a földöntúltság elhítetésébe, hol meg rejtett játékoság csillan elő a szövegből: romantikus iróniának is nevezhetjük, amely nem hisz a maga-teremtette fantázia-világban, de biedermeier-józanságnak is, amely tudatosan alakoskodik. Ilyen illúzió-humorizáló például a „dévaj” Ilma repelikája:

Csongor urfi, megbocsáss,
Már a hajnalcsillag int,
S mig hattyuvá változom,
Ahhoz is csak kell idő.
Aztán, jól tudod, melegben
Nem jó járni az egekben.

A „halhatatlanság“ maga is csalóka boldogság: aki nem halandó, aki a Göncöl csillagán született, rózsafán, annak mulhatatlan a kinja és bánata is...

Csongor végtelenbe-vándorlása az emberi törekvések tragikus viszontagságait és esendőségét mutatja. A „végtelen“ nem más, mint eltévedés (II. föl. v.): „a közép a biztos út“. A Kalmár-Fejedelem-Tudós találkozása Csongorral ismét a nagy problémára akar mélyértelmű feleletet adni: mi az, mi embert boldoggá teszen? A Tündérhon nem a vágyak távolában, hanem közvetlen birtokunkban van: ez az első felelet. A Kalmár minden földi boldogságot akar pénzével meghódítani; a Fejedelem seregeivel bírja a világot; a Tudós a világrejtély megoldását keresi. Mindahárman megegyeznek abban, hogy esztelennek tartják az ismeretlenbe törő Csongort. A Tudós szavaival ügylátszik maga Vörösmarty is azonosítja magát:

Költők világa, szép tündérvilág,
Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!

Talán a szerelem megmutatja az utat a boldogság, Tündérhon felé? A szerelem is veszélyeknek van kitéve: az álom, a „hivatlan, bűnös“ álom elriasztja a kedvest; Csongor álma az ébrenlét boldogságát teszi tönkre. Mintha ezzel is — a biedermeier szellemében — jelképezni akarná a költő, hogy az álom nemcsak hogy nem magasabbrendű létezés, hanem még ellensége is az élet hőseinek. Csongor ártatlan ugyan az elalvásban, mert gonosz boszorkány bűvölte szemére az álmot, de a büntetés mégis őt éri: reménytelenül elveszti kedvesét. Számára ennél nincs is nagyobb bűnhődés.

Csongor a végtelenbe indul, „mindörökké és azon túl“ való bujdosásra. Mi lesz a sorsa ennek a merészségnek, amely elhagyja a realitások talaját? Az éj perszifikált alakja megadja rá a kor pesszimizmusának válaszát: az Ember feljő, lelke fényfolyam, a nagy mindenség benne tükrözik:

Túr és tünődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni...

Ennek az emberi hübrisznek vége aztán egy nagy összeomlás lesz, minden elenyészik jeltelenül: „sötét és semmi lesznek...“ De nemcsak az Éj enunciólja ezt az életbölcsest, hanem maga a főhős, Csongor is:

Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!

Mindez még nem elégíti ki a költő rezignációs pesszimizmusát. Újabb dokumentumok kellenek. Jön a Kalmár, aki a kincsben kereste a vágyak végtelenjét: most bénán, szegényen, ruhátlanul bujdosik. A Fejdelem hatalmát-vesztve, lelkében megtörve keres temetőt. Bűne az volt, hogy a gyermeki, baromi népet szabadságra nevelte: ez lett a veszte. Vörösmarty rokonszenve ezúttal — kiérezhetően — az összeomlott törekvések mellett van. Lojális érzelmi beállítottsága a „királyi lélek“ pártján szólal meg:

...jött a hizelgés himes köntösében,
Mely a barátság képivel kívül,
Benn szerte vonszolt arccal, a bosszut,
S gyilkos haragnak rejté szörnyeit.
Kellett az áldozat s én lettem az.

A Tudóst őrzöngésbe viszi az élet értelmén való töprengés: itt is egy eszmény omlik össze, anélkül, hogy a költő eszménytelenséget akarna prédikálni. Csongor számára mindez kijózanító tanulság: kiábrándul a világból és a „magánynak rejtékébe“ indul, a század többi betegeihez hasonlóan.

Ügylátszik, mintha nem lehetne kibékíteni egymással az égi törekvést és a földiséget. A nemtők elszállnak az égbe:

Vissza, vissza, vissza;
A föld nem nekünk való,
Durva, zordon és csalo.

Csongort a játék végén mégis álmainak teljesülése várja. Tünde földi férfival egyesül, Csongor „istenajkak halhatatlan csókjait“ szívja. Így jön létre a két principium szintézise, amely azonban csak a világról lemondás árán valósulhat meg. A szintézis kerete: „virágos csendlget“, „gyönyörfa“ a „bús virágnak mezején“. A „bajoktól messze“ él a szerelem, amely a világgal nem cserél. Az élet végső refugiuma tehát a világról való elfelejtkezés a szerelem országában. Armida kertje, amely a romantikus eposzhősnek retardáló motivuma: Csongor és a meseköltő Vörösmarty számára végcél és boldog megállapodás.

Ez az édeskés befejezés és boldog vég megint jellemző a biedermeier-fölfogás egyeztető világnézetére, de sokat levon a költemény mélyebb értelméből. Válasz nélkül marad sok kérdés és a megoldás valahol ég és föld között lebeg.

Egyébként, amit *realizmus*nak neveznek, — akár a német romantika ironiájának, vagy a francia romantizmus shakespearei elemeken táplálkozó groteszk motivumainak értelmezésében, akár a biedermeier valóságkereső ízlésére gondolva — mindaz bőven megtalálható ebben a lehellétszerű finomságok-

kal bájos költeményben. „Csongor és Tündének egyik legfőbb bája épen az, — írja BABITS Mihály — hogy benne a tündérvilág csodálatosan ölelkezik a reális élet alakjaival“. Balga és Ilma alakja a tündériesség visszaját mutatja, Mirigy és a manók pedig a fantázia kalandozásait a rút irányában. Mintha jelképezni akarná Vörösmarty az élet dualizmusát: az ideális törekvéseket állandóan a Gonosz vigyorgása kíséri és a tündéri tájak az életferdítő görbe-tükör képeivel váltakoznak. Ime néhány példa a „stilromantikus“ Vörösmartynak erre a realiztikus stílusára:

(Balga) Szürke lószőr és fa láb!
Hát ki látott ily csodát?
Férgek háza, bolhafészek...

Ilma így enyeleg löcslábú élete-párjával:

...mitől van, hogy pofádon
Szinte fénylik a sötétség,
Mint a rongyos eszmaszáron...

Duzzog „szolgáló képiben“ Balgára önti a szemetet; Berreh, mint részeg, bort ürít a szemétre... Vörösmarty nyelvteremtő zsenije valósággal tobzódik ezekben a lehetőségekben: „Szószatyor! ne tátogass itt, Nyeld el felkapált eszednek Lúdtömő termékeit...“ Még a triviális is megfér a tündéri Végtelen játékaival; Csongor mondja:

S a düh gatyamadzagával,
Hogy nyakon kötötted a but...

Igaza van BABITSnak: ez a költemény részleteiben maga a realizmus. Realizmus pedig, a romantika keretében: maga a biedermeier.

*

Vörösmarty mindenképpen a biedermeier-kor gyermeke: ezek a vonások föllelhetők és izolálhatók benne a többi — romantikus-idealiztikus — vonásoktól, akár az embert, akár a lírikust, az eposzírót, vagy a drámai költőt analizáljuk. Egyéniségének összetettségét, lelki egyensúlyozásának metafizikai törvényeit, megnyilatkozásának dinamizmusát és költői „része-gültségét“: ezek a jellemvonások nem merítik ki. De él benne egy józan nyárspolgár, hasonlóan a többi nyárspolgár-kortársakhoz, vagy azokhoz az alakokhoz, akiket a biedermeier-festészet szeretett ábrázolni: családi körben, hálósipkával és hosszú pipával, orvosságos szekrényét nyitogatva, vagy az ablak virágait öntözgetve.

2. Petőfi.

A magyar biedermeier-korszak Március felé haladó befejeződésének legkimagaslóbb egyénisége Petőfi, akinek portréján még mindig dolgozik a magyar irodalomtörténet. A kép soha sem lesz befejezve, mert minden korszak és minden irodalomfölfogás más és más megvilágításban látja az ő gazdagon vonású arcát. A róla alkotott kritikai ítéletek két pólus között helyezkednek el: egyik oldalon a romantika, a másikon a népies realizmus fejezetei várják őt az irodalomtörténetekben. PINTÉR Jenő a romantika és népiesség kettős égisze alá helyezi hőseit; CSÁSZÁR Elemér irodalmunk fejlődésében a reformkort adja keretül Petőfinak: ez lényegében és az irodalmi síkon romantizmust jelent. SZIGETVÁRI Iván a lírai őszinteség útján VÖRÖSMARTYT jóval túlhaladni látja ROUSSEAU késői követőjét... A romantika utáni fejezetbe teszi Petőfit ALSZEGHY Zsolt: a politikai gondolat uralma alá, ami megint csak a francia romantizmus ideológiáját jelenti és túlmegy a biedermeier-eszményeken. GYULAI a népies realizmust emeli ki, azt ami „közelebb hozza az irodalmat az élethez“. Ez a kettősség a Petőfi-fölfogásban még nyilvánvalóbbá lesz, ha szembeállítjuk például MELTZL Hugó Petőfi-portróját (spirituális-filozófus költő) a BABITS Mihályéval, amely a zseni álarcában egészséges nyárspolgárt láttat. MARÓT Károly kitűnő Petőfi-tanulmánya, amely a legjobbak közül való, amit Petőfiről eddig írtak, épen erre a motívumra: a nyárspolgár és rajongó kettősségére utal. HORVÁTH János nagy szintézise természetesen szintén kénytelen megállapítani az élet igazságaihoz leszálló realizmust és a romantikát Petőfi költészetében.

Fölfogásunk szerint sem az egyik, sem a másik oldala a kérdésnek nincs véglegesen elintézve. A „romantikus Petőfi“ még megírásra vár, a realista költő pedig a biedermeier-keretbe való helyezéssel új értelmezést és megvilágítást nyerhet.

*

Anélkül, hogy a kérdés-komplexumot itt kimerítően tárgyalni akarnók, röviden áttekinthetjük, mik azok a motívumok, amik Petőfit a német romantikához, a francia romantizmushoz és a Jungdeutschlandhoz fűzik: ezek a motívumok, bár nem biedermeier-sajátságok, mégis hozzátartoznak az eklektikus biedermeier-kor generális képéhez.

Petőfi oly gazdag, hogy egyszerre több istennek is áldozhatott. A német romantika spiritualizmusától első pillanatra távolállónak látszik, pedig egyéniségének lényeges vonásai rokonok vele. Mindenekelőtt a *végtelesség* szerepe kapcsolja őt a romantikának tizenennyolcadik századi gyökereihez: a végtelent nála a rónak végtelenje szimbolizálja. Csak felsoroljuk itt a romantikus motívumokat: a halál képe, amely Petőfit állandóan és legkülönbözőbb formában szuggesztíója alatt tar-

totta; a SHAKESPEARE-rajongás és a titánok kultusza; a természet spirituális fölfogásának („szellemhangok”) és a szubjektív idealizmusnak nyomai; a „lángelme”-életnek nyárs-polgárellenes, filiszter-gyűlölő berendezése („költő vagyok, költőileg kell végigmennem az életúton”); a fantázia kitörése a végtelen felé („új világot alkot mindenhatósága”) és az irreális képek fölbukkanása a legreálisabb milieuban... Ennek az irreális fantáziának és német-romantikus végtelenbetörésnek szép példája a *Fölszedtem a sátorfám* c. vers eleje (a vége elhumorizálja a komoly témát):

Fölszedtem sátorfám és világnak mentem. —
Homályos sejtések munkálódtak bennem,
Hogy, ha elindulok, találok valamit,
Találok, hanem a sejtés nem mondta: mit?
Még azt sem mondta, hogy mely táj felé menjek?
Csak ezt mondta: menjek, menjek, ne pihenjek.
Én e benső szónak engedelmeskedtem,
S az apai ház úgy elmaradt mögöttem,
Mint az álom a fölébredt ember mögött...

A Jungdeutschland mozgalma, bármennyire is szembe fordult a konzervatív romantikával, tovább folytatja a nyárs-polgáriasság üldözését. Politikai attitude szempontjából a francia romantizmussal párhuzamos német-osztrák jelenség a Jungdeutschland. Petőfit ehhez a lelkiséghez a következő motívumok kapcsolják: „korlátatlanság” és szélsőséges individualizmus; GOETHE-ellenesség (*Üti levelek*, 9), amely erősen BÖRNE és VICTOR HUGO hatása alatt áll; politikai optimizmus és az a meggyőződés, amely a napi politikum szolgálatába állítja a költészetet; a költő-apostol életformája; a francia forradalom ideológiájának újjászületése és a szabadságeszmék; a francia-rajongás és Napoleon-kultusz; a „nép” istenítese; a heinei cinizmus stb.

Petőfi irodalomfölfogása és irodalmi eszménye — ahogy a negyvenes évek közepén véglegesen kialakul — a VICTOR HUGO „le romantisme n'est à tout prendre... que le *libéralisme en littérature*” elv alapján áll. Az ő jelszava is: *l'art pour le progrès*, de haladás alatt itt nem azt a humanitárius eszmét kell érteni, ami VÖRÖSMARTY nemes vágyakozásait és lojális idealizmusát jellemzi, sem pedig azt, amit EÖTVÖS proklamál 1837-ben, hogy a költészet jajkiáltása a jobb után vágyódó emberi nemnek, — hanem a reformcselekvésre való közvetlen, agitativ befolyást. Petőfi irodalomfölfogása sokszor már a Jungdeutschland zsurnalizmusát súrolja és ha — MAJUT-tal — a Jungdeutschland eszmevilágát is bele vesszük a biedermeier fogalmába (ami persze az egész rezignációs elmélet összeomlását jelentené, erre pedig semmi szükség nincs): akkor már ezen a ponton rátapintunk Petőfiben a biedermeier-emberre... Ez a kiterjesztés azonban fölösleges. Marad tér Petőfi

kapcsán a biedermeier fölismerésére a Jungdeutschland-Biedermeier azonosítás nélkül is.

Romantizmusra és Jungdeutschland-korszellemre mutat Petőfinek BÉRANGER-hoz való viszonya. Emberi ideálja Béranger: a népköltő, a politikai chanson hőse, a nemzeti népszerűség glóriájában alkotó próféta. Petőfi ilyen értelemben vett aktivizmusának szimbolumául tekinthetjük a *Talpra magyar-t*, azt a költeményt, amely a magyar márciusi forradalom nemzeti dalának készült. Ez a vers, amely szinte közóhajból született és hivatva volt a KÖLCSEY- és VÖRÖSMARTY-féle rezignációs himnuszokat az új korszükségletnek megfelelően pótolni, egy régi műfajra mutat vissza: a *Marseillaise-re* és ennek közelebbi leszármazottjára, Casimir DELAVIGNE népszerű indulójára, a *Marche Parisienne-re* (chant national, 1830).

*

A romantikus lázadás és az ifjú Magyarország gúnyorospolitikus Petőfi-jében volt egy nyárspolgári családias költő is. A tények ismereteseek, csak utalni kell rájuk ebben az összefüggésben és vonatkozásba hozni őket a biedermeier eddigi definícióival.

Az úgynevezett *lirai realizmus* kétségtől egyike alapsajáttsága Petőfi-ben a biedermeier-szellemnek. Évszám és a keletkezés helyének neve: nem választható el Petőfi verseitől. Tanulhatott tanárának, TARCZY Lajosnak esztétikai elveiből is, aki azt tanította, hogy „nem az üres ideákból, hanem az élet fölösleges gazdagságából kell a művésznak meríteni”. Ismeretes ezzel szemben a klasszicizáló németes romantika állásfoglalása:

Ne, Muzsa, lantod reszkető húrjára
Ne jöjjön semmi durva, semmi rút;
Szennyetlen áll a Grátiák oltára,
Hol nyitva minden szépnek van az út.
A tiszta költő fűzhet csak hajára
Örökre hervadatlan koszorút...

(Kölcsey, *Szerелеm*, 1814.)

VÖRÖSMARTY Petőfihez képest még tartózkodóan nyúl az élet közvetlen témáihoz, Petőfi ecsetje minden *glazur* nélkül dolgozik. A világirodalomban ő emelte klasszikus tökéletességre a hétköznapi élet téma-földolgozásait, SAINTE-BEUVE programján messze túlmenve, mikor a szobában kapirgáló tyúkanyóról énekel... Petőfi ezen a ponton válik el a legforradalmibb magatartással magyar előzményeitől és emiatt fogadta föllépését olyan megbotránkozó elhárítással a konzervatív kritika, amely joggal látott kisszerűséget, pórias, triviális ízléstelenséget Petőfi nem egy szertelenségében. Az epikai páthosznak, a „stilromantikus” VÖRÖSMARTY ünnepélyességének

helyébe prózaibb megnyilatkozás lép, amely néha egészen a laposságig hétköznapi. A *Helység kalapácsá*-nak BREUGHEL-szerű jelenetei a fantáziának vaskos anyagiasságát mutogatják, azzal a kérdéssel, amellyel Petőfi az előző generáció finomkodó ízlését gyűlölni tudta:

Már este felé volt.
A nap gombóca piroslott,
Valamint a paprika,
Vagy mint a spanyolviasz. (III.)

A földöntúlinak romantikus fogalma ebben az atmoszférában már csak gúny tárgya lehet:

Én, kit földöntuli izék
Földöntuli izékbe avattak. (III.)

Petőfi érettebb korszakában is tetszeleg magának avval, hogy félredobja a metafizikai spekulációkat:

Elég hogy élsz! mi gondod rá:
Mi volt és mi következik?
Legbölcsebb, sőt csak az a böcs,
Ki sohasem bölcseledik.

(*Bölcseledés és bölcseség*, 1847.)

A realizmus és a közvetlen egyidejű lírai élmény bizonyítását ehelyütt fölöslegesnek tartjuk. Ebben Petőfi túlmegy a biedermeier szemérmes valóság-keresésén, de maga a *genre-kép*, ami kedvenc műfaja Petőfinek, tipikusan a biedermeier-realizmus terméke. Ezért van könnyű dolguk a Petőfi-illusztrátoroknak: szinte megrajzolja helyettük a képet. Alföldi képei párhuzamba állíthatók a bécsi biedermeier-festők tipikus témáival (FENDI, *Lagernde Zigeuner*, 1840; Michael NEDER, *Husareneinquartierung*, 1836; Karl SCHINDLER, *Heimfahrt von der Hochzeit*, 1841; PETTENKOFEN 1851-es szolnoki inspirációi; GAUERMANN, *Ungarische Landleute*, 1837). A magyar Alföld annyira divatba jött a negyvenes években (Karl BECK, LENAU), hogy egyes festők Magyarországon telepednek meg, hogy az ösztönző téma állandó közelségében éljenek... Ez az „alföld” merőben különbözik a romantika heroikus-főnséges tájképeitől, az alpesi, sziklás, várromos motívumoktól, a vihar leírásaitól. Az érdeklődés eltolódott az idillikus részletek felé. És Petőfi tudatosan szembefordul, a romantikus ízléssel:

Mit nekem, te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája...

Ezt a vadregényt aztán békés, szelid, „hangulatos” képekkel helyettesíti Petőfi:

Ott tenyészik a bus árvalányhaj
 S kék virága a számarkenyérnek;
 Hűs tövihez déli nap hevében
 Megpihenni tarka gyíkok térnek.

A magányos csárda képe tipikus reprezentánsa ennek az idillkereső izlésnek:

A harangszó a távol falukból
 Meghalni jár ide,
 S az eltévedt madár körülnéz csak
 S odább megy izibe.
 Még a nap sem süt itt úgy, mint máshol;
 Bágyadtabb sugára,
 Mintha szánakozva tekintene
 Az árva csárdára.

(*Kutyakaparó.*)

Tipikusan biedermeier-téma az *Erdei lak*, amelynek megéneklésére három költő versenyre kelt. Akár létezett a valóságban ez az erdei lak, akár csak az elképzelés szülötte, mindenképen az idillkereső, természetbarát és rousseauista szemlélet tükröződik benne:

A hegyek tetőin duzzadó emlőkkel
 Jár az anyakecske gödölyéi mellett.
 Kikerült ettől s a vadméhektől mindig,
 Mi a kunyhó kicsiny asztalára kellett.

Ugyanaz az elképzelés, mint amilyenre SAINTE-BEUVE-nél már utaltunk (*La creux dans la vallée*). Petőfi ezekben a képekben gyönyörködik: a kiáradó folyó fortissimója csak azért fejezi be a tableau-t (*A Tisza*), hogy az ellentét révén még jobban kidomborítsa a megelőző táj „ünnepélyes csendjét“, amely fölött rózsafelhők úsznak... Egyébként szereti Petőfi a békés, mélázó akkordokat leírásai végén.

Ha a genre-képekben és a leírásokban a költői realizmus megnyilatkozásait látjuk és ezt a realizmust a biedermeier-korra jellemzőnek fogjuk föl: ehhez harmadiknak kell vennünk azokat a mozzanatokat, ahol Petőfi — ideál és valóság örök harcában állást foglalva — az élet realitását, materiális örömeit dicsőíti, híven követve ebben mesterét, BÉRANGER-t. Igazi élmény hiányában magát epikureista kicsapongónak stilizálja. Így keletkeztek élete politikátlan korszakának (1842—45) bordalai és dárídó-versei (*A borozó, Hortobágyi kocsmárosné, Felköszöntés, Disznótorban, Dinom-dánom, Kördal*), amiknek zsíros életfilozófiája ezekben az anakreoni szavakban foglalható össze: „Élek most és ölelem, mi élvezet ad“. A bordalok között természetesen van hazafias bordal is, az *Egri hangok* (1844) második fele, amely még a versformában is VÖRÖSMARTY-remi-

niscenciákat mutat. Erre a borozó, de még nemcselekvő patriotizmusra jellemző egy 1842-ből való versrészlet:

És ha néha jobb időkben a pohár
Butemetni köztünk kézzel kézre járt:
Ott is a hon éltetését zengte szánk,
Ott is a hon megvetőit átkozánk.

(K. Vilmos barátomhoz.)

A *Dáridó* véghangulata nem lehet más, mint hazafias ború:

Ha oly hosszú lesz életünk,
Mint kortyaink valának,
Megérjük boldogabb korát
A bus magyar hazának.

A haza talán nem is volt olyan bús 1844-ben, de a borivásnak elmaradhatatlan tartozéka ez a motívum, amint ezt egy BÉRANGER-ből fordított bordal is mutatja:

Volt vészeinkben több hajótörésem,
De Frankhon szép egét nem hagytam el.
Azt a kevés bort, amit megmentettem,
Sértett kevélység nem zavarja fel...

*

Ideál és való, égi és földi: állandó problémája Petőfinek is, a két poláris véglet között megnyugvást sohasem találva. A színskála egyik végén vannak a földhöz-húzó életbölcsesek:

Az égi fények ezredénél
A lyánszem tündöklőbb vala.

(*Vadonban*, 1842.)

A biedermeier kettőssége Petőfiben is megvolt. Csügg a valóságon, mint a gyümölcs a fán; a dolgoknak külseje, konturja érdekli, szinte geometriai pontossággal jelölve ki minden tárgynak a helyét a természetben („ahol álltam“, „ott hol a kis Túr siet beléje“ stb.); szereti a napsütéses, mosolygó tájat, ahol éjszakai sejtések helyett konkrét és biztos érzékelés alakítja a képet. De annyiban ő is a romantikán átment és a fölvilágosodástól elszakadt kornak gyermeke, hogy szükségét érzi az *álom*mal, mesével való játéknak.

Persze ez a játék csak játék marad: az álom arra jó, hogy megerősítse az ébren-valóság tényeit (*Almaim*, 1845). A *Felhők* — Petőfi legspirituálisabb ciklusa — az álom témáját többször is fölveti. Egyszer olyan értelemben, hogy az álom beteljesülése a vágyaknak, ha valóságnak nem is nevezhető (*Az álom*); máskor pedig CALDERON értelmében: hátha az egész világ nem más, mint borzalmas álomlátása a természetnek (*Fővén-*

szem)... De a valóságtól az álom sem szakítja el Petőfit: a *János vitéz* tündérországa nem spirituális valóság, hanem a földi elképzelések gyönyör-hona, afféle mohamedán paradicsom, ahol örök tavasz, örökös hajnal és végnélküli „örömtől ittas” szerelem várja a játékba-kívánczókat... A téma azonban mégis mélyebbre hatolt Petőfi lelkében, mert egyéb elbeszélő költeményeiben is ezzel az égi-földi boldogsággal foglalkozik. A *Szerelmem átka* (1845) hősnője lehetetlen hőstetteket kíván szerelmesétől: szívárványdarabot az égből, rózsát a hajnal kertjéből és nászkocsinak a göncölszekerét... Barangó (romantikus név!) végrehajtja a föladatokat, de az égi ajándékok nem lágyítják meg kedvese szívét, aki máshoz megy nőül. Mintha a költő konklúziója lenne: a földi szerelem égi ajándékokkal sem hódítható meg.

A *Tündéralom* nem más, mint az égi-földi kettősségnek boldog gyötrődése. Maga az a tény, hogy Petőfi elmondja egy álmát, mutatja, hogy jelentőséget tulajdonít neki, ha nem tekint is fölszínességnek a való dolgokat és lényeg-létezőnek csupán az álmon keresztül elérhetőket, mint a német romantika... De a *Tündéralomban* egyidőre maga is romantikussá lesz: édes álomba ringatózik és valóságnak akarja hinni az álmot. Most ő is az álmot választja, hogy érzékelések helyett az érzelem és a fantázia szárnyain közelebb jusson a Megismerhetetlenhez, a Boldogsághoz. Az álom, mint édes szabadító a jelen prózaiságából: „hallgatom s félálomban vagyok már” — mondja másutt is. A *Tündéralom* is a valóságtól való „át-képzeléses” elszakadással (szinte tudatos misztikával) kezdődik:

Sajkás vagyok vad, hullámos folyón...

(A sajka, a csolnak: már KÖLCSEYNél az ábrándozó lelkiállapotnak kelléke.) Az elképzelések sajkjában ülő, tündéralmot álmodó-élő költő visszaemlékezik ifjúkorára, arra a korra, amelyben a biedermeier-életszemléletet a boldogság szimbolusmát látta:

...Ez az élet legszebb éve,
Mint legszebb perc, midőn a hajnalégről
Az éj kárpítja félig van levéve.
Sötétség volt még egyfelől szivemben,
De másfelől már pirosan kelének,
Mint a közelgő nap szemeiből
Kilőtt sugárok, a vágyak s remények.

Mintha a biedermeier-ember életrajzát adná Petőfi, úgy követik egymást a *Tündéralom* eseményei. A felnőtt égi boldogságra vágyik és megunja a földi életet. Nekivág a végtelennek, mint valami romantikus hős:

Föl, föl! mondám, a mennybe! a hová
Fájó szivemnek tündérnépe legyen;

Föl a mennyekbe! ha a léget szívom,
 Mit ők színek: tán majd e szomj nem éget...
 S ha ott is futnak tőlem? ah utánok
 Keresztülbolygom a nagy mindenséget!

Mi lesz a sorsa a valóságtól elszakadónak, a mindenség ostromlójának? Ábránd-alakok csábítják és már-már életébe kerül a merész ugrás, mikor egy „dicsó” angyal, kit az imént még az egekben látott, visszatartja. Petőfi hamar kész az égi és földi kibékítésére és a probléma kedvező megoldására; az égi angyal leszáll a földre és ezzel el van intézve a boldogság ügye:

.....oh mit érezék?
 Leirhatatlan édes érzeményt!
 „Ilyen közel van hát a föld az éghez?”
 Zavart elmémekkel ekkép gondolkodtam,
 „Im a mennyben vagyok szép angyalomnál,
 S elébb egy perccel még a földön voltam.”

A Költő boldogan átengedi magát ennek a tündéralomnak, amely üdvöt és égi angyalt hozott neki, de aztán hamar meg kell tudnia a valóságot: a földön van és kedvese „földi lány, nem angyal”. (Az olvasó is csalódottan értesül erről a kiábrándító tényről.) A realizmus felé hajló Petőfi azonban nem jön zavarba. Ezt a „földi” megoldást is elfogadja:

„Legyünk tehát a földön”, válaszoltam,
 „Földön vagy égen, az mindegy nekem,
 ...Hisz ahol te vagy, ott az én egem...”

Ugyanez a realizmus nyilvánul meg kedves, játékos formában egy 1844-ből való versében:

...Nem jó csillag lett volna én belőlem;
 Tudja Isten, nem maradnék az égen,
 Nem kellene én nekem a menyország,
 Lejárnék én
 Minden estén,
 Kedves rózsám, tehozzád.

(Boldog éjjel.)

Petőfi itt erősen túlmegy az osztrák biedermeier világnézetén, a teljes metafizikátlanság irányában. Még a halált is valami reális-földi létezésnek képzei el, nem pedig — romantikusként — beolvadásnak a nagy mindenségbe. Ha egy kedves helyről énekel, mindjárt arra gondol, hogy ott domborodjék a sír föltette: a halálban is ragaszkodva a szeretett röghöz. Feleségét a sírban is szeretni fogja, özvegyi fátyolát leviszi magához, letörlni vele könnyűit... Mély emberi bölcsesség leszűrődése a *Menny és föld*, amely mintegy összefoglalását adja,

1847-ben, a költő addigi — eszmény és valóság közötti — hánycódásainak. Ekkor már a francia aktivista romantizmus harcosa és fiatalságának német-romantikus ábrándvilágára viszsza gondolván véglegesen a „föld“ mellett dönt:

Isten hozzád gyönyörű hazugság,
Eszményképek, ábrándok világa!

Az idealizmusnak ezt a megtagadását annak fölismerése előzi meg, hogy „az álom bármi szép, csak álom“. A „férfikor“ realisabb életberendezkedést követel. És a konklúzió megfelel a biedermeier-kor józanságának:

...a föld az emberek hazája,
Embereknek csak a föld való.

*

A tragikus rezignációnak legszebb világirodalmi kifejezéseit épen Petőfi adja. A gyötrő, LAMARTINE-i probléma már 1843-ban kinozza:

Mért a vágy a lázas agyban,
Szállni csillagok fölé?
Hogyha őt a sors haragja
Földön csuszni rendelé.

(Halálvágy.)

A problémára más megoldást nem is talál, mint a halált: „Sírt nekem, sírt és koporsót... Hol nincs többé gondolat...“ Petőfi már húsz éves korában eljutott odáig, ahol a biedermeier-kor irodalmi vezérei férfikorban megállapodtak, a Végtelen elérhetetlenségének fölisméréséhez és az ebből fakadó lemondáshoz:

Szép reményink hajnalesillagánál
A jövődő tündérkert gyanánt áll...

Talán azért is rezignál, mert igazi élmény híján és a cselekvésre megfelelő tért nem találva, kénytelen önmagát emészteni. De hogy ez a hangulat nem mulékony és nem csak fiatalkori kielégületlenség nála, mutatja az, hogy közéleti szereplése fölfelé ívelő korszakában, 1847-ben is, megszállják a tétlenség gondolatai. A könyv és tudás csillagokba emeli a költőt, hogy annál magasabbról bukjon le:

Miért tanultam? mért nem maradék
Földmivelő, a minek szánt az ég?
Nem tölteném most kinos virrasztással
A végtelenbe nyuló éjszakát;
Lelkem fölött az álom vig dallással
Madár módjára ringatná magát.

(Szomorú éj.)

A rezignáció együtt jár a családi érzelmek (barátság, gyermekkor, családi kör) kultuszával. A szülőföldre való visszavisszatérés, a gyermekkori emlékek boldog aranykorának újraélése az „egy estét” otthon töltő költőnek alakja: mind biedermeier-vonásoknak vehetők a titáni Petőfi portréján. Ezekkel a vonásokkal BÉRANGER-ra is hasonlít. A „gyermekkor”, a „szülőföld”, ahol az élet még boldog értelemmel bírt: az osztrák biedermeier főszméi közé tartozott. Irodalmunkban sem véletlen, hogy BALASSITól VÖRÖSMARTYIG nem volt a költőnek „szülőföldje”. (Persze Petőfi után már minden fűzfapoéta a halhatatlanság föltételének tartotta, — sok kritikus helyeslése mellett — hogy megénekelje a faluját, ki Csajágröcsögét, ki Kajászószentpétert, fölébe helyezve gyermekkorá tájait a világ valamennyi szépségének.)

Petőfi vonzódása a gyermekkorhoz összhangban van a biedermeier-kor pedagógiai beállítottságával (ebben a korban keletkeztek a gyermekkertek, a Hallesche Stiftung): Arany Lacit versben oktatja, sőt még a háziállatokat is megrendszabályozná, hogy éljenek egymással barátságban... A gyermekkor kétféle értékkel bír Petőfinél. Romantikus és biedermeier motívum: mint a boldog ártatlanság és valóságtól való távol-ság szimboluma. De a politikus-aktivista Petőfi szemében gyermekkor lesz a népnek az az állapota, mikor még nem ébredt céljainak, cselekvési lehetőségeinek tudatára (*Az apostol* XIII).

*

A genre-kép, a költői „freskó” és a biedermeier-festészet közelebbi rokonságát ehelyütt fölösleges volna bizonyítani. A „családiás” Petőfi a biedermeier-kor férfi-ideáljának képmására stilizálja magát: öregítő szakállat hord; némi ironiával ugyan, de kacérkodik az arszlánság gondolatával (*Ha kalapomnak...*, 1844) és huszonöt éves korában úgy beszél magáról, mint aki „benn van a férfikor nyarában”; haját őszbevegyülőnek látja és szívében a telet érzi közeledni (*September végén*, 1847). Ez a típus ismeretes az osztrák biedermeierből: a huszonhárom éves W. RAABE a visszaemlékező öregember maszkjában tetszeleg, Gottfried KELLER mint „gütiger alter Himmelvater” néz le alakjaira. Az öregedésnek ez a kultusza annál meglepőbb Petőfinél, mert pályája első korszakában épen a fiatalság korlátatlanságára stilizálja magát, később pedig a cselekvésre-kész forradalmárt mutogatja: egyénisége nem redukálható egyszerű formulákra...

Ennek a korlátatlan, örökké forrongó, bohém és „részesegkedő” Petőfinak lelke mélyén mindig ott élt a vágy a csöndes, házi boldogság, a kedély nyugalma után. „Megérem-e, hogy nekem is lesz szép csendes házi életem”, — írja huszonegy éves korában (*Betegségemben*). Családalapítás, gyermekáldás, polgári biztonság az anyagiakban: épen nem romantikus ideálok. Petőfi fiatalon nősült, de előzőleg is, ahányszor szerelmes

volt — és ez nála hamar bekövetkezett — mindig a legkomolyabbra, házasságra gondolt. Élménykeresése egyszer a nagy lelki viharok, máskor pedig a bensőséges, gazdag kedély irányában orientálódik.¹

*

*

*

A mondottak konkluziójául mindenekelőtt annyit konstatálhatunk, hogy a biedermeier új fogalma termékeny szempontja lehet a kutatásnak: egy új és eddig nem definiált korszak bontakozik ki előttünk és különül el időbeli szomszédaitól. Az analógiák és bizonyítékok egész sora szinte tolongva jelentkezik, akárhová nyúlunk a Napoleon-utáni és Március-előtti korban. Csupa biztatás arra, hogy tovább kell haladni ebben az irányban. Az osztrák biedermeier definíciói és példái Franciaországban és Magyarországon is megvilágítanak sok jelenséget. Tanulságos terület lesz a biedermeier végső kirezgéseinek és utóhatásainak kutatása: a biedermeier-kor egyes vezető-egyénségei egészen a huszadik század küszöbéig élnek. A valamikor humoros név, a *biedermeier* ma már komoly megjelölése egy divatba jött korstílusnak és egy szeretettel fölfedezett kornak. A modern irodalomtudomány aktuális és eleven problémához nyúl, mikor a biedermeiert veszi revízió alá.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

CHAMPS-ÉLYSÉES.

Korhadtt falépcsők löktek ide
(úgy futkostam tördelett fokaikon,
mint odvas fogsorban a bacillus),
meg vak csapdák: ócska házak.
Menekülőben ráakadtam
a tizenharmadik század
összes faragott köveire
s még csak ez kellett.

Itt nézem most a sikló rendet.
Kemény padra ejtve
kinálgattam nyomorom, ismeretlenségem
és sorsomat, mi vékonyka fonál.
Másfajta emberekre bámulok,
akiknek sorsa drótkötél,
ruhája kockás, cigarettája ópium
és testhez álló hölgye drága ékszer.
Gyűlölet nélkül nézem őket,
ha nem is túlmagy örömmel.

Hőség — legiszonyubb licitáció — hőség!
Izzó üveglapok élei vihognak,
tarkómra sújt az izzadtság-guillotine
s összelapulok,
mint forró lúgban a vászon.
Elfoszlanak a drótkötél-sorsok,
honnét jöhettek, már nem kutatom.

Egyszerre Gödöllő — a villa — tizenöt éves lettem.
Hűs nyugalom, heverőszék a diófa kövér lombja alatt
s anyám — mennyivel fiatalabb! — hív uzsonnázni.
Apám — mennyivel fiatalabb! — ingujjasan pesti lapot olvas a verandán,
fölnéz s megkérdi, ne ránduljunk-e este Babatra?

Közben fény- és karosszéria-Niagarákat látok
itt, előtttem, szakadatlanul,
a Champs-Élysées ragyogó makadámján.
Pörkölt gumiszag

motor-szívek ketyegnek

tütkök okarinái,

a rendőr fehér karmester-botja
olykor merev habokra osztja
a hömpölygést is.

Kiírtam hideg kávém
s apámnak felelek: nem, ne menjünk Babatra,
tizenhárom év múlva Párizsba leszek,
meg kell tanulni franciául, gyorsan.

IDŐ, hideg kéjenc te,
okleveles inkvizitor,
kattants vissza, kezdjük újra...

Mert nem rajtam múlt, jaj, nem rajtam,
én nem akartam

sem akkor, sem azóta,
hogy a versem olyan legyen,
mint egy vasuti katasztrófa:
tört sín az ütem, roncs a málha,
szilánkra zúzott kocsik a sorok
s hiába tilt pár konok
rím-szemafór a pályára —
hever,

huszonnyolc halott,
körül már huszonnyolc halott
aki mind én vagyok.

(Páris.)

Gál László.

PAUL VALÉRY ÉS EDMOND TESTE.

„A nagyon különleges feltételeknek alávetett szöveg az eredetiben sem könnyű olvasmány. Az elé, aki idegen nyelvbe akarja áttenni, bizonyára csaknem áthághatatlan akadályokat gördít“.

Ezzel vezeti be Valéry a *La Soirée avec M. Teste* második angol fordítását. A „kétségbeesett pontosság és világosság“ erős akaratú filozófusköltőjétől távol áll az a hiú hátsógondolat, hogy ilyen átlátszó kihívással ingerelje munkára a további fordítókat. A fordítót nem is a mesterségbeli becsvágy sarkallja most, hanem az a lenge lehetőség, hogy a magyar olvasóval sarkában, hacsak egy percre is, betörjön a híresnevezetes és oly nagyon ismeretlen francia író „műhelyébe“. Mint az itt következőkből is látható, Valéry hősies szívóssággal hárítja el nem-fáradó szellemétől mindazt, ami üres szó, banális és veszedelmesen ingó palló a szakadék fölött. A tiszta intellektushoz akar eljutni s fél minden megoldástól, ami könnyű és mindenkinek rendelkezésére áll. „Szabályul tűztem magam elé — mondja —, hogy titokban értéktelennek vagy megvetésreméltónak fogok tartani minden olyan véleményt és szellemi megszokást, amely a társas életből s a többi emberekkel való külső kapcsolatainkból származik s amely eltűnik az önkéntes magányban. Sőt csak undorral tudtam rágondolni mindazokra az eszmékre és érzelmekre, amelyeket az emberben csak bajai és aggodalmai, reményei és rémületei nemzenek vagy kavarnak fel, nem pedig szabadon, önmagában keletkező tiszta megfigyelései a dolgokról“.

Hőse, *Edmond Teste* voltaképen kísérlet: „intenzív és rövid élete abban fogy el, hogy ellenőrzi azt a gépezetet, melynek révén az ismert s az ismeretlen közti viszonyok keletkeztek és szerveződtek“. Nem novellahős, nem is filozófiai értekezés segédszemélyzete, — inkább „az értelmi mitológia Chimaerája“, „szörnyszülött“; de azért nagyon pontosan le lehet írni különös életét. Rendszeresen megjelenik a tőzsdén; a Rue Vivienne egy kis vendéglőjében étkezik lassan, szenvedély nélkül. Gyorsan beszél, tompa hangon. Léptei megdöbbenően szabályosak. Beszéd közben nem mozgatja karját, még a kisujját sem emeli föl: „megölte a marionettet“. Nem mosolyog, nem köszön. Bámulatos memóriáját gondosan nevelte; húsz év óta nincsenek könyvei, papírjait is elégette. Mindent megjegyez, amit akar s fővágya egy „gépies rosta“ (un crible machinal), amely kiválasztja számára azt, amit érdemes emlékezetében tartania. Lassankint, kitartó munkával ura lett szellemének. Tökéletes tudatossággal kezelte a nyelvet: egy csomó szót egészen száműzött, a többinek külön árnyalatot tudott adni. Ha kifelé, a világ ellen szögezte volna szellemének jól szabályozott hatalmát, semmisen állhatott volna neki ellen. Mennyivel fölötte áll a

gyöngeségekkel tüzdelt „lángelmének“! Az operában vagy szerény bútorozott szobájában, ahol ágybafekszik és a fájdalmat erős gondolatkoncentrációval tudja csökkenteni, mindenütt csodálatba ejti emberfölötti „luciditásával“ ismerősét, az író, de azért mindenütt emberi marad, sőt negyvenéves, nagylábú, katonás, kopasz, külszínre jelentéktelen emberi.

Mindez és sok más kibontakozik a *La Soirée avec M. Teste*-ből, amely 1895-ben készült. Valérynak annyira megtetszik új homunculusa, hogy megnyújtja arasznyi életét; körüljárja, megcsodálja, átvilágítja, még érzelmi fénnnyel is, amikor feleséget ad neki. Ennek leveléből erővel és bájjal kerekedik ki Edmond Teste alakja; különössége enyhül és hétköznapiabb törvényszerűségbe öltözik.¹ A kiegészítés s az ötlettel való továbbkacérkodás belső szüksége adatja hozzá Teste följegyzéseinek rendezetlen kincseit (*Extraits du log-book de Monsieur Teste*).

A *Monsieur Teste*-nek szentelt kötet² negyedik darabját adja az alábbi pár lapnyi fordítás.

Mit adhat az egész Valéryból? A gondolat ily kivételes erejű koncentrációja mellett ugyan valószínűnek kell tartanunk, hogy ilyen feszültség sokat kikényszerít az ember legbensejéből... S aztán szükséges-e hangoztatnunk, hogy Teste környezetében mindenki maga a szerző? Az utazó érzései és megfigyelései nem Teste-re vallanak-e? S még ilyen kis résen keresztül bepillantva is feledhetetlen a nagy Kísérlet színe, illata, verejtékfénye.

A levél második része az irodalmi élet irónikus jellemzése, egy darab jövőt ígérő világnézet, a hamis egyéni romantika foszladozása. Hogy az újra rendeződő irodalomszemlélet számára mit jelent Valéry emberentúli komolysága és szigor, azt nehéz lenne pár sorban kifejtetni, de akár pár oldal szöveggel éreztetni is. Bálványok dőlnek garmadával, pedig nem forradalmár véres karja döntögeti, hanem titkok tudójának pontosan tempírozott, milligrammra és másodpercre kiszámított bombasora.

A legintellektuálisabb író rántja le a leplet azokról, akik könnyen megértenek nehéz dolgokat s új Dante módjára tárja fel az irodalom sistergő Poklát, az író bűnét és szenvedését, a gondolkozó önámításait. Az első pillanatra különösnek látszik, hogy ő, akit oly kevesen értenek, hadakozik leghegykébben a homályosság ellen. De Valéry megmagyarázza: csak az igazán homályosak találhatnak mindent egyszerűnek és világosnak. Valéry nehéz, a többiek könnyűek; de Valéryt türelmes munka után meg lehet érteni, az ő gondolatait a rájuk irányzott élesebb fény megvilágosítja; a töb-

¹ *Lettre de Madame Émilie Teste.*

² Paris, Gallimard, 14. kiad. (1929.)

bieknek ez a fény megárt: elfakulnak, elenyésznek, laza szövetségük szétmállik...

Amikor ez a fordítás évekkal ezelőtt elkészült, a fordító hosszú tanulmányt szánt elébe, Valéry minél teljesebb bemutatását a magyar közönségnek.³ Most úgy érzi, hogy Edmond Teste gúnyosan elhúzná a száját (vagy talán mégsem, hiszen: megölte magában a marionettet!) az ilyen vállalkozásra. S így ez a mutatóvány kíséret nélkül indul útjára; izmusok és szintézisek nem szegélyezhetik annak a beszédét, aki annyira megvetette őket. Mérséklet, alázatos óvatosság lohasztja a kritikus taraját Valéry közelében. De vajjon egészen összeférhetetlen-e az óvatosság a lelkesedéssel?

(Debrecen.)

Hankiss János.

BARÁTI LEVÉL.

— *Lettre à un ami.*⁴ —

Látod, barátom, távol vagyok tőled. Beszéltünk egymással s most írok neked. Ez — ha meggondolja az ember — furcsa egy dolog.

Mindjárt meglátod, hogy most nagy a hajlandóságom az álmélkodásra.

Már maga a Párizsba való visszatérés, elég hosszú távollét után, úgy tűnt föl nekem, mintha valami metafizikai kategóriába tartoznék. — Nemcsak a testi hazautazásról beszélek, egy éjszaka sötét feláldozásáról a zenebonának s a rázatásnak. A tehetetlen és eleven test átengedi magát azoknak a holt és mozgó testeknek, amelyek tovaszállítják. A gyorsvonatnak rögeszméje van: a Város. Az ember rabja az ő eszményének, játékszere egyhangú szenvedélyének. El kell szenvedni milliányi ütest, ami a kulisszák mögül hangzik; s a ritmusokat és a ritmusok megszakadását, a mechanikus dobbanásokat és nyögéseket, — tudomisen milyen gyorsasággyár eszeveszett zaját. Az ember megrészegül forgó fantómkórtól, a semmibe öntött látomásoktól, tovaragadott fényektől. A fém, amelyet megdolgoz árnyfutásunk, eszünkbe juttatja, hogy a személyes és erőszakos idő ostromolja és megbontja a kemény és mélységes távolságot. Túlfeszített, s a durva bánásmódtól lesújtott agyunk önmagától s öntudatlanul, de szükségképen egész modern irodalmat hoz létre...

³ Ime néhány hamarában összeszedett információs-forrás: a *Világirodalmi Lexikon* (szerk. Dézsi Lajos, Bpest, Studium, 1933) idevágó cikkei (*Valéry; Teste*); — Kiss Ernő László: *Van-e szükség történelemre? Paul Valéry és a történelem* (Debreceni Szemle, 1933). A francia nyelvű irodalmat l. az említett lexikonban. Kiemelkednek: A. Thibaudet: *Paul Valéry* (Paris, Grasset, 1923). — H. Bremond: *Racine et Valéry*, stb.

⁴ A kiadó megjegyzése: „Quelques bons esprits ayant admis, quoique sans preuves matérielles, que la lettre ci-contre avait été adressée à M. Teste par un écrivain de ses amis, on a cru la devoir joindre à ce recueil qui pouvait se passer d'elle, comme elle de lui”. A levél szellemé szerint a Teste-kötetbe irányul mint *Paul Valéry levele Edmond Teste-hez*.

Némelykor az az érzésünk támad, hogy veszteglünk. A zökkenések együttvéve nem vezetnek eredményre. A helyváltoztatás összege végtelen sok fölösleges ismétlésből tevődik össze; minden pillanat arról akarja meggyőzni a másikat, hogy sohase fogunk megérkezni...

Az örökkévalóság és a pokol talán valami kikerülhetetlen utazás naív kifejezései?

Am csontjaink és eszméink addig zaklatódnak a sötétségben, hogy végül is a nap és Párizs előtűnnek a homályból.

De a szellemi lény — „az emberben levő kis ember” — (s ezt mindig feltételezzük abban a durva képben, amit az ismeretről alkotunk) eközben maga is véghezviszi a maga jelenlét-változását. Nem kering úgy, mint a lelkiismeret, látomások ábrándvilágában és jelenségek zürzavarában. A maga természetének megfelelően utazik — s épen a saját természetében. Nagyon büszke volnék magamra, ha el tudnám képzelni ezt a tevékenységet. Ha pedig le is tudnám neked írni, a magam megbecsülése a végtelenbe nőne. De erről nincs szó...

Úgy képelem el hát, ahogy tudom, — hogy helyváltoztatásunk érzésével valamely ismeretlen s ránk nézve lényeges szubsztanciában együtt jár az elválás s az újra-összefüzdés finom munkája. Mélységes osztályozási művelet ez, amely egyre alakul. Alig határoztuk el az elutazást, s jóval azelőtt, hogy a test hozzáfogna, az a gondolat, hogy nemsokára minden meg fog változni körülöttünk, máris rejtelmes változást visz végbe titkos rendszerünkben. Attól az érzéstől, hogy el fogunk menni, minden most még érínthető dolog szinte azonnal elveszti közvetlenül következő létét. Olyanok ezek a dolgok, mintha vihar sújtotta volna jelenlétük erőit,⁵ s ezek közül egyesek elenyésznek. Még tegnap azt hitted, közel vagy hozzám, pedig bennem már ott élt egy titkos személy, amely teljesen el volt készülve arra, hogy hosszú ideig nem fog látni téged. Már nem találalak meg téged a közeli időben, pedig még fogtam a kezedet. Távollét-színűnek látszottál, s mintha arra lettél volna ítélve, hogy ne legyen közvetlen jövőd. Közről néztelek, de csak a távolban láttalak. Tekintetedben nem volt tartósság. Úgy éreztem, hogy közted és köztem két távolság van, az egyik még észrevehetetlen, a másik már óriási, s nem tudtam, melyiket kell valószínűbbnek vennem...

Az utazás alatt megfigyeltem, hogyan változik meg lelkemben a várakozás. Egyes rugói megereszkednek, mások megfeszülnek. Öntudatlan előérzeteink, esetleges elcsodálkozásaink mélyreható helyzetüket fölcserélik. Ha holnap találkoznom veled, ez ugyancsak nagy meglepetés volna nekem...

Hirtelen Párizsban éreztem magamat, órákkal a megérkezés előtt... Észrevehetően visszanyertem párizsi érzéseimet,⁶ amelyek egykissé szét-szóródtak utazásaim közben. Reményekké csökkentek; most újra eleven értékekké váltak, forrásokká, amikből minden pillanatban kell meríteni.

Micsoda démon is az elvont analógia ördöge! (Tudod, hogy meg-

⁵ potenciáit (puissances). — Innen kezdve a jegyzetekben a francia szövegnek azokat a részleteit adjuk, amelyek más magyarázatot is lehetővé tesznek, vagy amelyekről eltértünk.

⁶ esprits.

kínoz. néhanapján!) Most azt súgta a fülembbe, hogy hasonlítsam össze ezt a bennem lefolyó meghatározhatatlan változást bizonyos értelmi valószínűségek hirtelen változásával. Az a felelet, az a mozdulat, arcunknak az a kifejezése, amelyek Párizsban benyomásaink pillanatnyi hatásai, már nem olyan természetesek, ha vidékre vonulunk vissza vagy eléggé elszigetelt környezetbe temetkezünk. Az „öszönszerű“ itt nem ugyanaz. Csak arra vagyunk hajlandók válaszolni, ami „valószínűleg szomszédos“.

Ebből különös következtetéseket lehetne vonni. Valami vakmerő fizikus, aki az élőket, sőt még a szíveket is szándékai szolgálatába állítaná, talán megkockáztatná, hogy az eltávolodást bizonyos belső elrendezéssel⁷ definiálja...

Nagyon félek, öreg barátom, hogy mi sok olyan dologból állunk, amik nem tudnak rólunk. S ezért, ebben nem ismerjük mi sem magunkat. Ha van végtelenség, minden elmélkedés hiábavaló...

Egyszerűen éreztem, hogy más életrendszer kerít hatalmába, s úgy ismertem hazatérésemet, mint álmot arról a világról, amelybe visszatérek. Az a város, amelyben a szóbeli élet⁸ hatalmasabb, változatosabb, tevékenyebb és szeszélyesebb, mint bármely más városban, ragyogó zűrzavar eszméjének képében készült, épült bennem. A vonat kemény moraja képekkel telt szórakozottságomhoz a méhkas morájának kíséretét szolgáltatta.

Úgy éreztem, hogy szófelhő felé haladunk. Másodpercenként ezer kialakuló dicsőség, ezer mű címe jelent meg, enyészett el megkülönböztetés nélkül ebben az egyre növekvő ködfoltban. Nem tudtam, látom-e vagy inkább hallom ezt az eszeveszett erőlködést.⁹ Voltak ott írások, amik kiabáltak, szavak, amik emberek voltak, és emberek, akik nevek voltak... Nincs még egy hely a világon — gondoltam magamban —, ahol a nyelvnek sűrűbb a használata, több a visszhangja, kevesebb a tapintata,¹⁰ mint Párizsban, ahol egy nagy ország irodalma, tudománya, művészete, politikája irigy gonddal vannak összpontosítva. A franciák minden gondolatukat összehalmozták egyetlen elkerített helyre. Itt saját tűzünkben élünk.

Mondani, továbbmondani, ellenmondani, rosszat mondani... Mind-ezek az igék együtt foglalták össze számomra a szó paradicsomának zsongását.

Van-e fárasztóbb dolog, mint felfogni a szellemek sokaságának káoszát? — E zűrzavarban minden gondolat rátalál a maga párijára, ellentétére, elődjére és utódjára. Ennyi hasonlóság, ennyi váratlan találkozás elveszik a kedvét.

El tudod képzelni azt a semmihez sem hasonlítható rendetlenséget, amit tízezer, szükségképen különleges lény okoz? Gondold csak meg, micsoda hőfokot termelhet ezen a helyen e töméntelen önérzet, amelyek mind összehasonlítják magukat másokkal! Párizs a kerete és a kombinálója, fogyasztója vagy elfogyasztója azoknak a ragyogó boldog-

⁷ distribution.

⁸ vie verbale.

⁹ agitation.

¹⁰ réserve.

talánoknak, akiket végzetük az „örjögő foglalkozásokra“ hívott el... Így nevezem mindazokat a mesterségeket, amelyeknek főszköze önmagunkról táplált véleményünk, nyersanyaga pedig másoknak rólunk táplált véleménye. Akik e mesterségeket művelik, örök „jelöltségre“ vannak ítélve, s mindig sanyargatja őket a nagyság örülete, amit viszont az üldözési mánia keresztes és kínoz szüntelen. Az „egyedülvalók“ e népénél ez a törvény: „tedd azt, amit soha senki se tett, s amit soha senki se fog tenni“. Legalábbis ez a „jobbak“ törvénye, vagyis azoké, akiknek van bátorságuk határozottan akarni valami lehetetlent... Csak azért élnek, hogy elérjék és tartóssá tegyék az egyedüllet illúzióját, — mert a felsőbbség volta-képen magánosság a faj ezidőszerű határvidékein. Létét mindegyikük a többiek nemlétezésére alapítja, de ki kell csikarnia a többiek beleegyezését ahhoz, hogy „nem léteznek“... Hangsúlyozom, hogy csak azt vezetem itt le, ami benne van abban, ami látható. Ha nem hiszed, vizsgálj meg hát, mire irányul az olyan munka, amit kizárólag egy meghatározott egyén végezhet el s amely az emberek egyéni sajátosságától függ? Gondold meg, mit jelenthet igazában az olyan hierarchia, amely a ritkaságra van alapítva. — Néha csupa kedvtelésből eszembe juttatom szívünk fizikai képét: egy óriási igazságtalanság s egy kicsi igazság benső kombinációjából tevődik össze. Elképzelem, hogy minden emberben van egy minden atomok közt legfontosabb atom, s ez két energia-magból áll, amelyek szét akarnak válni. Ellentétes, de oszthatatlan energiák. A természet örökre összekapcsolta ezeket a dühös ellenségeket. Az egyik egy nagy pozitív elektron örök mozgása, s ez a kimeríthetetlen mozgás egy sor mély hangot termel, amelyekből a belső fül könnyen kivetheti ezt a mély és monoton mondatot: „Csak én vagyok. Csak én vagyok. Csak én vagyok, én, én, én...“ Ami a kis — alaposan negatív — elektront illeti, az végletesen éles hangon kiabál, s újra meg újra a legkönyörtelenebbül átdöfi a másik elektron egoista témáját: „Igen ám, de van ez is... Igen ám, de van az is... Az, az, az“. S még amaz is!... Mert a név elég gyakran változik...

Különös királyság, ahol az a sok szép dolog, amit termelnek, keserű táplálék minden léleknek, egyetlen egyet kivéve. S minél szebbek, annál keserűbbnek érzik őket.

Vagy vegyük ezt: Úgy látszik, minden halandónak van gépezete középpontja közelében s ugyancsak előkelő helyen élete hajózásának eszközei között, egy kicsi, hihetetlenül érzékeny készüléke, amely jelzi számára önszeretetének mindenkorai állapotát. Az ember leolvassa róla, hogy csodálja magát, hogy imádja magát, hogy elborzad önmagától, hogy kitörli magát a létből; s valami eleven mutató, amely remeg a titkos óralap fölött, szörnyű gyorsan ingadozik az ostoba állat zérusa s az istenlét maximuma között.

Nos hát, szerelmes barátom, ha meg akarsz érteni valamit az egészről, meg kell gondolnod, hogy az ilyen életbevágó és finom műszer minden jöttmentnek¹¹ játékszere.

S bizonyos, hogy vannak olyan különös emberek, akikben ez a rejtett mutató mindig az ellenkező pontot jelöli meg, mint amire fogadni le-

¹¹ T. i. a laikusnak, — az olvasónak is.

hetne. Ezek az emberek gyűlölik önmagukat az egyetemes megbecsültetés pillanatában, s ellenkezőleg az ellenkező esetben. De hiszen tudjuk, hogy ma már nincsenek tökéletesen érvényes törvények.¹² Már csak félmegoldások vannak...

És a vonat egyre futott, erőszakosan visszavetve jegenyéket, tehenekeket, csűröket s minden földi dolgokat, mintha szomjas lett volna, mintha a tiszta eszme után futott volna vagy valamely mindenáron elérendő csillag után. Milyen legmagasabb célkitűzést is kívánhat ez a brutális továbbbragadás s a tájnak ez a lendületes pokolbazavarása?

Közeledtünk a felhőhöz. Nevek gyúltak ki, mások elhalaványultak. Az ég megtelt politikai és irodalmi meteorokkal. Meglepetések sercentek el. Az édeskések bégettek, a savanyúak nyávogtak, a kövérek bögtek, a soványak ordítottak.

A pártok, az iskolák, a szalonok, a kávéházak, mind szavukat hallatták. A levegő már nem is volt elég, az éter vállalta az üzeneteket. Megsüketült az ember e párbaj zajától, amelyben villámok voltak a kardok és sok gyöngye dolog a fény sebességével terjedt el a világ végéig.

Bocsásd meg, hogy visszaélek a „félmult”¹³ használatával; de ez az összefüggéstelenség ideje,¹⁴ s úgy veszem észre, hogy éppen az elképzelhető legnagyobb összefüggéstelenséget festem le neked, ha ugyan ezt festménynek lehet nevezni. Még egy-két vonást teszek hozzá néhány további félmult segítségével.

Láttam lelki szemeimmel a képzelmények vásárát, börtényét, nyugati bazárját. Elmerültem az állandótlanság csodáiba, bámulatos tartósságába, a paradoxonok erejébe, az elkopott dolgok ellenállásába... Minden képpé vált.¹⁵ Az elvont harcok ördöngösségek alakját öltötték fel. A divat s az örökkévalóság hajbakaptak. A reakciós s a haladó¹⁶ veszekedtek azért a pontért, ahonnan le lehet esni. Még az új újdonságok is nagyon avult következményeket szültek. Amit a csönd kidolgozott, azt kikiáltáson bocsátották áruba... Egyszóval minden lehetséges lelki esemény gyors egymásutánban megjelent félig elszunnyadt lelkem előtt. Rémület, undor, kétségbeesés fogta el, és szörnyű kíváncsiság, amint fáradtan és zavartan bámulta eszményi látványát annak az óriási tevékenységnek, amelyet intellektuálisnak hívnak.

— INTELLEKTUÁLIS?...

Ez az óriási szó, amely bizonytalanul, határozatlanul tünt fel bennem, egy csapásra lefékezte látomásaim vonatát. Furcsa dolog is egy szó beleütközése egy fejbe! A „hamis” teljes sebességgel robogó egész tömege hirtelen kiugrik az „igaz” sínjéből...

Intellektuális?... Semmi válasz. Semmi eszme. Fák, jelzőkorongok, végnélküli hárfák, amelyeknek vízszintes drótjain síkságok, kastélyok, füstcsóvák repülnek... Magamba néztem idegen szemekkel. Botorkáltam

¹² Des lois toutes satisfaites.

¹³ A magyar fordításban természetesen nem különböztethettük meg az „imparfait de l'indicatif”-ot más mult időktől.

¹⁴ T. i. *igeideje*.

¹⁵ Tout se figurait.

¹⁶ Le rétrograde et l'avancé.

abban, amit most teremtettem. El voltam kábulva s a megérthetőség romjai közepette újra megtaláltam azt a tehetetlen s mintegy ledöntött, nagy szót, amely az egész katasztrófát okozta. Bizonyosan túl hosszú volt gondolatom tekervényeihez képest...

„Intellektuális“... Az én helyemben mindenki más megértette volna. De én...

— Te tudod, kedves Te, hogy én a leghomályosabb fajta szellem vagyok. Tudod tapasztalásból, s még jobban tudod azért, mert százszor hallottad. Nincs hiány bölcse és jámbor és jóindulatú emberekben, akik addig nem olvasniak el engem, míg le nem leszek fordítva franciára. Panaszkodnak is rám a közönségnek, verseimből idéznek részleteket, amelyeken, megvallom, valóban zavarba jöhetnek. Sőt jogos dicsekvéssel emlegetik, ha nem értenek meg valamit; ezt mások eltitkolják. „Modeste tamen et circumspecto iudicio pronuntiandum est“, — mondja Quintilianus egy helyen, amelyet Racine jónak látott lefordítani, — „ne quod plerisque accidit, damnent quae non intelligunt“. Ám én, én igazán kétségbe vagyok esve, hogy bánatot okozok a fény barátainak. Semmi nem vonz engem annyira, mint a világosság. Ó jaj, én barátom, előtted kimondom: úgyszólván alig találok világosságot. Ezt egészen közélről súgom a füledbe. Nehogy elhíreszteld! A végsőkéig őrizd meg a titkot. Igen, a világosság én előttem oly kevéssé közönséges, hogy nem látok széles e világon — és különösen a gondolkozó és író világon — több világosságot, mint amennyi a gyémánt aránya bolygónk tömegéhez képest. A homály, amit nekem tulajdonítanak, hívságos és átlátszó ahhoz képest, amivel lépten-nyomon találkozom. Boldogok a többiek, akik megállapodnak sajátmagukkal abban, hogy tökéletesen megértik magukat! Írnak, beszélnek remegés nélkül. Gondolhatod, mennyire irigylem e világoseszű halandókat, akiknek művei arra készítetnek, hogy eszünkbe jusson a nap édes könnyűsége kristályüvegből készült mindenségben... Rossz lelkiismeretem néha arra ösztökél, hogy megvádoljam őket a magam védelmére. Azt súgja nekem, hogy csak a semmit-nem-keresők nem találkoznak soha sötétséggel, és hogy csak azt kell nyújtani¹⁷ az embereknek, amit már tudnak. De ha alaposan megvizsgálom magamat, hozzá kell járulnom annyi kitűnő ember megállapításához. Barátom, csakugyan szerencsétlen szellemmel születtem, amely sohase egészen biztos abban, hogy megértette azt, amit úgy értett meg, hogy észre se vette. Nagyon nehezen tudom megkülönböztetni a gondolkozás nélkül világos dolgot attól, ami határozottan homályos... Ez a gyöngesség bizonyára az én homályosságomnak principiuma. Bizalmatlan vagyok minden szóval szemben, mert a legkisebb elmélkedés képtelenséggé teszi, hogy az ember bízzék benne. Sajnos, odáig jutottam, hogy azokat a szavakat, amelyekkel oly könnyedén átmegy az ember egy gondolat úrén,¹⁸ szakadékon átvett könnyű deszkákhoz hasonlítom, amelyek megbíriák az átmenetelt, de nem az állvamaradást. Az élénk mozgásban levő ember igénybe veszi őket s megmenekül; de csak próbálja meg egy kissé rájuk nehezedni, ez a kis veszteglés letöri őket, s az egész lezuhan a mélységbe. Aki siet, az „megértette“; nem szabad ránehezedni: hamaró-

¹⁷ proposer.

¹⁸ espace.

san rájönnek, hogy a legvilágosabb beszédek is homályos kifejezésekből vannak szöve.

Mindez nagy és szép fejtegetésekbe bonyolíthatna, de megkíméllek tőlük. Minden levél irodalom. Az irodalomnak szoros törvénye, hogy semminek se kell a mélyére hatolni. Ez egyébként a közóhaj is. Minden oldalról, — láthatod.

Igy hát saját örvényemben vergődtem — amely bár az enyém volt, mégiscsak örvény —, szóval: saját örvényemben vergődtem, mert képtelen voltam megmagyarázni egy gyermeknek, egy vadembernek, egy arkangyálnak, — önönmagamnak —, ezt a szót: „intellektuális“, amely pedig senkinek sem szokott kellemetlenséget okozni.

Nem a képek hiányoznak. Épen ellenkezőleg: amikor ez a rettenetes szó szellememhez fordult,¹⁹ az orákulum mindig más és más képpel válszott. Mind naív képek voltak. Egyik sem semmisítette meg határozottan azt az érzésemét, hogy nem értem.

Alomfoslányok szálltak rám.

Alakokat formáltam, akiket „intellektuálisoknak“ neveztem. Majdnem mozdulatlan férfiak voltak, akik nagy mozgalmakat okoztak a világban. Vagy nagyon mozgékony férfiak, akik kezük és szájuk eleven cselekvéseivel fejeztek ki lényegileg észrevehetetlen hatalmakat²⁰ és láthatatlan tárgyakat. Bocsánatot kérek, ha az igazat mondom. Láttam, amit láttam.

A *gondolat* emberei, az *irodalom* emberei, a *tudomány* emberei, *Művészek*, — *Okok*, élő okok, egyénített okok, minimális okok, okok, amelyek más okokat tartalmaznak és önmaguk számára érthetetlenek, — és okok, amelyeknek okozatai olyan hívságosak, de egyúttal olyan csodásan fontosak, amint épen nekem tetszett... Ez okok és hatásaik univerzuma létezett és nem létezett. E furcsa tettek, termékek és csodák rendszerének realitása egy kártyaparti mindenható és semmis valósága volt. Ihletek, elmékedések, művek, dicsőségek, tehetségek, — egy bizonyos szemszögtől²¹ függött, hogy minden legyenek; egy más szemszögtől, hogy jóformán semmivé csökkenjenek.

Azután apokaliptikus fényben mintha egy egész démonársadalom rendetlenségébe és forrongásába pillantottam volna bele. Természettőlotti térben mintegy a komédiája játszódott le mindannak, ami a Történelemben történik. Harcok, pártok, diadalogok, ünnepélyes kiátkozások, kivégzések, zendülések, a hatalom körüli tragédiák!... Ebben az Államban nem hallatszott nesze másnak mint botrányoknak, lesújtó vagy lesújtott karriereknek,²² összeesküvéseknek és merényleteknek. Voltak házi népszavazások,²³ jelentéktelen koronázások, sok gyilkosság — szóval. Ez az egész „intellektuális“ nép olyan volt, mint a másik nép. Voltak közte puritánok, spekulánsok, prostituáltak; hívők, akik hitetlenekhez hasonlítottak és hitetlenek, akik hitet színleltek; voltak ál-együgyűek és igazi ostobák, tekintélyek²⁴ és anarchisták, — még hóhérok is, akiknek pallosa tin-

¹⁹ à chaque consultation de mon esprit par ce terrible mot.

²⁰ vagy: potenciákat (puissances).

²¹ regard.

²² fortunes foudroyantes ou foudroyées.

²³ plébiscites de chambre.

²⁴ vagy: hatóságok (autorités).

tától csöppögött. Egyesek papoknak és főpapoknak képzeltek magukat, mások prófétáknak, ismét mások Cézároknak, vagy vértanuknak, vagy mindből egy kevésnek. Voltak, akik — még cselekedeteikben is — gyermekeknek vagy nőknek vélték magukat. Legneveltségesebbek voltak azok, akik önhatalmúlag a törzs bíráivá vagy magánbíráivá²⁵ tették meg magukat. Úgy látszik, nem is sejtették, hogy ítéleteink ítélnek meg bennünket, és hogy semmi sem leplez le s nem állítja pellengérré gyöngéinket olyan naívnul, mint az a mód, ahogyan felebarátunkról nyilatkozunk. Veszedelmes művészet az, amelyben a legkisebb tévedéseket is mindig a jellemre lehet visszavezetni.

E démonok mindegyike sokszor megnézte magát egy papírtükörben: szemlélte benne a legelső — vagy a legutolsó — embert..

Homályosan keresgéltem ennek a birodalomnak törvényeit. A szórakoztatás szükséglete; a megélhetés szüksége; a továbbélés vágya; a csodálkoztatás, megbotránkoztatás, a dorgálás, a tanítás, a megvetés élvezete; az irigység fullánkja vezették, izgatták, hevítették, magyarázták ezt a Poklot.

Magamat is megláttam ott, éspedig előttem ismeretlen alakban, amit talán írásaim formáltak. Te jól tudod, kedves álmodozó, hogy álmainkban néha különös megegyezés van a között, amit látunk s a között, amit tudunk; de ezt a megegyezést nem bírnök el ébren. Láttam Pétert és tudom, hogy Jakab. Észrevettem tehát magamat is, bár ritkán és más arccal; csak arról az édes fájdalomról ismertem magamra, amely a szívemet hasogatta. Úgy éreztem, hogy vagy a fantómnak, vagy nekeim, de egyikünknek „el kell enyésznie”...

Isten veled. Sose lenne vége, ha le akarnám írni neked mindazt, ami megszínesedett és zavarba ejtett utazásom utolsó pillanataiban. Isten veled. Elfelejtettem neked megmondani, hogy mindebből egy kemény angol lába riasztott föl, amely minden fáradság nélkül összetaposta az enyémet, miközben a fekete és verejtékező vonat megállt. Isten veled.

Paul Valéry.

²⁵ justiciers.

ALFÖLD.

ALFÖLDI ESTÉK.

Csak a humor kedvéért foglalkozunk ezzel a magát szépirodalminak és képzőművészetinek nevező szemlével, amely Szolnokról akarja szellemi táplálékkal ellátni az országot. Az új folyóirat és „növekvő, izmosodó olvasótábor” nyilván a vasutasok köréből kerül ki: a szerkesztőség Máv. épületben székel, irodalmi összefüggéseket a Keleti pályaudvar I-II. oszt. éttermében tartják. Az egyik — jellemző — novellaféle közleményük címe: *Perronon*. Ilyen beszédfoszlányok fordulnak elő benne: „Hová utazik?... A Vasuti Hírlap igen érdekes... A tapalcait indítják... Vasutasok előretörése a szellemi életben”. Ez az előretörés már a lírájukban is észlelhető:

Itt a szerelvénny... kong a harangjel...

Csillagözönbén villan a hegy.

Az önképzésnek és irodalomra-nevelésnek ezt a törekvését — bár dillettáns formában nyilatkozik meg — örömmel üdvözölhetnők, ha legalább a folyóirat helyesírása megfelelne a követelményeknek. Egy *Legény Elemér* nevű szerző, akiről a Széphalom egyszer már megemlékezett (1928: 318-9), *Uszály a Dêldunán* c. regénynek nevezett háborús vasúti visszaemlékezésében, amelynek bántó nivótlanságánál csak izléstelensége nagyobb, így írja a szavakat: selytelem, megfolyt. Ennek a selytelmes hejesírásnak hiva *Fehér Szilárd* is, aki hősnőjéről, Blankáról, aki a halál menyasszonya lett, így nyilatkozik: „(A halál) agyhártyagyulladás alakjában jött, hogy magáévá tegye. — Megfázott”. Salyát magát ilyenformán jellemzi *Legény Elemér*: „A vezérkari századosnál, akinek koponyájából akár *Volcanos* (!sic!) isten fejéből Pallas Athéne, kipattantunk mi Bahnassistentsek”. Eltekintve a vesszők kifogásolható elhelyezésétől, mi csoda félműveltség az egész mondat... De nemcsak a görög-latin mitológia és az interpunkció, hanem a fogalmazás körül is bajok vannak az *Alföldi Estéknél*. Csak egy példát idézzünk, abból a tudósításból, amely egy szolnoki szoborleleplezésről számol be: „Császár Elemér lelki kincsének dús tárházából mindent kikeresett, hogy előidézze Verseghy szellemét...” Hogy miképpen idézték elő a szellemet, arról nem szól a tudósítás.

Kapunk az *Alföldi Esték* stílusgyakorlatai között egy leírást is, a Cuha-völgyéről, *Dobos Kálmán* tollából. Ez a Cuha-völgy olyan szép, hogy csodálása közben az ozsonnáról is megfellelkezik a szerző: „Gyomrunk üres maradt, de megtelt a keblünk dagadó büszkeséggel”. Azt is megtudjuk a hangulatos tájleírásból, hogy a napsugarak „játékos kedvű fiai az öreg égi királynak”. Ezelőtt száz évvel talán az ujság ingerével hatott volna ez a biedermeier-hasonlat, amely édeskés boldogságban láttat eget és földet...

Hogy milyen mértéket alkalmaz az *Alföldi Esték* az irodalommal szemben, arra jellemző az a dicsérő cikk, amelyet *Legény Elemér* ír „az új magyar fró nemzedék egyik legtehetségesebb ígértéről”, Ki-

gyóssy Sándor Máv. gépészmérnökről, akinek „írói pályája az *Erő*, *Magyar Cserkész* és *Ifjúság* c. ifjúsági lapokban már igen korán kezdődött; eddig mintegy százötven novellát írt, melyek leginkább a *Magyar Jövő* és *Felsőmagyarország* c. miskolci napilapokban jelentek meg, de az *Uj Idők* is készséggel megnyitotta Kigyóssy előtt hasábjait“. Az *Alföldi Esték* úgy látszik nem tudja, hogy komoly íróra inkább kompromittáló, mint dicséret, ha az *Uj idők* c. képes családi szórakoztatóval hozzák kapcsolatba:...

Kár a szóért. A kultura decentralizálása, az Alföld irodalmi megmozdulása: szép jelszavak, de épen az Alföld érdekében örködni kell, hogy igazuk ne legyen azoknak, akik az alföld szellemi mozgalmainak szkeptikus megítélésénél épen az *Alföldi Esték* szomorú bizonyására fognak — sajnos, joggal — hivatkozni.

(Debrecen.)

Édes Gergely.

KLEBELSBERG ÉS A DÓM-TÉR.

(Délmagyarország, aug. 27.)

A hatalmas testre emlékeztető váznak töredékei, sárga és vörös színűk élénkségéből sokat veszített pénztárfülkék, a lebontásból kikerült, minőségük szerint csoportosított faalkatrészek halmai álldogálnak és várdogálnak a Dóm-téren, emlékeztetvén helybélit és idegent a lezajlott, Európa minden részében figyelmet keltett, fényes eseményekre. Végzik a likvidálás sík irányu munkáját szorgos kezek s mielőtt a ragyogó játékok s minden, mi velük kapcsolatos, a szegedi kultúrtörténet lapjainak adatnának át, a rendezőség idei tevékenységét méltó epilógussal akarja lezárni. Testületileg felkeresi gróf Klebelsberg Kuno kriptáját, koszorút helyez el s méceszt gyújt huszonnégy órára annál az emlékműnél, mely az egyetem Dómtéri faláról hirdeti nem az ő örökkévaló dicsőségét, hanem az ő örökkévaló alkotó zsenijét. Most már — nyomdokaiba lépett hálás utódok akadályok és fáradsalmak leküzdhetetlenségét nem ismerő erélye folytán — nemcsak a kövek beszélnek róla, hanem a megbecsülők és lelkesedők ezrei és tizezrei is. A kövekből élet árad. Erő felpezsdülés és gyarapodás. A kövek fényüket Európa minden részébe kisugárzó művészi események dicső szegélyei. A város megint fejlődik, hire gyarapszik, most is, mint a közelmúltban, gróf Klebelsberg Kuno örökkévaló alkotásai révén.

*

Akkor, amikor szegedi díszpolgárrá választották, a közgyűlési teremben egyik legragyogóbb szegedi beszédét mondta el. Egyik méltatójától hallottuk, hogy szegedi polgárnak és kultúrembernek nem kell mást tenni, mint az ő eszméit követni és tetteinek a nyomdokaiba lépni. Az a program, amelyet az ország második városának naggyá fejlesztéséről hirdetett, elég tömör, gazdag, lelkesítő, de reális is ahhoz, hogy betöltse és szakadatlan tettekre sarkalja minden izzó életű szegedi polgár lelkét. A szabadtéri játékok rendezősége tudatosan lépett nyomdokaiba.

Hozzá akart méltó lenni, — mert nem volt előtte elragadóbb és vonzóbb feladat a kezdeményezéshez való ragaszkodás tántoríthatatlanságával, a kultúreszme nem tágító felkarolásával, az arányok és a tempó diktálásával. Gyűlölködő tehetetlenek, kik az alkotást se megálmodni, se elkövetni nem tudják, az ő emlékére tapostak, amikor gáncsoskodtak. Viszont az ő alkotó zsenijére tett koszorút a kormányzó, amikor augusztus tizedikén a Parasztbecsület előadása után a püspöki palota fogadótermében az elismerés föntartás nélküli, biztató szavaival nyilatkozott a rendezőbizottságnak. S az ő nagyága előtt hódolt az olasz világnagyság, Mascagni, amikor arról beszélt, hogy a szabadtéri játékok révén ismeri meg Szegedet az egész kultúr világ.

*

E sorok írójának élénk emlékezetében élnek még azok az izgalmas napok és hajrázó hetek, amikor a szegedi társadalomban és városházán elkezdett agitálni a játékok felujításának és állandósításának terve mellett. Sok kételkedéssel, ártó tanácskodással és bántó lekicsinyléssel, de nagyon sok jóakarattal és megértéssel is találkozott. Éjbe nyúló fáradalmas napok s izgalmas Dóm-téri tervezgetéseinkre észrevétlen hasadó hajnalok határolták sokasodó terveink kifogyni képtelen sorát. Mindössze három éve s a kezdet gigászi nehézségeinek az emléke is elenyészik. Az idén a játékok méretei voltak gigásziak.

Ki hitte volna, hogy augusztusban évről-évre ünnepi játékok fényétől lesz világos és hangjától zajos a Dóm-tér? Ki hitte volna, csak három év előtt is, hogy az idén majd két hétig fog Szegeden lakni az olaszok legnagyobb élő zeneszerzője és hogy Scala-énekeseket fog a Dóm-téren dirigálni? A klebelsbergi álmoknak beteljesedése ez. Nagyszeged megálmodójának ez a tökéletesség és nagyság felé való törekvés volt a stílusa. Ez a stílus a — stílusban. S mert ez tudta adni, minden ártó és gátló szándék ellenére, azért hiszi a rendezőség, hogy jó munkát végzett, méltó volt Hozzá s hogy hódolattal kell adóznia eszméinek és koszorúval emlékének.

A Dóm-tér nagyvonalu eseményeiben az Ő lelke él!

VISSZHANG.

Herczeg Ferenc nyilatkozata Adyról: „Szeretem Ady Endrét és be kell vallanom, hogy kissé későn jutottam el hozzá. Körülbelül Ady életének végefelé. Ennek oka talán az, hogy Ady életében — inkább a külsőségekben — voltak olyan momentumok, amelyek nem lehettek előttem maradtaként szimpatikusak. Ady türelmetlen volt a másik oldallal és saját embereivel szemben is. De erről talán nem is tehet. Az okot ismerjük: Ady, szegény, beteg volt. Zseni volt Ady Endre, egy a kevés magyar költő-zsenik közül. Adynak voltak félreérthető megnyilatkozásai, de számít ez? Meg kell mondanom, hogy szemben sokakkal, akik Ady életében ellene fordultak az én táboromból..., magam soha, egyetlen sort nem írtam Ady ellen és nem is éreztem vele szemben gyűlöletet, vagy akár ellenszenvet“.

*

Szeged története, legalább máig, két nagy ember élettörténete volt, Abban a részében, melyet ez a nemzedék élt meg s mely nyilván legfontosabb része, — ebben a részében a Klebelsberg Kunó gróf élettörténete. A Klebelsberg Kuno grófé, akiről ma már bizonyos, — a tudomás csak most, halála fényében s lent Szegeden, alkotásaival szemközt világlik látomássá, — hogy valódi államférfi s nagy kultúrpolitikus volt, a Tréfort s az Eötvös József nagy rendjében is tán a legnagyobb; nem a nagyság amaz értelmében, mely az Eötvös Józsefé, de a magyar kultúrpolitikus, a nemzetnevelő nagysága szerint... Egy sereg fiatal és lelkes szegedi professzor, aki megtette a csodát, — nem a kövek, hanem a szellem csodáját — hogy az egyetem máris gyökeret vert Szegeden“. (Rónai Mihály András cikkéből, Pesti Napló június 27.)

*

Makkai Sándor reflektál Kállay Miklósnak a Vigilia első számába írt tanulmányára (v. ö. Széphalom 1934: 45): „Rá akarok mutatni Kállay Miklós eszméltető tanulmányának legmegszívlelendőbb és legfontosabb gondolataira. A magyar irodalmi közszellem fogyatékosága és a kritika merev előítéletessége ezek a gondolatok. Teljesen igaza van Kállaynak: a magyar irodalom számára vannak tilosra állított területek, melyeken más népek irodalma nagyot és hatásost alkotott, de nálunk nem lehet, nem szabad járni rajtuk és leszakítani mélytűző, titokzatos illatú, pompás virágaikat. A lélek legmagasabb régiói, a vallásos hit és a metafizikai ösztön legcsodálatosabb szférája valahogy zárva vannak vagy csak kivételesen s akkor is mellőzötten nyílnak meg a magyar író előtt. Ki ennek az oka? A néplelek, az olvasóközönség, a kiadó, az író, a dogmává merevített irodalmi eszmény, az irodalmi nevelés fórumai, a kritika? Külön-külön egyik sem, de mind valamennyien együtt. A magyar irodalmi közszellem és a kritika, amely azt követi vagy irányítja“. (BH. márc. 3.)

*

Aradi Zsolt, Balla Borisz és Pozsonyi László nyilatkozata az Ujkor című folyóirat élén: „Azért a magyar katolicizmusért küzdünk, amelyet nem tekintünk néhány régi időből ittmaradt és régi szellemmel szaturált

kiváltságos ember családi dominiumának. Hisszük és valljuk, hogy Krisztusnak is kedvesebb az, aki (ha nem is hangoztat kegyes jelszavakat) a szegény népet fel akarja szabadítani, aki birtokreformot akar, modernebb társadalmi rendet, gyökeres változást a magyar életben. Mi régen látjuk azt, ami ma már bekövetkezik: ha a katolikus politika rozoga feudális klikkekhez köti magát s ma már neveltségesen elavult ideológiákkal tart rokonságot, akkor az új kor el fogja gázolni".

*

Névtelen cikk a Magyarországon (dec. 25.): „Hóman Bálint ma sem akadémikus (bár persze tagja az Akadémiának) és ma sem miniszterális, legyen még annyira is oszlopa a minisztériumnak: a furcsa új szóval élve, a „neobarokk” öntudat nem vesz erőt rajta, mert a puritán tudós — örök alapszövege természetének. Igazi tudós a hatalom birtokosai közt: fehér holló e félművelt, turanizáló vagy wotanizáló világban, aki megérdemli, hogy. egyéniségét névtelen cikkben rajzolják meg”.

*

Buday György, a Szegedi Fialatok vezetője nyilatkozik: „Miért van az, hogy közönség és kritika egyaránt érzi, hogy valami gyökérbeli rokonság van pl. Tamási Áron írásművésze és az én fametszeteim között?! De kétségtelenül megérzik a kivülállók is a rokon származás, nevelkedés, a közös szemlélet és az egyazon hivatásvállalás ösztönös megnyilatkozását. Meg is magyarázható ez akkor, ha tisztában vagyunk azzal, hogy a mai író és művész nem elkülönült, önmaga elefántcsonttoronyába zárkózott széplélek, hanem: művészember, akinél egységbe forr a művész az emberrel. Ember: aki egy közösségnek, népnek tagja”. (BH., dec. 25.)

*

„Klebsberg után elment Somogyi Szilveszter s Somogyi után most elhagyott bennünket Aigner Károly is, mint utolsó tagja annak a triáznak, amelyik a boldog fellendülés s a lázas alkotás fájdalmasan rövid korszakában a város sorsát irányította. Most újra együtt vannak a nagy miniszter s a nagy tervek megvalósításában szegedi segítőtársai. A korszak lezárult s a kor szereplői nemcsak az alkotásnak, de az életnek színpadát is elhagyták. Az alkotás cimerét lefelé kell fordítani a kegyelet kriptáján, amelyben szegedi lélek híven őrzi azok emlékét, akik ezért a városért fáradoztak, alkottak, teremtettek és áldoztak életükben. Ezek a nehéz idők, ezek a végzetes feladatok, a felelősségnek nem egyes ember lelkiismeretéhez méretezett súlya s az önfeláldozó munka ölték meg idő előtt ennek az alkotó triáznak, ennek az építő együttesnek mind a három tagját. A végzet az életükkel fizettette meg azt, amit ezért a városért tettek. A város népe Klebsberg Kuno és Somogyi Szilveszter mellett immár a középük térő harmadik társát, Aigner Károlyt is lelkébe fogadja s el nem muló háldjának pantheonjában vet számára örökös nyugvóhelyet”. (Dettre János vezércikkből, Hétfői Rendk. Ujs. nov. 12.)

SZELLEMTÖRTÉNET ÉS ANTI-BIEDERMEIER.

A biedermeier-irodalom témája úgylátszik most már végérvényesen bevonult a magyar irodalomtudomány problémái közé, mert — amint előre várni lehetett az új szempontok ellen következetesen harcoló folyóiratok részéről — megjelent az első kétkedő, Gálos Rezső személyében (Irodalomtörténeti Közlemények 45:311). Gálos Rezső azonban jobban tette volna, ha lojálisan ismerteti a biedermeier-kutatás szempontjait, definícióit, gazdag bizonyításmanyagát, ahelyett, hogy féltetve mindezeket egyszerűen peren kívül kimondja a bírói ítéletet...

Azok, akik megijedtek, mikor Ady Endre föllépett, akik értelmetlenül állottak szemben a meginduló *Minerva* folyóirat spirituális irányzatával; akik bosszúsan tették le Gundolf, Strich, Dilthey könyveit, mondván, hogy homályos nyelven írvák; akik nemzeti végromlásukat látták abban, hogy az aprólékos filológiai adatközléseknek bealkonyult: még mindig szükségesnek tartják, hogy „a német szellemtörténeti irány eldivatosodása” ellen hadba vonuljanak. Németnek bélyegzik ezt az irányt, ami olyanfajta maradiság, mint ha valaki tiltakoznék a gravitáció elmélete ellen, mivel Angliából exportálták. Gálos Rezső nem akar egyebet látni a biedermeier-kutatásban, mint „német és francia elméletek” alátámasztását, amiknek „a magyar műveltségben csak esetleges példák” felelnek meg; de pár sorral alább nem mulasztja el szerényen hivatkozni rá, hogy ő már 1922-ben emlegette a biedermeier-világot. Egy egész „világ”, mint esetleges példa! De bizony emlegette a biedermeier-világot nemcsak Gálos Rezső, hanem mások is és jóval előtte, „szellemtörténészek”, akik nálánál alaposabb filológiai fölkészültséggel fogtak a munkához. (Általában: üldözött szellemtörténészeink sokkal alaposabb filológusok, mint azok az adatközlők, vagy régi essayisták, akik ellenük a filológia nevében hadakoznak.)

Kis cikke végén mégis elismeri Gálos, hogy egy nemrég megjelent könyv* „meggyőzte” őt arról, miszerint a biedermeier-kutatásnak „lesz eredménye” a *dii minorum gentium* körében. Ezt a kört és a magyar irodalom összes epigonjait szívesen átengedjük Gálos Rezsőnek. Az idézett dolgozat szándékosan mellőzi a kisebb írókat, csak néhány adatot vet oda, a „biedermeier” *Tompát* elnagyoltan mutatja be, mert nem akart kézen fekvő dolgokat fölfedezni és ambícióját épen a „szellemóriások” a „vezető szellemek” érdekelték. Hogy *Vörösmarty* a biedermeier kor gyermeke volt-e, vagy sem, azt nem az a ferde beállítás fogja eldönteni, amellyel Gálos Rezső a biedermeier fogalmát azonosítja a nyárspolgárral, hogy kimondhassa a verdiktet: *Vörösmarty* nem nyárspolgár, tehát nem is lehet biedermeier... Eltekintve attól, hogy tények ellen hiába minden tusakodás: a biedermeier-kor portréja végeredményben definíció kérdése és ebben a definícióban egy bonyolult világnézeti komplexum áll előttünk, amelynek csak egyrésze a nyárspolgáriság. A hangsúly épen a nemes idealizmuson van, a valóság és romantikus végtelenbetörés kom-

* Zolnai Béla: Irodalom és Biedermeier. Szeged. Acta Univ.

promisszumán: Vörösmarty az így definiált „biedermeier-világ”-ból nem hagyható ki, sőt ennek a világnak egyenesen reprezentánsa. Erre Császár Elemér idézhetem újabb tanunak, aki megállapítja Vörösmartyról (A m. irod. kritika tört. 1925:155-158), hogy az életben „kissé hideg, de becsületes, komoly és megbízható” volt (csupa biedermeier-erények), kritikai állásfoglalásai meg épen „szárazak”, sőt „szakszerű mellékízüek”, aprólékosak és „kicsinyeskedők” és hogy elméletében „nagyon szűk korlátok közé akarná szorítani a költő képalkotó fantáziáját”. Azt persze megint agyonhallgatja Gálos Rezső, hogy épen az általa idézett tanulmány mutat rá arra (109), hogy Vörösmarty egyéniségének összetettségét, romantikus idealizmusát, lelki egyensúlyozásának metafizikai törvényeit, megnyilatkozásának dinamizmusát és költői részecségét a „biedermeier”-vonások nem merítik ki. Azt kell hinni, hogy Gálos Rezső nem olvasta el a dolgozat első és második fejezetét, amelyek a biedermeier-probléma elvi kérdéseit tisztázzák.

De Gálos Rezső még ennél is tovább megy. Nemcsak a szellem-történet fáj neki, szembehelyezkedve azzal a ma egyedül lehetséges tudományos világnézettel, amelyet már a kutatók legnagyobb része magáénak vall (elég, ha a Hóman Bálint szerkesztésében megjelent *Magyar történetírás új útjai* c. kiadványra utalunk): — hanem szembehelyezkedik önönmagával is, mikor az összehasonlító irodalomtörténet szempontjait összehaverja a magyarság-kutatás főladataival. Mindkettőnek megvan a létjogosultsága, de nem értjük azt az olcsó páthoszt, amely „idegen áramlatok felelőtlen hangsúlyozása” ellen dübörög „a nemzeti eszme életakaratának öncélú, éles fejlődésvonala” érdekében. Nyitott kapukat döngtet Gálos Rezső és olyanoknak magyaráz, akik legalább olyan közel állanak a nemzeti eszme életakaratának öncélú, éles fejlődésvonalához, mint ő. Talán Katona Lajos irányát kifogásolja? Vagy Császár Elemér kitűnő komparatista munkáit, amelyek épen azzal, hogy a német, angol hatásokat összefoglalóan kimutatták, alapvetést szolgáltatnak mindenfajta *hungarológiához*? (Mellékesen szólva: ezt a fogalmat is egy germanista-összehasonlító filológus, Gragger Róbert kezdeményezte.) Vagy talán Alszegehy Zsoltra haragszik Gálos Rezső, Alszegehyre, aki néhány ívvel az ő cikke előtt arról merészelt írni Császár Elemér folyóiratába, hogy „a barokk ízlés líránkba több forrásból került, de legerőteljesebb közvetítője a germán műveltség volt”. Akkor inkább Gálos Rezsőre haragudjon Gálos Rezső, akit Faludi Ferencnél épen a *Shakespeare-mese* érdekelt (Budapesti Szemle 1932, III); arra a Gálosra, aki a magyar műdal kezdetét a németes rokokó-műdalban állapította meg és Csokonairól büszkén írta, hogy ő „a legnagyobb magyar rokokó-poéta”, akinél „igazában az olasz-rokokó hatása” jelentkezik stb. (Irod. Közl. 1932-33). Hol van itt a nemzeti eszme, amit Gálos Rezső követel, mikor előbbi megállapításai után most egy szellemes paradoxonnal kijelenti, hogy „Csokonai a rokokó nélkül, sőt a rokokó ellenére is Csokonai”? Ez azt jelentené, hogy Csokonait Gálos Rezső nélkül, sőt Gálos Rezső ellenére is meglehet érteni. Nem hinném, hogy így volna.

Frázisek ezek, ha arra gondolunk, hogy Gálos Rezső kis irodalomtörténetében (Pantheon 1922, I:13) még azt is szükségesnek tartotta kiemelni, hogy a magyar középkor szellemének kialakításában jelentős sze-

repük volt a lengyel zsidóknak és a spanyol zsidóknak, a *Magyar műdal kezdetéről* szóló és az európai barokk irodalmának szorgalmas fölhasználásával készült tanulmányában pedig Zrinyit még kizárólagosan egyetemes szempontból nézte: „Az előző kor művészetét, a barokk szellem megnyilatkozásául, a monumentális jellemzi: nagyvonalúság, nagyszerű pompa, heroizmus... Az eposz magasztosságát fokozza a krisztusi hit, amely egy Andrea del Sarto Disputáját, vagy a *Zrinyiást* egy formán érzéktve hatja át”. Most pedig azt írja Gálos Rezső, hogy „a Zrinyiaszban barokk-heroizmusánál erősebb a magyar életakarát szárnyaló gondolata”. Persze, hogy erősebb, de Gálos Rezsőnek meg kellett térnie, hogy a külföldi hatások kutatása helyett mindezekre rájőjjön: a neofita túlbuzgóságával propagálja azokat az eszméket, amik például Prohászka Lajos *Vándor és Bujdosójában* (Minerva 1934) vagy Szerb Antal *Magyar Irodalomtörténetében* eddig még nem látott mélységekbe engednek pillantani. E két munkából a magyar szellemiség olyan csodálatos portréja bontakozik ki, amilyent a Dunántúliának, Győrianák hívei és a szellemtörténet ellenségei álmodni sem képesek.

Mondjunk le tehát arról, hogy „barokk” helyett „életakaratot” írjunk; hogy a kereszténység, reformáció, reneszánsz, klasszicizmus, rokokó stb. fogalmakat neologizmusokkal helyettesítsük. A biedermeier pedig nem „osztrák életforma”, hanem egyetemes jelenség és egy valóban „szerepeltetett fölfedezett kornak” szellemi alkata.

(Budapest.)

Garázdá. Péter.

LEVELESTÁR.

Ali haragunni fog érte. Szünjön meg végre az irodalomtudomány-nak az a parazita-típusa, amely rögtön jelentkezik, mihelyt egy új probléma fölvetődik, hogy beleszóljon a kérdésbe és semmitmondó fontoskodásaival azt a látszatot keltse, mintha ő is értene a dologhoz. Ezek az élősdiak semmivel sem tudnak többet, mint amennyit azoktól a kutatóktól tanultak, akik esetleg évtizedes anyaggyűjtésüket adják közre. A parazita szabad zsákmánynak tekinti a probléma megvitatására összehordott kutatásanyagot; úgy tesz, mintha világéletében egyébbel se foglalkozott volna, aztán nagyképpen elkezd a véleményeket latolgatni, egyeztet, összegez és kivonatol, hogy végül is valami lényegtelen vagy lapos módosítással bosszantsa a lelkiismeretes filológusokat. Közben azonban álfilológusunk annyira összekuszálja a pro és kontra álláspontokat, hogy az igazi kutatóknak végkép elmegy a témától. Az élősdi azonban elérte célját: bekerül a „kérdés történetébe”, sőt ha némi tudománypolitikai hatalom van a kezében, még az is megtörténhetik, hogy csatlósai őt fogják idézni és propagálni, nem a téma becsületes kezdeményezőit. — *Kritikai berek.* A parazita filológusnak van egy méltó párja: a Sanda Kritikus, aki a Befolyásos Szerkesztőre kancsalít, miközben bárdjával a bírálati objektumra sújt. Tekintetét az üresedésre kerülő kathedrák eshetőségei is erősen befolyásolják és ha szerinte a Befolyásos Szerkesztő minden írása „alapvető”, „véglegesen tisztázó” és „helyesen fejtette meg a

problémát" — annál rosszabb a szegény, de becsületes bírálati objektumnak. Legkitűnőbb tehetségeinket agyonhallgatják, búskomorságba üldözik, ellenzékbe kényszerítik ezek a sanda kritikusok: mindenkit gyűlölnek, aki tehetségesebb náluk és aki velük szemben szóba jöhet, ha állásról, jutalomról, közéleti szereplésről van szó. Folyton világnézetéről szavalnak, de a világnézet az ő szájukban nem jelent mást, csupán annyit, hogy „én kapom az aprópénzt, nem te”.

CSODABOGÁR.

A *Délvidéki Ifjúság* c. folyóirat idézi a *Turáni Roham* nevezetű új orgánumból a következő épületes dolgokat:

Attila trónralépésének 1500. esztendejében, Csüörtöltő hó 30-án...
Él a magyarok Istene s rajta kívül idegen Isteneid ne legyenek...
Gyere, légy ősi magyar pogány!... A földi életre helyezzük a fő-súlyt... Budavárában sváb, tót pap diktál... Héber próféta lett az Istene, egy héber asszony lett a védszentje, csonka hazánkat ennek ajánlja...

A „csüörtöltő” folyóirat tragikomikuma, hogy még a magyar pogányság propagálásában sem eredeti, hanem német példát utánoz.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Vasskó Ilona: *A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai*. Pécs, Dunántúl, 1934, 8°, 122 l. (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárából, 33. sz.) — A XVIII. század kultúrtörténetének keresztmetszetében Pécs városa jelentékeny helyet foglal el. A város fejlődésének hatalmas lendülete Klimó György nevéhez fűződik, ki püspökségének 1751—1777-ig tartó ideje alatt iskolákat, templomokat, középületeket építtetett, papírmalmot, nyomdát alapított és megnyitotta a 15.000 kötettel rendelkező első nyilvános könyvtárat. A könyvtár olvasói számára kötelező szabályzatot márványtáblára vésette, mely ma is az épület bejáratában található; állandó könyvtárosai voltak és a könyvtár további fenntartásának érdekében alapítványt tett, hogy annak kamatából kapja majd fizetését a könyvtáros és a könyvtárszolga. Nem sajnálta sem az anyagi áldozatot, sem a fáradságot, ami ebben az időben a könyveknek külföldről való beszerzésével járt, és így a könyvtárban ennek a korszaknak minden irányú szellemi terméke megtalálható. Sajnos, halálával utódainak más irányú elfoglaltsága és a viszonyok lényeges változása megállította a könyvtár fejlődését: 1800 körül pár évig megszűnt nyilvános könyvtár lenni. 1825 után Szepesi Ignác püspöksége alatt ismét javulnak a könyvtár viszonyok, a könyvtárat új épületbe helyezik, de a püspököt korai halála meggátolta a könyvek rendszeres gyarapításában. Ez a magyarázata annak, hogy a XIX. században a könyvtárat jóformán csak a régi anyagot kereső kutatók látogatják. A jelenleg 35.000 kötetből álló könyvtár jó részét a hittudományi munkák teszik, de a kor szellemének megfelelően képviselve vannak a többi tudományágak is. A számos latin munka mellett az idegennyelvűek közül a francia van leggazdagabban képviselve, ami természetes eredménye az ebben az időben egész Európát átható francia kultúrának. Az 584 francia nyelvű munka között túlsúlyban vannak az exegetikai, liturgikai, homiletikai és apologetikai munkák. A francia janzenista irodalom számos művel van képviselve, de található néhány munka a gallikánizmus és az ultramontanizmus mozgalmából is. A filozófiai, pedagógiai, történelmi, földrajzi és természettudományi könyvek mellett a szépirodalom is szerepel még, de igen hézagosan. A francia kéziratgyűjtemény a francia katolicizmusnak és az emigráns francia pápáiak történetére vonatkozó iratokból áll és magába foglal 107 eredeti és 8 másolt levélből álló levélgűjteményt, mely főleg az emigráns papok anyagi helyzetére, politikai felfogására és az általános politikai helyzetre vet világot, de találunk utalást könyvekre is. Vasskó Ilona, amint munkájának címe is kifejezi, a pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványait és kéziratait gyűjtötte össze és ismerteti. Komoly tudományos kutatások alapján írja meg a könyvtár történetét, szaktudással ismerteti a könyveket bekapcsolva a francia szellemtörténetbe, pontosan adja a nyomtatványok időrendi jegyzékét, majd a kéziratokat ismerteti és néhányat eredeti helyesírással közöl. A munka igen hasznos segédeszköze lesz a kutatóknak, nagy előnye, hogy az egyes munkák felsorolásánál közli a könyv irányelvét is. Kár, hogy a bibliographia, nem adja a könyvek pontos címét, nem említi a lapszámokat és nem közli a könyvek jelzését.

(Szeged.)

Jezerniczky Margit.

Francois d'Olay: *Les frontières de la Hongrie de Trianon*. Budapest, 1935, 8° 104 l.

Könnnyű László: *Sikoltás a pusztán*. Versek. Szeged, 1935, 8° 79 l. — A bevezetésből: „Valami csodás üzenetet kellene elmondanom és én elfelejtettem azt. Mint a köszöntő gyermek versikéjével, úgy állok előttetek. Csak szavaim vannak, összefüggéstelen szavaim... Hiszek a katolicizmus és a magyarság minden dogmájában, de a formára nem esküszöm”.

Radnóti Miklós: *Ujhold*. Versek. Buday György fámetszeteivel. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollegiuma. Szeged, 1935, 8° 47 l.

Köszegi László: *Revízió a művészet körül és más tanulmányok*. Budapest, 1934, 8° 84 l. — A szerző, aki évek óta makacsul harcol a modern

művészet ellen, az idealizmus nevében lapos realizmust prédikálva, panaszkodik, hogy „tanulmányai jó része csak saját kiadásában láthat napvilágot”. Ez nem is csoda, mert tanulmányait szelid derűtlenség szokta fogadni... Jellemzésül idézzünk egy mondatot a 7. lapról: „S vannak olyanok, kik — már igazán a kenetes perfidia egy nemével — túlbuzgó papok ikonoklaszta ösztönét lázítják a színvonalas művészet ellen, azt tanítván, hogy a jó rajz, szép szín és gondos kompozíció materializmusra vezet. Szegény jó Uristen is, de materialista volt, hogy nem abanovák figurák típusára teremtette meg az embert és az eget is oly szép azurra festette...”

Buday Árpád: *Barangolások görög földön, szárazon és vízen*. H. n., é. n. 4° 18 számozatlan l. — Kár volt ezt az érdekes útleírást ilyen formátlan kiadásban közreadni.

Márkus László: *A színház etikája*. Győr, Rotary-Club, 1934, 12° 16 l. — A 7. lapról: „Nem színház az az új német és francia avant-garde, amely hol kommunista, hol nacionalista reformeszméket, szekszuálpathológiai demonstrációkat, klinikai eseteket és szociális részletkérdéseket vet színpadra és nem színház az olasz futurizmus színháza, mely esztétikai és lélektani elméleteken kotol, és nem az a hitleri színház, sem a szovjet-színház, mely egy hatalmi rendszer ideológiáját propagálja”.

Buday Árpád *A dipyloni temető halotti lakomás siremléke*. Szeged, 1934, 4 182 l.

Riedl Frigyes: *Madách*. Bp. é. n. 12°, 128 l. — Riedl egyetemi előadásaiból. A kötet végén Kozocsa Sándor közli R. munkásságának és a róla szóló irodalomnak bibliográfiáját.

R. Berde Mária: *Szentségtörők*. Regény. I—II. Erdélyi Magyar Írói Rend kiadása. 8° 235 és 194 l.

Czakó István: *A trianoni „békekötés” felelőssége*. Második kiadás. Bpest, Egyetemi Nyomda, 1935, 12° 53 l.

Buday György *színpadi képei*. Georg Buday: Bühnenbilder. Házy Albert bevezetésével. A Színpad könyvtára. Szeged, 1934, 8° 12 l.

Hóman Bálint és Szekfű Gyula: *Magyar történet*. IV. kötet. Bp. 1935, 8° 664 l. — A kötet második, bővített kiadásban hozza Szekfű Gyula munkáját a tizenhetedik és tizennyolcadik századról. A bámulatos erudícióval készült szintézis a legújabb irodalmat is földolgozza. Hatása kétségkívül döntő fontosságú lesz nemcsak történészeinkre, hanem minden irányú szellemtörténeti kutatásra.

Székelypéldák. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1935, 8° 311 l. — A balladákat összeválogatta és magyarázta Ortutay Gyula. Fajesszettekkel díszítette Buday György.

Csapláros István: *Théophile Gautier és a magyarok*. Pécs, 1935, 8° 46 l. — A pécsi egyetem sorozatában megjelent dolgozat felkutatja Gautier kapcsolatait magyar zenészekkel, festőkkel, színészekkel, táncosokkal. Ismerteti Gautier magyar-tárgyú munkáit, amelyek Magyarország akkori konvencionális képét adják s főleg Valerio festő hatását mutatják. Rávilágít a német irodalom közvetítő szerepére és a magyar kritikusok állásfoglalására. Munkája végén Gautier magyar fordításban megjelent műveinek bibliográfiáját adja a szerző.

(Szeged.)

Keresztes-Nagy Rózsa.

Budapesti Szemle. A Magyar Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Voinovich Géza. 690. sz. — Az Akadémia kitűnő, de kritikai rovatában elszomorítóan elfogult folyóirata egy Hajdu Zoltán nevű ősi fölfogású új szerző tollából mérges cikket közöl Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetéről, amelyben pedig az elfogulatlan és modern közvélemény a Pintér Jenő utáni első magasszínvonalú szintézist üdvözölte... Nem értjük Szerb Antallal szemben a gyűlölködő haragot és Császár Elemér bölcs szavait idézhetjük a Hajdu Zoltánnak fejére: „A kritika, elismerjük, veszedelmes műfaj, de amint semmiféle emberi, egyébként hasznos idézmenyt, akként a kritikát sem teszi ártalmassá az, hogy tudatlanok és rosszakaratúak visszaélhetnek vele”. (Az irodalmi kritika, 1923: 49.)

A Hajdu Zoltán torzító cikkének legalább meglesz az a hatása, hogy fölfigyelnek az igazság hívei és tanulmányozni fogják Szerb Antal megáradott szövegét, verifikálják az idézeteket, amikre a Budapesti Szemle marasztaló verdiktjét alapítja. Hajdu Zoltán rosszakarattal és olyan szabadossággal kezeli az idézés technikáját, hogy Szerb Antal joggal fordulhatna védelemért a független magyar bírósághoz... A Budapesti Szemle módszerével azt is be lehetne bizonyítani, hogy a Biblia tagadja Isten létét, mert a zsoltáros így korhol: „Nincs Isten! (— mondja az esztelen az ő szívében)”. Hajdu Zoltán vagy elmulasztja rosszhiszemű és primitív megnevezésről tanuskodó állítását igazolni, vagy pedig kikap egy szót, elhallgatja a többit és épen az ellenkezőjét tulajdonítja Szerb Antalnak, mint amit Szerb Antal könyve mond... Azt állítja például minden bizonyíték nélkül Hajdu Zoltán, hogy Szerb Antal „szokatlanul elnéző és megbocsájto a bécsi udvar németesítő törekvéseivel szemben”. Ennek épen az ellenkezője igaz. A Hajdu Zoltánok — amint a cikk alacsony színvonalából kitűnik — ha hárman összeállnának, akkor sem tudnának olyan nemzeti tettet véghez vinni, mint amelyet Szerb Antal egymaga végzett Irodalomtörténetével. Épen a magyarság igazi értékeinek megbecsülését és mély értékelését sugározza Szerb Antal két kötete. Épen ő az, aki rámutat Kemény Zsigmond és Szegfű Gyula nyomán az elnyomatás korának önkínzó kétségbeesésére, a Bach-politika nyomasztó és megallázó intézkedéseire. Ugyálszik az ő magyarság-szemlélete sokkal mélyebb, semhogy a Hajdu Zoltánok megértsék: „Arany és Kemény látását igazolja, — írja Szerb Antal (II, 14) — hogy az elnyomatás végzetes óráiban a magyarság sokkal inkább megtalálta magát, sokkal magasabbrendű erkölcsi bázisra épített, mint a forradalom vad napjaiban”. Tudnak-e vajon a Hajdu Zoltánok ilyen gyökeresen írni és a magyar lélek mélységeibe világítani? „Petőfi nemzedékének legkülömb írói a szabadságharc után találják meg igazi hangjukat és igazi föladatukat, az éjben világoskodók és a titkon újraépítők nagy misszióját: Arany János, Kemény, Eötvös, Jókai, Toldy, Vas Gereben, Tompa, Gyulai most teljesítették nagy irodalmi és nemzeti rendeltetésüket”. Így ír Szerb Antal és ezért kapja a Budapesti Szemle kritikásától a nemzetietlen jelzőt. De nézzünk egy Petőfiről szóló részletet: „Ahol mélyebben rejtett dolgok homályába akar hatni, költői ereje egyenetlenebbnek látszik s a Felhők reflexiói nem is mindig sikerültek. Hazafias verseinek... néha féktelenül kitörő nyersségét az idők magyarázzák. A nemzet multja iránt kevés az érzéke... Elbeszélő költeményei egyáltalában csekélyebb alakító és jellemrajzoló erőről tanuskodnak. Apostolában a szabadságnak őrijöngőjét festi”. Kemény beszéd, ugyebár? Csak ott a hiba, hogy ezt Beöthy Zsolt írta (A magyar nemzeti irodalom ismertetése II, 1909: 68)! De nézzünk egy másik nemzeti hőst, akiket általában a Szerb Antal kritikájától félt Hajdu Zoltán: Kazinczyt. A szent öregről a következőket olvassuk: „Kazinczy nyelvújító szenvedélyében annyi rombolást vitt nyelvünkön végbe, mint senki nagy íróink között... Bármennyire tiszteljük is Kazinczyt, nem tudjuk, ne vessünk-e, vagy bosszankodjunk... Nagyot, megbocsáthatatlant siklott... A természet nem látta el biztos ízléssel. Csokonairól, a halott költőről... hol nyílt, hol rejtett megvetéssel szól, sőt rosszindulattal, dűvasággal... Nem átalja némi címz-mussal nemzeti életünk egyik legnagyobb hőseit, a honszerző Árpádot 'becsületes ember' névvel kigunyolni... Haragjában gyalázó szóval illette a nemzet két bálványát, Árpádot, nemzetünk hőroszát, és Vörösmartyt, a kor legnagyobb költőjét, — de meggyalázza elsősorban önmagát”. A finom idegzetű Hajdu Zoltán bizonyára megbotránkozik ezen a könyörtelen Kazinczy-portrén, de — mi tagadás — ezt sem Szerb Antal írta, hanem maga Császár Elemér (A magy. irod. kritika tört. 1925: 34-41), aki igen helyesen az irodalomtudományt felnőttek számára művelés és nem kis-karukhoz szól gyermekkertészi fuvolázással, mintahogy a Hajdu Zoltánok szeretnék. — Egyéb idézetekről legközelebb.

(Szeged)

Zolnai Béla.

TARTALOM.

	Oldal
BERCZELI A. KÁROLY: Szegedi plakátkiállítás	40
BOROS FERENC: A Nobeldíjas Pirandello	36
CZAKÓ ISTVÁN: A háboru visszatér	42
ÉDES GERGELY: Alföldi Esték	109
GARÁZDA PÉTER: Szellemtörténet és anti-biedermeier	114
GÁL LÁSZLÓ: Champs-Élysées (Vers)	97
GRENET H. F.: Szombathely avagy lelkek a ponyván	46
HANKISS JÁNOS: Paul Valéry és Edmond Teste	99
JEZERNIOZKY MARGIT: Vasskó Ilona könyvéről	118
JUHÁSZ GYULA: A föltámadt Lázár (Vers)	35
KERESZTES-NAGY RÓZSA: Csapláros István könyvéről	119
ZOLNAI BÉLA: Irodalom és biedermeier	3, 49
ZOLNAI BÉLA: Budapesti Szemle	119
Alföld	109
Eszmetöredékek	36
Visszhang	44, 112
Rosta	46, 114
Beküldött könyvek	48, 118
Klebelsberg és a Dómtér	110
Csodabogár	47, 117
Levelestár	47, 117

SZÉPHALOM

SZERKESZTI

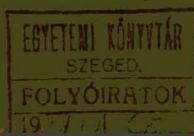
ZOLNAI BÉLA

	Lap
ZOLNAI BÉLA: Irodalom és Biedermeier	3—34
JUHÁSZ GYULA: A föltámadt Lázár. (Vers.)	35
ESZMETÖREDÉKEK. — A Nobeldijas Pirandello. <i>Boros Ferenc.</i> — Szegedi plakátkiállítás. <i>Berczell A. Károly.</i> — A háboru visszatér. <i>Czakó István.</i>	36—43
VISSZHANG	44—45
ROSTA — Szombathely avagy lelkek a ponyván. <i>H. F. Grenet.</i> — Csodabogár. — Levelestár.	46—47
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	48

SZEGED, 1934.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM-KÖR, SZEGED

Felelős szerkesztő és kiadó: ZOLNAI BÉLA

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927. január elsején

SZÉPHALOM

címmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” színtézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcelú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Revhegyi Rózsai, Garázdza Péter, Gelei József, Terescsényi György Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gildrty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szecht Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárany Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyar Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Ragambai András, Székula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinhold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajtkó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kados László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhardt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Matyasovszky Erzsébet, Wolf Rózsai, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Főgel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Olvedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog, Bobits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtné Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Jó Tibor, Földessy Gyula, Hunyady Ferenc gróf, Mécs László, Vida Péter, Hainiss Elemér, Peter Wust, Eckerdt Elek, Gedeon Jolán, Böszörményi Jenő, Sik Sándor, Iványi Béla, Petur László, Birkás Géza, Gy. Juhász László, Kárpáti László, Olay Ferenc, László István, Főgel Sándor, Undi Imre, Moravcsik Gyula, Rolla Margit, Fehér Tibor, Dános Árpád, Ybl Ervin, Szeibert János, Berzy András, Bibó István, Trencsény W. Imre, Fedák Ágota, Miskolczy Dezső, Mályusz Elemér, Balogh István, Mohai Ágnes, Steiger-Kazal Dezső, Jeney Endre Szemkő Aladár, Radnóti Miklós, Bartók György, Boross Mihály, Osztojics Eugénia, Preszly Lóránt, Acsády Károly, Madáchy László, Rónai Mihály Andras, Csánádi János, Tóth József, Csekey István, Petri Mór, Jezerniczky Margit, Halász Gábor, Elisabeth Bidou, Benkő Katinka, Sebestyén Károly, Miskolczy Ferenc, Négycsy László, Bobula Ida, Galvay Miklós, Kühbacher Ferenc, Remedelli Pál, Somogyi József, Szegárdy-Csengery József, Gerhauser Albert, Institoris Gyula, Toinai Gábor, Hegedus Lóránd, Baló József dr., Boross Jenő, Kratochvíl-Baróti Dezső, H.-F. Grenet.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENT. REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANC-JOSEPH
Sectio: Philosophica. Tom. IV. Fasc. 1. Red. Georg de Bartók et Alexander Imre

IRODALOM és BIEDERMEIER

Irta: Zolnai Béla.

Kiadja: A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap
támogatásával az Egyetem Barátainak Egyesülete.

Ára: 5 pengő.

Csekey István: *Északi írások*. A bibliofil kiállítású, 230 lap terjedelmű, illusztrált kötet ára 10 P helyett a szerzőnél 5 P. (Szeged, Horthy Miklós-u. 4.)

„Aki téli estén okos és szép gondolatokkal akar megismerkedni és aki egy csepp olajat akar önteni a mécsesbe, mely az északi fenyők alatt a magyar eszme és a magyar nemzet szolgálatában él, az vegyen egy példányt Csekey könyvéből, melyet a tudós, magyar elődei példája nyomán a maga filléreiből adott ki; ezzel a hazának tesz szolgálatot, melynek távol őrei között Csekey a legnehezebb órállásban a legszebb sikerrel működik”. (Horváth Jenő a „Magyar Külpolitiká”-ban.)

„Csekey könyve nemcsak érdekes, hanem igen sok tekintetben értékes is; sokszor szeretné az ember, ha mások mirőlünk is így írhatnának, mint ő északi testvéreinkről”. (Tolnai Vilmos a „Protestáns Szemlé”-ben.)

„Kitűnő, élvezetes és tanulságos könyv ez. Csekey István *Északi írások* című könyvét mindenki vegye meg, aki magyar ember lére ki akar nézni és széjjel akar tekinteni a világon”. (Surányi Miklós a „Nemzeti Újság”-ban.)

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

8. *Les impressions en français de Hongrie*. (1707—1848.) Par Margit Jezer-niczky. 1933.
9. *Les séjours en Suisse, en France et en Belgique du comte de Zinzendorf d'après son Journal* (1764—1770). Par Magda Langfelder. 1933.
10. *Un poète cosmopolite du 18e siècle: Michel Csokonai et la littérature française*. Csokonai Mihály és a francia irodalom. Par Erzsébet Pelle. 1933.
11. *La fortune intellectuelle de Verlaine (France, Allemagne, Autriche, Hongrie)*. Par Jolán Gedeon. 1933.
12. *Une femme de lettres du second empire. La comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres*. Par Katalin Barna. 1934.
13. *Les premiers imprimés en français de Vienne (1521—1538). Avec un Supplément à la bibliographie française de Vienne*. Par Olga Droszt. 1934.
14. *Un disciple de Michelet: Ch.-L. Chassin (1831—1901)*. Par Vera Bach.

ÉRTEKEZÉSEK A SZEGEDI EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNITI INTÉZETÉBŐL

Szerkeszti SIK SÁNDOR.

11. Tolnai Gábor: *Erdély magyar irodalmi élete*. 1933.
12. Demeter Alice: *Toth Árpád költészete*. 1934.
13. Kratochvíl-Baróti Dezső: *Dugonics András és a barokk regény*. 1934.
14. Radnóczy-Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. 1934.
15. Ortutay Gyula: *Tömörkény István*. 1934.

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK (SZEGED, TISZA LAJOS KÖRUT 37.) KIADÁSÁBAN MEGJELENT:

1. Buday György: *Boldogasszony bucsuja*. (A Szeged-Alsóvárosi Havi Boldogasszony-napi népi bucsu emlékezete.) 15 fametszet. Megjelent mindössze 100 számozott példányban. Ára 4.— P. A fametszetsorozatkiadványunkat a Magyar Bibliophil Társaság az 1931. évben megjelent három legszebb magyar könyv közé sorozta és kitüntette. Első kiadás elfogyott, harmadik kiadás ára 2.50 P.
2. Tolnai Gábor: *A szabadvers és a lírai formák vdlása*. (Formatörténeti tanulmány.) Ára 2.— P.
3. Hont Ferenc: *A színdjáték*. Diszlettervekkel. (Tanulmány.) Ára 2.50 P.
4. Berczeli A. Károly: *Utódsak*. (Tavaszi dal 1 felvonásban.) Ára 1.20 P.
5. Ortutay Gyula: *Mondotta . . .* Buday György 8 fametszetével. (Nyíri balladák, betyárnóták.) Ára 3.— P.
6. Radnóti Miklós: *Lábadozó szél*. Verskötet. (Dóczi György címlapjával.) Ára 2.— P.

Zsebnaptár formában jelent meg:

1. Az 1929. évi kis szegedi Székely Naptár. (12 régi székely vadrózsával és Buday rajzaival), valamint az
2. 1930. évi Szegedi Kis Kalendárium. (13 tanyai népi szöveggel és illusztrációkkal.) Teljesen kifogyott.
3. 1931. évi Szegedi Kis Kalendárium. 15 régi, eddig publikálatlan szegedi és környéki népi dal kottájával és 17 szövegével. (Bálint Sándor gyűjtése.) Buday György 18 rajzával. Ára 1.20 P.
4. 1932. évi Szegedi Kis Kalendárium. 13 régi, addig jórészt kiadatlan kiskunhalasi tanyai parasztdal és betyárnóta, kottájával és szövegével. (Salló György gyűjtése.) Buday György 13 illusztrációval. Ára 1.20 P.
5. 1933. évi Szegedi Kis Kalendárium. Hódmezővásárhelyi parasztdalok. (Pészely Attila gyűjtése, Buday illusztrációi. Sajtó alatt.) Ára 1.20 P.
6. Baróti Dezső: *Juhász Gyula*. (Tanulmány.) Ára 2.— P.

Előkészületben:

Szalai Imre: *A filmművészet erőpróbája*. (Néma vagy hangos?) Ára 2.— P.
Kárász Judit: *15 km.* (Fotokönyv, melyben a városi és tanyai élet dialektikája jut kifejezésre a szociófotó reális eszközeivel.) Ára 3.— P.
amatőr 8.— P.

Kiadványaink kaphatók vagy megrendelhetők minden könyvesboltban.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI

ZOLNAI BÉLA

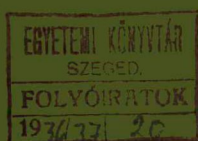

	Lap
ZOLNAI BÉLA: Irodalom és Biedermeier	49—96
GÁL LÁSZLÓ: Champs-Élysées (Vers.)	97—98
HANKISS JÁNOS: Paul Valéry és Edmond Teste	99—108
ALFÖLD. — Alföldi esték. <i>Édes Gergely</i> . — Klebelsberg és a Dóm-tér.	109—111
VISSZHANG	112—113
ROSTA. — Szellemtörténet és anti-biedermeier. <i>Garázda</i> <i>Péter</i> . — Levelestár. — Csodabogár.	114—117
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	118—120

SZEGED.

1935

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM-KÖR, SZEGED

Felélős szerkesztő és kiadó: ZOLNAI BÉLA

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927. január elsején

SZÉPHALOM

címmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózsi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gildrty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Ragambai András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györfly István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózsi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Olvedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtne Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Joó Tibor, Földessy Gyula, Hunyady Ferenc gróf, Mécs László, Vida Péter, Hainiss Elemér, Peter Wust, Eckerdt Elek, Gedeon Jolán, Böszörményi Jenő, Sik Sándor, Iványi Béla, Petur László, Birkás Géza, Gy. Juhász László, Kárpáti László, Olay Ferenc, László István, Fögel Sándor, Undi Imre, Moravcsik Gyula, Rolla Margit, Fehér Tibor, Dános Árpád, Ybl Ervin, Szeibert János, Berzy András, Bibó István, Trencsény W. Imre, Fedák Ágota, Miskolczy Dezső, Mályusz Elemér, Balogh István, Mohai Ágnes, Steiger-Kazal Dezső, Jency Endre Szemkő Aladár, Radnóti Miklós, Bartók György, Boross Mihály, Osztojics Eugenia, Preszly Lóránt, Acsády Károly, Madáchy László, Rónai Mihály András, Csanádi János, Tóth József, Csekey István, Petri Mór, Jezericzky Margit, Halász Gábor, Elisabeth Bidou, Benkő Katinka, Sebestyén Károly, Miskolczy Ferenc, Négyesy László, Bobula Ida, Galyasi Miklós, Kühbacher Ferenc, Remedelli Pál, Somogyi József, Szegzárdy-Csengery József, Gerhauser Albert, Institoris Gyula, Tolnai Gábor, Hegedűs Lóránd, Baló József dr., Boross Jenő, Kratochfill-Baróti Dezső, H.-F. Grenet, Gál László.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENT. REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANC.-IOSEPH.
Sectio: Philosophica. Tom. IV. Fasc. 1. Red. Georg de Bartók et Alexander Imre

IRODALOM és BIEDERMEIER

Irta: Zolnai Béla.

Kiadja: A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap támogatásával az Egyetem Barátainak Egyesülete.

Ára: 5 pengő.

Csekey István: *Északi írárok*. A bibliofil kiállítású, 230 lap terjedelmű, illusztrált kötet ára 10 P helyett a szerzőnél 5 P. (Szeged, Horthy Miklós-u. 4.)

„Aki téli estéin okos és szép gondolatokkal akar megismerkedni és aki egy csepp olajat akar önteni a mécsesbe, mely az északi fenyőfák alatt a magyar eszme és a magyar nemzet szolgálatában él, az vegyen egy példányt Csekey könyvéből, melyet a tudós, magyar elődei példája nyomán a maga filléreiből adott ki; ezzel a hazának tesz szolgálatot, melynek távol örei között Csekey a legnehezebb órállásban a legszebb sikerrel működik”. (Horváth Jenő a „Magyar Külpolitiká”-ban.)

„Csekey könyve nemcsak érdekes, hanem igen sok tekintetben értékes is; sokszor szeretné az ember, ha mások mirőlunk is így írhatnának, mint ő északi testvéreinkről”. (Tolnai Vilmos a „Protestáns Szemlé”-ben.)

„Kitűnő, élvezetes és tanulságos könyv ez. Csekey István *Északi írárok* című könyvét mindenki vegye meg, aki magyar ember létére ki akar nézni és széjjel akar tekinteni a világon”. (Surányi Miklós a „Nemzeti Újság”-ban.)

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

8. *Les impressions en français de Hongrie. (1707—1848.)* Par Margit Jezer-niczky. 1933.
9. *Les séjours en Suisse, en France et en Belgique du comte de Zinzendorf d'après son Journal (1764—1770).* Par Magda Langfelder. 1933.
10. *Un poète cosmopolite du 18e siècle: Michel Csokonai et la littérature française. Csokonai Mihály és a francia irodalom.* Par Erzsébet Pelle. 1933.
11. *La fortune intellectuelle de Verlaine (France, Allemagne, Autriche, Hongrie.)* Par Jolán Gedeon. 1933.
12. *Une femme de lettres du second empire. La comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres.* Par Katalin Barna. 1934.
13. *Les premiers imprimés en français de Vienne (1521—1538). Avec un Supplément à la bibliographie française de Vienne.* Par Olga Droszt. 1934.
14. *Un disciple de Michelet: Ch.-L. Chassin (1831—1901).* Par Vera Bach

ÉRTEKEZÉSEK A SZEGEDI EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBŐL

Szerkeszti SIK SÁNDOR.

11. Tolnai Gábor: *Erdély magyar irodalmi élete*. 1933.
12. Demeter Alice: *Toth Árpád költészete*. 1934.
13. Kratochvill-Baróti Dezső: *Dugonics András és a barokk regény*. 1934.
14. Radnóczy-Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. 1934.
15. Ortutay Gyula: *Tömörkény István*. 1934.

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK (SZEGED, TISZA LAJOS KÖRUT 37.) KIADÁSÁBAN MEGJELENT:

1. Buday György: *Bodogasszony bucsuja*. (A Szeged-Alsóvárosi Havi Bodogasszony-napi népi bucsu emlékezete.) 15 fametszet. Megjelent mindössze 100 számozott példányban. Ára 4.— P. A fametszetsorozat kiadványunkat a Magyar Bibliophil Társaság az 1931. évben megjelent három legszebb magyar könyv közé sorozta és kitüntette. Első kiadás elfogyott, harmadik kiadás ára 2.50 P.
2. Tolnai Gábor: *A szabadvers és a lírai formák válsága*. (Formatörténeti tanulmány.) Ára 2.— P.
3. Hont Ferenc: *A színjáték*. Diszlettervekkel. (Tanulmány.) Ára 2.50 P.
4. Berczeli A. Károly: *Utítársak*. (Tavaszi dal 1 felvonásban.) Ára 1.20 P.
5. Ortutay Gyula: *Mondotta . . .* Buday György 8 fametszetével. (Nyíri balládák, betyárnóták.) Ára 3.— P.
6. Radnóti Miklós: *Lábadózó szél*. Verskötet. (Dóczi György címlapjával.) Ára 2.— P.

Zsebnaptár formában jelent meg:

1. Az 1929. évi kis szegedi Székely Naptár. (12 régi székely vadrózsával és Buday rajzaival), valamint az
2. 1930. évi Szegedi Kis Kalendárium. (13 tanyai népi szöveggel és illusztrációkkal.) Teljesen kifogyott.
3. 1931. évi Szegedi Kis Kalendárium. 15 régi, eddig publikálatlan szegedi és környéki népi dal kottájával és 17 szövegével. (Bálint Sándor gyűjtése.) Buday György 18 rajzával. Ára 1.20 P.
4. 1932. évi Szegedi Kis Kalendárium. 13 régi, addig jórészt kiadatlan kiskunhalasi tanyai parasztdal és betyárnóta, kottájával és szövegével. (Salló György gyűjtése.) Buday György 13 illusztrációval. Ára 1.20 P.
5. 1933. évi Szegedi Kis Kalendárium. Hódmezővásárhelyi parasztdalok. (Pészely Attila gyűjtése, Buday illusztrációi. Sajtó alatt.) Ára 1.20 P.
6. Baróti Dezső: *Juhász Gyula*. (Tanulmány.) Ára 2.— P.

Előkészületben:

- Szalai Imre: *A filmművészet erőpróbája*. (Néma vagy hangos?) Ára 2.— P.
Kárász Judit: *15 km.* (Fotokönyv, melyben a városi és tanyai élet dialektikája jut kifejezésre a szociofoto reális eszközeivel.) Ára 3.— P.
amatőr 8.— P.

Kiadványaink kaphatók vagy megrendelhetők minden könyvesboltban.